

Agustí ALEMANY i VILAMAJÓ
Llicenciat en Filosofia i Lletres (Filologia Clàssica)

Tesi Doctoral

**RECALL CRÍTIC DE FONTS
PER A L'ESTUDI DE LA
HISTÒRIA, CULTURA I LLENGUA
DELS ALANS**

Director de la Tesi:
Dr. José FORTES FORTES
Professor Titular de Lingüística Indoeuropea
de la Universitat Autònoma de Barcelona

Vist i plau del Director

Dr. José Fortes Fortes

**Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
Facultat de Filosofia i Lletres
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA**

Febrer 1997

V. FONTS BIZANTINES

5.1. Els alans i Bizanci. A efectes pràctics, hem dividit les fonts literàries bizantines tocant als alans en dos blocs principals:

a) des del regnat de Justinià (527-65) fins a l'època de màxim esplendor de la dinastia macedònia durant la segona meitat del s. X.

b) des de la crisi imperial de mitjan s. XI fins a la caiguda final de Constantinoble en mans dels turcs l'any 1453.

Fonts literàries bizantines (s. VI-X)

5.2. Introducció. La gran majoria d'historiadors dels s. VI-VII (Procopi, Agàtias, Menandre, Joan d'Epifania, Teòfan de Bizanci, Teofilact de Simocata), dediquen llurs obres a descriure la tasca de restauració de Justinià i el col·lapse d'aquesta sota els seus successors; els alans apareixen sovint en notícies referents a la lluita contra el reialme vàndal d'Àfrica, les llargues guerres caucàsiques contra Pèrsia i les relacions de Bizanci amb els nous pobles nòmades que irrompen a les estepes després de l'esfondrament dels epígons de l'imperi hunne, com ara àvars i turcs occidentals. En canvi, només alguns cronistes dels s. VIII-X (Teòfan, Josep Genesi) informen de manera esporàdica de llurs activitats, probablement a causa del retrocés bizantí motivat per l'expansió àrab i la submissió dels alans per l'imperi khàzar. En contrapartida, disposem de gran quantitat d'informació sobre les relacions de Bizanci amb l'incipient regne d'Alània durant la primera meitat del s. X gràcies a l'activitat diplomàtica de Constantí Porfirogènit i l'afany evangelitzador de Nicolau el Místic. A tota aquesta producció històrica cal afegir a més una sèrie de dades aïllades referents a l'època de les invasions (Joan d'Antioquia), de caràcter tàctic (Pseudo-Maurici, Lleó el Savi) o bé purament incidentals (*Novellae Iustiniani*, *Vita Alexandri*, Pau d'Egina, Foci).

5.3. Agàtias.¹ La història inacabada en cinc llibres del regnat de Justinià (Περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας) obra de l'advocat (σχολαστικός) Agàtias de Mirina (ca. 536-82), que continua el treball de Procopi (§ 5.15), recull amb gran detall els fets dels anys 552-58 a partir de testimonis presencials i és sovint l'única font que n'informa.

5.3.1. Quan el rei colc Gubazes (Γουβάζης) fou assassinat l'any 555 a instigació del *magister utriusque militiae per Armeniam* Martí (Μαρτίνος) i del *sacellarius* Rústic (Ρούστικός), els lazos triaren com a successor el seu germà menor Tzates (Τζάθης), qui fou investit per Justinià i arribà a la Làzica la primavera del 556. El va acompanyar el *magister utriusque militiae* Sotèric (Σωτήριχος), qui havia de pagar l'or convingut aquell any als bàrbars veïns, d'acord amb llur aliança amb l'imperi (τοῖς προσοίκους βαρβάροις κατὰ τὸ ξυμμαχικόν): "quan Sotèric arribà al país dels anomenats misimians, que són súbdits del rei dels colcs, com també els apsilis, però fan servir una llengua diferent i altres costums –es troben més al nord que el poble dels apsilis i s'estenen un poc més cap a llevant; quan es presentà, doncs, a aquests, els va venir la idea que volia lliurar als alans un de llurs castells, bastit prop dels límits dels lazos, que anomenen Búcloos, de manera que els ambaixadors de pobles més llunyans podrien aplegar-se allà i recollir-hi així llur pagament, i qui els portés els diners ja no tindria cap necessitat de voltar per les contrades al peu del Caucas ni d'anar en persona vers ells".²

© Dos notables misimians (τῶν παρὰ σφίσι λογίμων) van patir represàlies en protestar, però el seus els van venjar i, en un atac nocturn, occiren Sotèric, dos fills seus i la majoria del seu seguici, apoderant-se de l'or (Agath. 3, 16). La Làzica (Λαζική), l'antiga Còlquida (Κολχίς), rep el seu nom dels lazos (Λάζοι), poble d'origen escita assentat al sud del riu Fasis (Φάσις, georg. *Rion*), que va assolir cert protagonisme polític al final de l'antiguitat. Bizanci i Pèrsia s'enfrontaren sovint a mitjan s. VI pel domini d'aquesta contrada (cf. Procopi § 5.15.2); de fet, els emoluments que Sotèric anava a distribuir eren la resposta imperial als preparatius bèl·lics del general sassànida Nacòragan (Ναχοραγάν, pm. **Naxvârakân*; cf. NB 219b, n° 4) a la regió de Moqueresis (Μουχερίσις, georg. *Muxeris*). El φρούριον ... Βούχλοος (v.l. -οον), que limitava amb els alans, els misimians (Μισιμιανοί hàpax; Menandre § 5.11.1 Μινδιμιανοί) i els apsilis (Ἀψίλιοι, georg. *Ap'zvilet'i*) o abasgos meridionals, es trobava en algun lloc a l'oest del Svanet'í, prop del curs superior del riu Hipos (Ἴππος, georg. *Kodor*; cf. W. TOMASCHEK RE III [1897] 985; TAVO B VI 14); per als fets, cf. PLRE IIIb 1180-1, 1347 s.v. *Soterichus 1, Tzathes 2*.

¹ Αγαθίας (ed. R. KEYDELL *CFHB* II 1967; cf. B.G. NIEBUHR *CSHB* I 1828 = PG 88 [1864] c. 1249-1608; trad. J.D. FREND *CFHB* II A 1975); *ByzLit* I 303-309; *PLRE* IIIa 23-25 s.v.; *ByzTurc* 104-106.

² Agath. 3, 15 (ed. KEYDELL *CFHB* II, p. 104; cf. NIEBUHR *CSHB* I, p. 173 = PG 88, c. 1437): ὡς δὲ ἐς τὴν τῶν καλουμένων Μισιμιανῶν ὁ Σωτήριχος ἀφίκετο χώραν, οἱ δὲ κατήκοοι μὲν τοῦ βασιλέως τῶν Κόλχων τυγχάνουσι ὄντες καθά που καὶ οἱ Ἀψίλιοι, γλώττη δὲ ὁμῶς χρῶνται ἀποκεκριμένη καὶ νόμοις ἑτέροις· εἰσὶ δὲ τούτου δὴ τοῦ Ἀψιλίων γένους βορειότεροι καὶ τετραμμένοι ἡρέμα ἐς ἥλιον ἀνιόντα· ἐπειδὴ οὖν ἐς τούσδε παραγέγονεν, ἐννοιά τις αὐτοὺς εἰσήλθεν, ὡς ἄρα ἐν τι τῶν σφετέρων φρουρίων ἀμφ' αὐτὰ δὴ τὰ Λαζῶν ὄρια ἰδρυμένον, ὃ δὴ Βούχλοος ὀνομάζουσι, τούτο δὲ ὅ γε βούλοιο τοῖς Ἀλανοῖς καταπροέσθαι, ὡς ἂν οἱ τῶν ἔθνῶν πρέσβεις τῶν ἀπωτέρω οἰκούντων, αὐτοῦ ἀγειρόμενοι τὸν μισθὸν ἀποφέρουσι, καὶ μηκέτι ἀνάγκη τις εἴη τῷ τὰ χρήματα παρεχομένῳ τὰς τοῦ Καυκάσου περινοστέιν ὑπωρείας, καὶ αὐτὸν ἐπ' ἐκείνους ἰέναι.

5.3.2. L'any 556, el senador Atanasi fou enviat a la Làzica per a investigar la mort de Gubazes (§ 5.3.1); durant el judici subsegüent, el discurs defensiu de Rústic (Agath. 4, 7-10) pretextava que el rei colc havia estat reu de traïció: "així, doncs, (Gubazes) proclamava això públicament, i no sols ho donava a conèixer als exèrcits dels perses, per als quals s'esforçava a fer cada cosa, sinó que, tot seguit, missatgers enviats per ell ho declaraven a Ibèria, als alans, al poble dels suanes, als bàrbars que viuen més enllà del Caucas, a altres lluny d'aquests i a d'altres encara més lluny, i no hauria renunciat als extrems de tota la terra, si els hagués estat possible viatjar-hi per a ell; i el seu missatge era: els romans són covards en la guerra i són vençuts pels bàrbars".³

© L'interès del text rau en el fet que esmenta, després dels alans, els svan caucàsics (Σούαρες, top. Σουανία, georg. *Svanet'i*), ja aleshores llurs veïns a l'oest d'Ossètia i al nord de l'Abkhàzia oriental (K. KRETSCHMER *RE* IIIA1 [1927] 768-9 s.v. Σόαρες).

5.4. Constantí Porfirogènit.⁴ Fill de l'emperador Lleó VI el Savi (886-912), Constantí VII Porfirogènit, nat l'any 905 al saló púrpura (ἡ πορφύρα) del palau imperial de Constantinoble, fou coronat pel seu pare el 15 de maig del 908, però només va exercir un poder efectiu entre el final del regnat de Romà I Lecapenos i la seva mort (945-59). La seva vida coincideix amb les lluites de Bizanci contra el gran tsar búlgar Simeó (893-927), els primers contactes amb els prínceps russos i la lenta reconquesta de l'orient, que va arrabassar Armènia i Geòrgia als àrabs; tanmateix, allunyat durant molts anys dels afers d'estat, Constantí, a qui interessaven la ciència, la literatura i l'art, va dedicar la seva joventut a l'estudi i, ja com a emperador, va continuar la tasca de recuperació d'autors antics i paleobizantins iniciada pel patriarca Foci (§ 5.5).

5.4.1. El treball més important de Constantí, una obra parenètica adreçada al seu fill Romà II que va rebre del seu primer editor I. Meursius el títol *De administrando imperio*, comprèn un prefaci amb consells sobre l'ofici de governant i quatre parts principals sobre: 1. les relacions de Bizanci amb diferents pobles estrangers i la possibilitat d'enfrontar-los entre ells en benefici propi (cap. 1-13); 2. les exigències d'aquests pobles en matèria de regals, unions matrimonials, etc. (cap. 13); 3. llur descripció des d'un punt de vista etnogràfic, històric i geogràfic (cap. 14-48) & 4. les transformacions internes patides per l'imperi bizantí (cap. 48-53). Val a dir que aquesta obra té una importància cabdal com a font per a l'estudi del món bàrbar de l'època. Les notícies sobre els alans són nombroses:

³ Agath. 4, 9 (ed. KEYDELL *CFHB* II, p. 133-4; cf. NIEBUHR *CSHB* I, p. 224-225 = *PG* 88, c. 1488): καὶ τοίνυν ἀνεβόα ταῦτα περιφανῶς καὶ γνῶναι παρείχεν οὐ μόνον τοῖς στρατεύμασι τῶν Περσῶν, οἷς δὴ καὶ ἕκαστα διεπονεῖτο καὶ ἐπρασσεν, ἀλλ' εὐθὺς ἀγγελιαφόροι σταλέντες πρὸς αὐτοῦ διεκλήρυττον εἰς Ἰβηρίαν, εἰς Ἀλανοὺς, τῷ γένει τῶν Σουανῶν, τοῖς ὑπὲρ τὸν Καύκασον οἰκοῦσι βαρβάροις, τοῖς πόρρω τούτων, τοῖς ἐκείνων ἔτι πορρωτέρω, τὰς <τε> ἐσχατίας ἀπάσης τῆς γῆς εἶπερ αὐτῷ περισοτεῖν ἐνῆν, τούτου γε χάριν οὐκ ἂν ἐνεδίδου. ἦν δὲ τὸ ἄγγελμα· Ῥωμαῖοι κακοὶ τὰ πολέμια, καὶ τῶν βαρβάρων ἡσσωῦνται.

⁴ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (*De adm. imp.* ed. I. BEKKER *CSHB* XI 1840, p. 65-270 = *PG* 113 [1864] c. 158-422 [l'ed. Gy. MORAVCSIK *CFHB* I 1967² no ens ha estat accessible]; *De cerim.* ed. I.I. REISKE *CSHB* IX-X 1829-1830 = *PG* 112 [1864] c. 73-1445 [l'ed. + trad. comentada del *De cerim.* d'A. VOGT *CBB* I-II 1935-39; reimp. 1967 només arriba fins al cap. 92 (83) del llibre primer i no ens ha fet servei]; *Exc. de leg.* ed. C. DE BOOR Berlin 1903; *Exc. de ins.* ed. C. DE BOOR Berlin 1905); *ByzLit* I 360-367; *ByzTurc* I 204-229; DIETERICH 1912[III]:51, 55 & 58; S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1335.

a) el cap. 10 versa «sobre Khazària, com cal fer-li la guerra i amb ajut de qui» (περὶ τῆς Χαζαρίας, πῶς δεῖ πολεμῆσθαι καὶ παρά τινων): "els oghuz poden combatre els khàzars, ja que viuen prop d'ells; de manera semblant, també l'exusiocràtor d'Alània, perquè les nou regions de Khazària limiten amb Alània, i els alans, si volen, poden devastar-les i infligir així als khàzars greus danys i privacions; car d'aquestes nou regions depenen tots els recursos i riquesa de Khazària".⁵

b) segueix a continuació el cap. 11 «sobre la ciutat de Quersó i la ciutat de Bòsfor» (περὶ τοῦ κάστρου Χερσῶνος, καὶ τοῦ κάστρου Βοσπόρου): "atès que l'exusiocràtor d'Alània no està en pau amb els khàzars, sinó que s'estima molt més l'amistat de l'emperador dels romans, si els khàzars no volen conservar l'amistat i la pau de l'emperador, aquell els pot fer molt de mal, parant emboscades als camins i atacant-los d'improvís mentre travessen cap a Sarkel, Quersó i Les Regions. I si l'exusiocràtor s'afanya a barrar-los el pas, tant Quersó com Les Regions participaran d'una pau llarga i pregona; car els khàzars, en témer l'atac dels alans i no trobar seguretat per a atacar amb l'exèrcit Quersó i Les Regions, ja que no són prou poderosos com per a combatre alhora en ambdós fronts, es veuran obligats a viure en pau" (per a φοσσᾶτον / *fossatum* = στρατός, *vid.* ZILLIACUS 1935:145, 226).⁶

c) el text del capítol 25 tocant a alans i vàndals forma part d'un excurs històric sobre l'època de les invasions bàrbares, còpia literal de Tèdfanes (§ 5.16.1.a).⁷

d) el capítol 37 «sobre el poble dels petxenegs» (περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν) diu: "cal saber que quatre de les tribus petxenegues, això és, els temes de Kuartzitzur, Sirukalpee, Borotalmat i Bulatzospon, es troben més enllà del riu Dnièper, mirant cap al nord-oest i cap al país dels oghuz, Khazària, Alània, Quersó i les restants regions; les altres quatre tribus es troben deçà del riu Dnièper".⁸ Més endavant, afegeix: "el país dels petxenegs dista del dels oghuz i de

⁵ Const. Porph. *De adm. imp.* 10 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 80 = *PG* 113, c. 177): ὅτι οἱ Οὐζοὶ δύνανται πολεμῆν τοὺς Χαζάρους ὡς αὐτοῖς πλησιάζοντες. ὁμοίως καὶ ὁ ἐξουσιοκράτωρ Ἀλανίας, ὅτι τὰ ἐννέα κλίματα τῆς Χαζαρίας τῇ Ἀλανίᾳ παράκεινται, καὶ δύναται ὁ Ἀλανός, εἰ ἄρα καὶ βούλεται, ταῦτα πραιδεῦν καὶ μεγάλην βλάβην καὶ ἔνδειαν ἐντεῦθεν τοῖς Χαζάροις ποιεῖν· ἐκ γὰρ τῶν ἐννέα κλιμάτων τούτων ἡ πᾶσα ζωὴ καὶ ἀφθονία τῆς Χαζαρίας καθέστηκεν.

⁶ Const. Porph. *De adm. imp.* 11 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 80 = *PG* 113, c. 177-180): ὅτι τοῦ ἐξουσιοκράτορος Ἀλανίας μετὰ τῶν Χαζάρων μὴ εἰρηνεύοντος, ἀλλὰ μάλλον προτιμωτέραν τιθεμένου τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, ἐὰν οἱ Χάζαροι οὐ βούλωνται τὴν πρὸς τὸν βασιλέα φιλίαν καὶ εἰρήνην τηρεῖν, δύναται μεγάλως αὐτοὺς κακοῦν, τὰς τε ὁδοὺς ἐνεδρεύων καὶ ἀφυλάκτως αὐτοῖς ἐπιτιθέμενος ἐν τῷ διέρχεσθαι πρὸς τε τὸ Σάρκελ καὶ τὰ Κλίματα καὶ τὴν Χερσῶνα. καὶ εἰ ποιήσεται σπουδῆν ὁ τοιοῦτος ἐξουσιοκράτωρ τοῦ κωλύειν αὐτούς, μεγάλης καὶ βαθείας εἰρήνης μετέχουσιν ἢ τε Χερσῶν καὶ τὰ Κλίματα· φοβούμενοι γὰρ οἱ Χάζαροι τὴν τῶν Ἀλανῶν ἐπίθεσιν, καὶ μὴ εὐρίσκοντες ἄδειαν μετὰ φοσσάτου ἐπιτίθεσθαι τῇ Χερσῶνι καὶ τοῖς Κλίμασιν ὡς μὴ πρὸς ἀμφοτέρους ἐν ταύτῳ πολεμῆν ἐξισχύοντες, εἰρηνεύειν ἀναγκασθήσονται.

⁷ Const. Porph. *De adm. imp.* 25 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 111 = *PG* 113, c. 225) = Theoph. 146B.

⁸ Const. Porph. *De adm. imp.* 37 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 165-166 = *PG* 113, c. 316): ἰστέον ὅτι αἱ τέσσαρες τῶν Πατζινακιτῶν γενεαὶ, ἤγουν τὸ θέμα Κουαρτζιτζζούρ καὶ τὸ θέμα Συρουκαλπέη καὶ τὸ θέμα Βοροταλάτ καὶ τὸ θέμα Βουλατζοσπόν, κείνται πέρα τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ, πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη ἐναποβλέποντα, πρὸς τε Οὐζίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ Ἀλανίαν καὶ τὴν Χερσῶνα καὶ τὰ λοιπὰ κλίματα. αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γενεαὶ κείνται ἔνθεν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ.

Khazària cinc dies de viatge; d'Alània, sis dies; dels mordvans, deu dies; de Rússia, un dia; d'Hongria, quatre dies; de Bulgària, mig dia".⁹

e) el cap. 42 està dedicat a la descripció geogràfica de les contrades entre el Danubi i el Caucas: "més amunt de la terra de Kasàquia hi ha les muntanyes del Caucas, i més amunt d'aquestes muntanyes hi ha el país d'Alània. La costa de Zíquia té illes, una de gran i tres de petites; entremig d'aquestes hi ha encara d'altres illes explorades i habitades pels ziquis, Turganerkh, Tzarbagani, una altra illa, una altra al port del riu i una altra a Ptèlees, on els ziquis es refugien durant les incursions dels alans".¹⁰

© Aquestes notícies poden contrastar-se amb les que dóna, també a mitjan s. X, l'àrab al-Mas'ûdî (§ 6.17) en la seva descripció del Caucas. Els turcs oghuz (Οὐζοι, àr. *Guzz*) o turcmans, aleshores al nord de la mar Càspia, entre els rius Volga i Ural, eren aliats potencials de l'imperi contra els khàzars (Χάζαροι, àr. *Xazar*), en tant que llurs veïns orientals. La ciutat-estat de Quersó (Χερσών), a l'extrem sud-oest de Crimea, havia estat convertida l'any 833 per l'emperador Tedfil en un θέμα militar, el n° 31 de la llista salarial d'estrategs orientals de Lleó VI, amb el nom oficial de Τὰ Κλίματα "Les Regions" (cf. TOYNBEE 1973:270). Al nord d'aquest tema es trobaven també els khàzars i, a la riba oriental del Don, la seva fortalesa Σάρκελ = rus *Běla Veza* (vid. *Povest' vremennykh let* § 13.8.1); Constantí afirma que hom podia invocar contra ells els alans, però, en opinió de TOYNBEE 1973:507-8, tals possibilitats són només un exercici acadèmic de la tàctica d'enfrontar bàrbars entre si, ja que Bizanci i els khàzars mai no havien entrat en guerra; endemés, el document de Cambridge (§ 10.4) esmenta almenys un conflicte alano-khàzar. La dignitat palatina d'exusiocràtor, exclusiva del governant dels alans (ὁ ἐξουσιοκράτωρ Ἀλανίας), sembla haver existit, com a mínim, entre els ss. X-XII, ja que l'any 1107/8 encara la detenia l'alà Ῥωσμίκης (Anna Comnena § 5.22.3). Quant a "les nou regions de Khazària" (τὰ ἐννέα κλίματα τῆς Χαζαρίας), que limitaven amb Alània (τῆ Ἀλανία), no en sabem res, però coneixem el nom de les vuit tribus petxenegues; les quatre a l'est del Dnièper eren: Κουαρτζιτζούρ (*Küärçi-Čur*), Συρουκαλπῆ (*Suru-Kül-bäi*), Βοροταλμάτ (*Boru-Tolmač*) & Βουλατζο[σ]πόν (*Bula-Čaban*); per a la forma turca dels noms, *ByzTurc* II 94, 147, 248. Els petxenegs (Πατζινακίται, àr. *Bajnâk*) habitaven, doncs, la regió de Lebèdia (Λεβεδία), al nord de la mar d'Azov, d'on havien foragitat els magiars ca. 900, i es trobaven a sis dies d'Alània. Finalment, per a les relacions entre els alans i els txerkessos occidentals (Ζιχία, Ζιχοί, ll. *Sicci*) i orientals (Κασαχία, àr. *Kasak*, rus *Kasogi*, ll. *Circassi*, oss. *kaesæg* "txerkès"), cf. KULAKOVSKIÏ 1899:52-53 així com al-Mas'ûdî (§ 6.17.3.c); sobre els cap. 10-11, vid. SCHECHTER 1912-13:192 n. 18; DUNLOP 1954:164-5.

⁹ Const. Porph. *De adm. imp.* 37 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 166 = *PG* 113, c. 316): ἀπώκισται δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ῥωσίας ὁδὸν ἡμέρας μίας, ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας ἡμισυ.

¹⁰ Const. Porph. *De adm. imp.* 42 (ed. BEKKER *CSHB* XI, p. 181-182 = *PG* 113, c. 332): ἄνωθεν δὲ τῆς Κασαχίας ὄρη τὰ Καυκάσιά εἰσι, καὶ τῶν ὀρέων ἄνωθεν ἔστιν ἡ χώρα τῆς Ἀλανίας. ἡ δὲ τῆς Ζιχίας παράλιος ἔχει νησία, τὸ μέγα νησίον καὶ τὰ τρία νησία· ἐνδοθεν δὲ τούτων εἰσὶ καὶ ἕτερα νησία τὰ ἐπινοηθέντα καὶ παρὰ τῶν Ζιχῶν κτισθέντα, τὸ τε Τουργανήρχ καὶ τὸ Τζαρβαγάνι καὶ ἕτερον νησίον, καὶ εἰς τὸν τοῦ ποταμοῦ λιμένα ἕτερον νησίον, καὶ εἰς τὰς Πτελέας ἕτερον, ἐν ᾧ ἐν ταῖς τῶν Ἀλανῶν ἐπιδρομαῖς οἱ Ζιχοὶ καταφεύγουσι.

5.4.2. Un segon treball de Constantí, conegut pel títol llatí *De cerimoniis aulae byzantinae*, és un recull heterogeni que descriu fil per randa tot el cerimonial de la cort bizantina, fruit de l'ampliació d'una obra anterior redactada per ordre del seu pare Lleó el Savi; ens ha pervingut només en un manuscrit del s. XII (Lipsiensis bibl. urb. Rep. I 17) i està adreçat també al seu fill Romà II. Un passatge del llibre segon dona una llista dels epígrafs que encapçalaven les missives oficials adreçades a diferents potentats del Caucas, sovint gravats en butlles: "a l'exusiocràtor d'Alània, [hom li tramet] una butlla d'or de dos sous [amb aquest epígraf]: «en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant, de l'únic i sol Déu nostre veritable. Constantí i Romà, fidels en el mateix Déu, emperadors dels romans, a en tal, exusiasta d'Alània i fill espiritual nostre». A l'exusiasta d'Abàsgia, una butlla d'or de dos sous [amb aquest epígraf]: «ordre dels sobirans filocristians a en tal, il·lustre exusiasta d'Abàsgia». Al governant d'Albània, al governant dels crebàtades, l'anomenat Crebàtan, al governant de Cidònia, als governants de Tzanària, al governant del Sàrbān, que es troba entre Alània i Tzanària; als governants d'Azia, on hi ha les portes Càspies; al governant de Crisa; al governant de Brèzan; al governant del Mòcan (a partir del Mòcan comença la llacuna Medtida); l'epígraf per a tots els esmentats [és aquest]: «ordre dels sobirans filocristians a en tal, governant de tal contrada»".¹¹

© La fòrmula ἐν ὀνόματι *et cet.* demostra que el governant dels alans era cristià mitjan s. X (MARQUART 1903:167). Dos sous és el mínim valor establert per a una butlla d'or adreçada a un potentat (βούλλα χρυσῆ δισολδία), però val a dir que tant el rei d'Abkhàzia com el curopalata d'Ibèria rebien el mateix tracte (TOYNBEE 1973:369 n. 2); tanmateix, l'exusiocràtor d'Alània (§ 5.4.1; aquí també ἐξουσιαστής) és l'únic governant del Caucas que no rep una "ordre" (κέλευσις) de l'emperador, sinó que és tractat com un sobirà independent (KULAKOVSKIJ 1899:53). El passatge esmenta abasgos i albans (Ἀβασγία, Ἀλβανία; àr. *al-Abxâz, al-Rân*), així com els sanareus (Τζαναρία, àr. *al-Sanâriyya* § 6.17.3.g, arm. *Canark'* § 7.3.1), a la regió entre T'bilisi i Darial. El reialme del Širwânšâh (Σαρβân, àr. *Širwân*) no es trobava entre alans i sanareus, sinó al Caucas oriental; a l'oest del Širwân, al nord del riu Mtkavar/Kura i no a la mar d'Azov (ἡ Μαιώτης λίμνη), hi havia la contrada del Mòcan (Μωκân, Τεδφανες Βουκανία, pm. *mwk'n*, arm. *Mowkan*, àr. *Mûqân*, etc; cf. KETTENHOFEN 1995:32-33), que li estava sotmesa (cf. Mas'ûd b. Nâmdâr § 6.16.1) i cal no confondre amb l'estepa homònima al sud del curs inferior de l'Araxes (cf. TAVO B VII 16). MINORSKY 1937:445 n. 1 creu que les Κασπείαι πύλαι no són aquí Darband, sinó Darial, i que Ἀζία és una forma derivada de l'etnònim *âs- (àr. *al-Âs, al-Âš*; cf. § 1.2.1), que designaria un grup alà. Quant a Κηδωνία, els Κρεβατάδες (amb llur senyor el

¹¹ Const. Porph. *De cerim.* 2, 48 (ed. REISKE *CSHB* X, p. 688 = *PG* 112, c. 1269): εἰς τὸν ἐξουσιοκράτορα Ἀλανίας. βούλλα χρυσῆ δισολδία. «ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ἐξουσιαστὴν Ἀλανίας καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον». εἰς τὸν ἐξουσιαστὴν Ἀβασγίας. βούλλα χρυσῆ δισολδία. «κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν πρὸς ὁ δεῖνα τὸν περιφανῆ ἐξουσιαστὴν Ἀβασγίας». εἰς τὸν ἄρχοντα Ἀλβανίας. εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν Κρεβατάδων, ἤγουν τὸν λεγόμενον Κρεβατᾶν. εἰς τὸν ἄρχοντα Κηδωνίας. εἰς τοὺς ἄρχοντας Τζαναρίας. εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Σαρβân, οἵτινες κεῖνται μέσον Ἀλανίας καὶ Τζαναρίας. εἰς τοὺς ἄρχοντας Ἀζίας, ἐν ᾧ εἰσιν αἱ Κασπείαι πύλαι. εἰς τὸν ἄρχοντα Χρύσα. εἰς τὸν ἄρχοντα Βρέζαν. εἰς τὸν ἄρχοντα Μωκân. (ιστέον, ὅτι ἀπὸ Μωκân ἐστὶν ἡ Μαιώτης λίμνη.) ἐπιγραφή εἰς πάντας τοὺς προειρημένους. «κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ἄρχοντα τῆσδε».

Κρεβατᾶν) i Βρέζαν són una incògnita; així mateix Χρύσα, que tanmateix pot comparar-se amb el gr. ἐν Χρυσῆ, sir. **ba-krûsâ* d'Eusebi (§ 3.8.1.b) i Bardesanes (§ 14.2.1).

5.4.3. Constantí va ordenar la compilació de passatges extractats de la historiografia antiga i paleobizantina, agrupats per matèries (ὑποθέσεις) en 53 reculls independents, la majoria d'ells avui perduts. Dos dels que ens han pervingut, els dedicats a les ambaixades (Περὶ πρεσβειῶν, *Excerpta de legationibus*) i a les estratagemes (Περὶ ἐπιβουλῶν, *Excerpta de insidiis*), copien o parafrasegen passatges relatius als alans i roxolans manllevats de:

- a) Josep (= *Ant. Iud.* 18, 96-98); *vid.* § 3.12.1.¹²
- b) Cassi Dió (= *Hist.* 69, 15, 1 & 72, 19, 2); *vid.* § 3.4.1-2.¹³
- c) Menandre (= *Hist. fr.* 4, 11, 21-22, 42 & 43); *vid.* § 5.11.¹⁴
- d) Procopi (= *De bell. Pers.* 2, 29, 29); *vid.* § 5.15.2.a.¹⁵
- e) Joan d'Antioquia (= *Chron. fr.* 187, 211.1); *vid.* § 5.6.¹⁶

5.5. Foci.¹⁷ L'obra més representativa de l'extensa activitat literària de Foci, patriarca entre els anys 857-67 & 877-86, és la "Biblioteca" (Βιβλιοθήκη, títol posterior), en la qual donava resums i extractes (ὑποθέσεις, tradicionalment "còdex") de 279 obres d'autors antics i paleobizantins, sovint l'únic testimoni que tenim de molts d'ells.

5.5.1. Foci dona notícia en diferents còdexs d'obres que contenien dades sobre els alans però que no ens han pervingut, motiu pel qual les estudiem sota el nom dels respectius autors, en tant que fragments sense possibilitat de contrast amb els originals:

- a) còdex 58: resum de la "Història dels parts" d'Arrià de Nicomèdia (§ 3.2.3).
- b) còdex 64: resum de les "Històries" de Teòfan de Bizanci (§ 5.17).
- c) còdex 79: resum de les "Històries" de Càndid d'Isàuria (§ 3.3.1).
- d) còdex 80: resum de l'obra històrica d'Olimpiodor de Tebes (§ 3.15.1).
- e) còdex 94: resum de les "Babiloníques" de Jàmblic (§ 3.10.1).

5.6. Joan d'Antioquia.¹⁸ No sabem res segur, fora del seu origen antioquè i, per tant, siríac, d'un cert Joan (potser el patriarca Joan d'Antioquia: 631-649) a qui hom atribueix una crònica universal escrita a principis del s. VII, que anava des d'Adam fins a l'any 610 i només ens ha pervingut en estat fragmentari, en bona part gràcies a les *excerpta* ἐκ τῆς ἱστορίας Ἰωάννου Ἀντιοχέως de Constantí Porfirogènit (§ 5.4.3.e).

5.6.1. L'any 392, el *magister militum* franc Arbogast (Ἀρβογάστης), després de la mort de Valentinià II (375-92), va proclamar emperador d'occident el professor de retòrica Flavi Eugeni, sense obtenir el reconeixement de Teodosi; així, el 394, Teodosi, "després de prendre com a generals de les tropes el romà Timasi,

¹² Const. Porph. *Exc. de leg.* (ed. DE BOOR, p. 78).

¹³ Const. Porph. *Exc. de leg.* (ed. DE BOOR, p. 88, 433-434).

¹⁴ Const. Porph. *Exc. de leg.* (ed. DE BOOR, p. 180, 206, 442, 453-54, 463)

¹⁵ Const. Porph. *Exc. de leg.* (ed. DE BOOR, p. 497).

¹⁶ Const. Porph. *Exc. de ins.* (ed. DE BOOR, p. 119 & 133).

¹⁷ Φώτιος (ed. R. HENRY *CBB-CUF I-IX* 1959-1991); *ByzLit* II 8; *ByzTurc* I 292-293.

¹⁸ Ἰωάννης Ἀντιοχεύς (ed. C. MÜLLER *FHG IV* 1851, p. 535-622 = Const. Porph. *Exc. de ins.* ed. DE BOOR Berlin 1905, p. 58-150); *ByzLit* I 326-328; *PLRE* IIIa 711 s.v. *Ioannes 299*; *ByzTurc* I 171-174.

l'escita Gainas i, d'entre els alans, Saül; de confiar el comandament de l'exèrcit a Estilicó (que era també ell mateix d'origen escita, però, en haver-se casat amb ell Serena, germana [error!] de l'emperador, no era en res inferior a aquell) i de fer reclutar molts hunnes de Tràcia amb els caps que els acompanyaven, va posar-se en camí cap a Itàlia, per tal de sorprendre desprevingut Eugeni, que no s'esperava res".¹⁹

© L'exèrcit de Teodosi derrotà Arbogast i Eugeni al riu Fred (*fluvius Frigidus*), entre Emona (Ljubljana) i Aquileia, el setembre del 394; quant a Σαούλ (§ 5.48), Zos. 4, 57-58 no esmenta la seva nacionalitat alana i afegeix que va fugir a la primera escomesa d'Eugeni; potser és el mateix personatge que el *barbarus et paganus dux Saul* d'Orosi (§ 2.33.2.b), que va lluitar a la batalla de Pol·lència l'any 402; cf. el cap alà andònim de Claudià (§ 2.22.2.b).

5.6.2. Durant el regnat de Zenó (474-91), "l'any següent (478), en ser designat cònsol Íl·lus, mentre s'ocupava del millorament del pòrtic imperial, s'esdevingué una altra conjura contra ell per aquest motiu. Un bàrbar, de nacionalitat alana, fou detingut en atacar el *magistros* Íl·lus durant el seu descans armat d'una espasa i, sotmès a tortura, va confesar haver actuat per consell d'Épfnic" (*vid. Càndid* § 3.3.2).²⁰

5.7. Joan d'Epifania.²¹ El còdex *Vatic.* 1065 (s. XII) ens ha conservat, en els fol. 94^v-100^v, el pròleg i el principi del primer llibre de les *Ἱστορίαι* d'un cert Joan, nadiu d'Epifania de Síria i conseller de Gregori, patriarca d'Antioquia († 593), que tractaven de la guerra bizantino-persa dels anys 571/2-592/3.

5.7.1. Justinià I el Gran (527-65) havia conclòs el 562 una onerosa pau de cinquanta anys amb el rei persa Husrav I Anôšruvân (531-78), però el seu fill Justí II (565-578), després d'assegurar-se com a aliats els armenis, sotmesos a Pèrsia, es va negar a pagar el tribut anual, de manera que el 572 esclatà de nou la guerra. Joan explica com ambdós contendents van acusar-se mútuament de provocar el conflicte; els bizantins van adduir com a causa les accions dels sassànides contra el reialme sudaràbic dels himiarites (Ομηῤται, àr. *Himyar*), dins la seva àrea d'influència: "a més d'això, també el fet que, en enviar els turcs una ambaixada als romans, després que l'emperador Justí hagué rebut els ambaixadors i hagué enviat amb ells Zemarc, un senador, els perses, volent subornar amb diners els alans, a través dels quals

¹⁹ Ioan. Ant. fr. 187 (ed. C. MÜLLER *FHG* IV, p. 609b = *Exc. de ins.* ed. DE BOOR, p. 119): αὐτὸς δὲ Ῥωμαϊκὸν μὲν Τιμάσιον, Σκυθικὸν δὲ τὸν Γαϊνάν, ἐξ Ἀλανῶν δὲ τὸν Σαούλ ἄρχοντας τῶν στρατοπέδων παραλαβών, ἅμα δὲ καὶ Στιλίχωνα τοῖς στρατεύμασιν ἐπιστήσας (ὅς ἦν μὲν καὶ αὐτὸς ἀνέκαθεν τοῦ Σκυθικοῦ γένους, τῆς δὲ τοῦ βασιλέως ἀδελφῆς Σερήνης αὐτῷ ἱπροσαμηθείσης†, βασιλέως οὐδὲν ἀπελείπετο), πολλοὺς τε τῶν Θρακῶν Οὐννων, σὺν τοῖς παρεπομένοις φυλάρχοις διαναστήσας, εἶχετο τῆς πρὸς τὴν Ἰταλίαν πορείας, ὡς ἂν τὸν Εὐγένιον, μηδὲν τι προσδοκῶντα, ἀπαράσκευον καταλάβοι.

²⁰ Ioan. Ant. fr. 211.1 (ed. C. MÜLLER *FHG* IV, p. 618b = *Exc. de ins.* ed. DE BOOR, p. 133): τῷ δὲ ἐπιόντι ἐνιαυτῷ, ὑπάτου μὲν ἀποδεδειγμένου Ἰλλοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς βασιλικῆς ἐσπουδακότος στοᾶς, ἑτέρα τις κατ' αὐτοῦ γίνεται ἐπιβουλή, ἐξ αἰτίας τοιαύδε. βάρβαρός τις, Ἀλανὸς τὸ γένος, κατὰ τὴν τοῦ μαγίστρου σχολὴν ἐπελθὼν τῷ Ἰλλοῦ ξιφῆρης συνέχεται, καὶ βασάνοις ὑποπεσὼν ἐξ ὑποθήκης Ἐπιπικού το πραχθὲν ὠμολόγησεν.

²¹ Ἰωάννης Ἐπιφανεύς (ed. C. MÜLLER *FHG* IV 1851, p. 272-276); *ByzLit* I 312-313; *PLRE* IIIa 690-91 s.v. *Ioannes* 162; *ByzTurc* I 174-175; KULAKOVSKIJ 1899:48.

aquells havien de fer camí, van intrigar per tal que es desfessin de Zemarc, dels romans que l'acompanyaven i dels turcs".²²

© Quant a l'ambaixada de Zemarc (Ζήμαρχος) al khanat dels turcs occidentals i el paper que hi jugaren els alans, la versió més exhaustiva és la de Menandre (*vid.* § 5.11.1), molt possiblement la font de Joan en aquest passatge. Sobre les relacions entre els alans i el rei persa Xosrâ Nûsîrvân, *vid.* Ferdûsî (§ 11.9.5).

5.8. Josep Genesi.²³ Els quatre "Llibres dels emperadors" (Βασιλείαι) de Josep Genesi (s. X) recullen la història dels anys 813-86 (de Lleó V l'Armeni a Basili I el Macedoni), és a dir, l'època del segon període iconoclasta i del refermament de l'imperi després de l'expansió àrab.

5.8.1. Miquel II (820-29), fundador de la dinastia amòria, hagué d'enfrontar-se, al principi del seu regnat, a la revolta de Tomàs l'Esclavó: "així, doncs, (Tomàs) féu les paus amb els àrabs; amb el reconeixement de llur califa, va cenyir la corona imperial de mà de Job, patriarca d'Antioquia, i després de reunir un exèrcit de moltes llengües, amb àrabs, indis, egipcis, siris, perses, abkhazos, txerkessos, georgians, cabirs, eslaus, hunnes, vàndals, gots i tots els qui compartien la infàmia de Mani, així com amb lazos, alans, caldeus, armenis i altres pobles de tota mena, va apoderar-se de tot l'orient".²⁴

© Tomàs, recolzat pel califa (ἀρχηγός) abbàsida al-Ma'mûn (813-33), n'obtingué tropes àrabs i perses (Ἀγαρηνοί, Μήδοι), i va reclutar-ne a més d'armènies (Ἀρμένιοι), "caldees" (Χάλδοι, del tema de Χαλδία), egípcies (Αἰγυπτίοι) i síries (Ἀσσυριοί), així com pobles caucàsics (Ἀβάσιοι, Ζηχοί, Ἰβηροί, Λαζοί, Ἀλανοί) i eslaus (Σκλάβοι). Atès que "va apoderar-se de tot l'orient", l'aparició de Ἰνδοί sembla (si l'etnònim no amaga un poble diferent) una clara exageració. Els Κάβειροι són potser els Κάβαροι que van revoltar-se el s. IX contra el domini khàzar, unint-se als magiars, mentre que els "hunnes" (Οὔννοι) constitueixen una incògnita (*cf.* *ByzTurc* I 132 & 176). Sobta la presència de Βανδῆλοι, potser anacrònica (tot i que, després de llur desfeta africana, grups de vàndals participaren en la defensa dels temes d'Àsia Menor); quant als Γέται, és factible reconèixer-hi gots de Crimea o algun poble eslau. El suport de grups maniqueus (ὄσοι τῆς Μάνεντος βδελυρίας μετέιχον) és versemblant, ja que Tomàs es declarà contrari a la iconoclàstia oficial, guanyant per a la seva causa tots els descontents.

²² Ioan. Epiph. fr. 2 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 274a): πρὸς τούτοις δὲ, ὅτι καὶ Τούρκων πρὸς Ῥωμαίους [πρεσ]βευσαμένων, Ἰουστίνου δὲ βασιλέως τὴν πρεσβείαν προσιεμένου, καὶ Ζήμαρχον, ἄνδρα τῆς συγκλήτου βουλῆς, σὺν ἐκείνοις ἐκπέμφαντος, Πέρσαι τοὺς Ἀλανοὺς χρήμασι διαφθεῖραι βουλευθέντες, δι' ὧν ἐκείνοι τὴν πορείαν ἔμελλον ποιήσασθαι, τὸν τε Ζήμαρχον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ Ῥωμαίους τε καὶ Τούρκους ἐκποδῶν γενέσθαι διεσπούδαζον.

²³ Ἰωσήφ Γενέσιος (ed. C. LACHMANN *CSHB* XXII 1834 = *PG* 109 [1863] c. 991-1156); *ByzLit* I 351-354; *ByzTurc* I 175-176; S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1335.

²⁴ *Ios. Gen. Reg.* 2 (ed. LACHMANN, p. 33 = *PG* 109, c. 1029): ποιεῖται τοῖνυν σπονδὰς μετ' Ἀγαρηνῶν, εἰδήσει τοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ, ἀναδείτῃ στέφος βασιλείου παρὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἀντιοχείας Ἰωβ, εἶτα μετ' Ἀγαρενῶν Ἰνδῶν Αἰγυπτίων Ἀσσυρίων Μήδων Ἀβασίων Ζηχῶν Ἰβήρων Καβείρων Σκλάβων Οὔννων Βανδῆλων Γετῶν καὶ ὄσοι τῆς Μάνεντος βδελυρίας μετέιχον, Λαζῶν τε καὶ Ἀλανῶν Χάλδων τε καὶ Ἀρμενίων καὶ ἑτέρων παντοίων ἔθνῶν πολυθρύλλητον πανστρατιὰν στρατοπεδευσάμενος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς ἐκυρίεσεν.

5.9. Lleó el Savi.²⁵ Un treball de joventut del futur emperador Lleó VI el Savi (r. 886-912), conegut sota el títol de "Qüestions" (Προβλήματα), refon l'obra tàctica del Pseudo-Maurici en forma de preguntes i respostes. Un passatge, còpia literal de la seva font, està dedicat a la "formació alana" (Αλανική τάξις); *vid.* Maurici (§ 5.10.1).²⁶ El mateix text es troba, amb lleugeres variants, al capítol (διάταξις) divuit de la seva "Tàctica" (Τὰ ἐν πολέμοις τακτικά), entre altres formacions, però sense el qualificatiu d'alana.²⁷

5.10. [Maurici].²⁸ Sota el nom de l'emperador Maurici (582-602) ens ha pervingut una obra tàctica (Στρατηγικόν, Τακτικά στρατηγικά) en dotze parts (λόγοι), escrita per un autor anònim de finals del s. VI o principis del s. VII, com evidencien els pobles bàrbars que estudia (francs, longobards, perses, antes, eslaus, àvars, turcs) i el fet que desconeix l'organització per Heracli (610-641) de l'imperi en districtes militars (θέματα).

5.10.1. El sisè capítol tracta dels diferents ordres de batalla i exercicis d'estratègia (περὶ διαφόρου τάξεως καὶ γυμνασίας) i descriu en concret quatre menes d'exercici tàctic (γυμνασίας σχηματική), escita, alà, africà i itàlic (Σκυθική, Ἀλανική, Ἀφρικανή καὶ Ἰταλική): "l'exercici alà és quan escaramussadors i defensors són formats en un exèrcit, dividits en batallons a una distància de dos-cents a quatre-cents peus els uns dels altres, i en el moviment dels escaramussadors que surten a l'atac en persecució per a tornar després, quan fan mitja volta cap als intervals o llocs escaients de la formació i junt amb els defensors marxen contra els enemics, en tornar retrocedint pels mateixos llocs, els escaramussadors d'una i altra banda apareixen als extrems dels seus regiments, cadascun com estava format [al principi]".²⁹

© Els "escaramussadors" (κούρσορες = πρόμαχοι) eren els soldats d'avantguarda que atacaven els enemics fugitius, mentre que els "defensors" (δηφένσορες) eren tropes de reserva que els seguien a distància mantenint les posicions i preparades per a atacar, cas que aquells patissin una desfeta; es tracta dels termes llatins *cursores*, *defensores* (*cf.* ZILLIACUS 1935:160, 222; per a la seva definició, *Leo Tact.* 4, 20-21); per a μοῖρα = χιλιαρχία "batalló" (*ca.* 1.000 homes), μέρος = δροῦγγος "regiment" (*ca.* 3.000) & παράταξις = στράτος "exèrcit" (*ca.* 9000), *vid.* ZILLIACUS 1935:146-47; en general, *cf.* TOYNBEE 1973:316-17. Tot plegat sembla un exercici tàctic destinat a mantenir l'ordre de les files durant l'atac en previsió d'una retirada fingida de l'enemic, com ara l'habitual entre els alans; en aquest sentit, és millor traduir Ἀλανική τάξις per "formació contra els alans" (*cf.* Arrià § 3.2.1 Ἐκταξις κατὰ Ἀλανῶν).

²⁵ Λέων Σοφός (*Probl.* ed. A. DAIN, *Leonis VI Sapientis Problemata*, Paris 1935; *Tact.* ed. PG 107 [1863] c. 672-1120); *ByzLit* II 331-332; *ByzTurc* I 238-245

²⁶ *Leo Probl.* 6, 3 (ed. DAIN, p. 45) = *Maur. Strat.* 6, 3.

²⁷ *Leo Tact.* 18, 7 (ed. PG 107, c. 948).

²⁸ Μαυρίκιος (ed. + trad. roman. H. MIHĂESCU, *Mauricius. Arta Militară*, Bucarest 1970); *ByzLit* I 329-330; *ByzTurc* I 250-53

²⁹ *Maur. Strat.* 6, 3 (ed. MIHĂESCU, p. 158): Ἀλανική ἐστίν, ὅταν ἐπὶ μιᾶς μὲν παρατάξεως τάσσωνται ὑπὸ κούρσορας καὶ δηφένσορας, διηρημέναι δὲ τὰς μοῖρας ἀπὸ διακοσίων-τετρακοσίων ποδῶν ἀλλήλων διστώσας, καὶ ἐν τῇ κινήσει τῶν κουρσῶρων σὺν ἐλασίᾳ ἐξερχομένων εἰς καταδίωξιν, εἶτα ὑποστρέφόντων, ὅτε μὲν εἰς τὰ διαλείμματα ἤτοι εὐκαιρα χωρία αὐτῆς ἐξελίσσεσθαι, καὶ ἅμα τοῖς δηφένσοροι χωρεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὅτε δὲ ὑποστρέφοντας δι' αὐτῶν τῶν διαστημάτων ἀπέρχεσθαι, καὶ ἐπὶ τὰ ἄκρα τοῦ μέρους φαίνεσθαι τοὺς ἐκατέρωθεν κούρσορας, ἕκαστον ὡς τέτακται.

5.11. Menandre.³⁰ Gràcies a les *excerpta* de Constantí VII Porfirogènit (§ 5.4.3.c), ens han pervingut fragments d'una "Història" (Ἱστορία) obra de cert guàrdia pretorià (προτέκτωρ) anomenat Menandre (s. VI), que continuava la d'Agàtias de Mirina (§ 5.3); la majoria fan referència a ambaixades entre els romans i diversos pobles estrangers.

5.11.1. El khan turc Sizàbul (Σιζάβουλος), en intentar reactivar el comerç de la seda amb Pèrsia sense èxit després de la destrucció de l'imperi dels hunnes heftalites, envià als romans el sogdià Màniac (Μανιάχ) ca. 567/8 per a oferir-los una aliança; l'agost del 569, una ambaixada bizantina encapçalada pel senador i *magister utriusque militiae per Orientem* Zemarc (Ζήμαρχος) va marxar amb Màniac a la Sogdiana i, després de rebre-hi una acollida favorable de Sizàbul i de participar en una campanya contra Pèrsia, va emprendre el camí de retorn junt amb el *tarqan* turc Tagma (Ταγμα ... ἀξίωμα δὲ Ταρχάν). Les etapes del viatge, per la ruta del baix Volga i del Caucas, foren: el riu Òec (Ὠήχ = *Iaxartes/Syr-daryâ), "aquell llac immens i ample" (τὴν λίμνην τὴν ἄπλετον ἐκείνην καὶ εὐρέαν = *la mar d'Aral), els rius Ic (Ἴχ = *Emba), Daïc (Δαίχ, turc *Yayıq* = Ural) i Àtilas (Ἀτίλας, turc *Ätil* = Volga), i la contrada dels ogurs (Ὀῦγουροι, Zacaries el Rètor § 14.8.1 'wgr = turc *Ogur*), en bons tractes amb Sizàbul, que els avisaren d'una emboscada persa prop del riu Còfen (Κωφήν = *Kuma) i els proveïren d'aigua: "van trobar també un llac i, marxant al llarg d'aquest gran estany, van arribar a aquells llacs en els quals desemboca, després de mesclar-s'hi, el riu Còfen. Des d'aquell lloc enviaren exploradors a comprovar si realment els perses hi estaven emboscats; després de reconèixer la regió, però, aquells van informar que no havien vist ningú. Tanmateix, amb la major de les pors, van pervenir a Alània, temerosos sobretot de la tribu dels oromuscs".³¹ "En arribar-se a Alània i al seu senyor Sarodi i voler entrar-hi junt amb els turcs que els acompanyaven, Sarodi va acollir de bon grat Zemarc i el seu seguici, però va dir que els ambaixadors dels turcs no entressin en presència seva abans de depositar les armes. Així, doncs, els sobrevingué un enfrontament per aquest motiu durant tres dies, i Zemarc fou l'àrbitre dels contendents. Finalment, quan els turcs van depositar les armes, com plaïa a Sarodi, van entrar en presència seva. Sarodi, però, va recomanar als de Zemarc no anar pas per la ruta dels mindimians, perquè els perses estaven emboscats per la Suània; era millor marxar cap a casa per la ruta anomenada Darine."³²

³⁰ Μένανδρος Προτέκτωρ (ed. C. MÜLLER *FHG* IV 1851, p. 200-269 = Const. Porph. *Exc. de leg.* ed. C. DE BOOR Berlin 1903, p. 170-221 & 442-477); *ByzLit* I 309-312; *PLRE* IIIb 873 s.v. *Menander I*; *ByzTurc* I 254-57; DIETERICH 1912[III];20-21.

³¹ Men. Prot. fr. 21 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 229b = *Exc. de leg.* ed. DE BOOR, p. 453): εὐρον δὲ καὶ λίμνην, καὶ παραμειψάμενοι τὸ μέγα τοῦτο ὑδροστάσιον ἀφίκοντο ἐς ἐκείνας τὰς λίμνας, ἐν αἷς ἐπιμιγνύμενος ἀπόλλυται ὁ Κωφήν ποταμός. ἐξ ἐκείνου δὴ τοῦ χώρου πέμπουσι διοπτήρας προδιασκεψομένους, εἶγε ὡς ἀληθῶς οἱ Πέρσαι ἐνεδρεύουσιν· οἱ δὲ ἀνιχνεύσαντες ἀπήγγειλαν μηδένα ἰδεῖν. ὅμως ξὺν μεγίστῳ φόβῳ ἀφίκοντο ἐς Ἀλανίαν, κατὰ τὸ μάλλον δεδιότες τὸ φύλον τῶν Ὀρομουσῶν.

³² Men. Prot. fr. 22 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 229b-230a = *Exc. de leg.* ed. DE BOOR, p. 453-4): ὅτι γενόμενοι ἐν Ἀλανίᾳ παρὰ Σαρῳδιον τὸν ἐκείνων ἡγεμόνα, καὶ ἅμα τοῖς ἐπομένοις Τούρκοις ἐσφοιτῆσαι βουλόμενοι, ὁ Σαρῳδιος τὸν μὲν Ζήμαρχον καὶ τοὺς ἐπομένους ἐδέξατο ἀσμένως, τοὺς δὲ δὴ πρέσβεις τῶν Τούρκων ἔφασκε μὴ πρότερον τῆς ὡς αὐτὸν εἰσόδου τυχεῖν, ἢ καταθεμένους τὰ ὄπλα. τοιγάρτοι καὶ ἄμιλλα αὐτοῖς ἐγένετο περὶ τούτου ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς, καὶ Ζήμαρχος ἦν τῶν φιλονεικούμενων διαιτητής. τέλος ἀποθέμενοι τὰ ὄπλα οἱ Τούρκοι, ὡς Σαρῳδίῳ ἐδόκει, ὡς αὐτὸν ἐσεφοίτησαν. ὁ δὲ δὴ Σαρῳδιος παρεγγύησε τοῖς περὶ Ζήμαρχον διὰ τῆς τῶν Μινδιμιανῶν ἀτραποῦ ἥκιστα ἰέναι, τῷ κατὰ τὴν Σουανίαν τοὺς Πέρσας ἐνεδρεύειν· ἀμεινον δὲ εἶναι διὰ τῆς λεγομένης Δαρεινῆς ἀτραποῦ οἰκοῦ ἀποχωρεῖν.

© Finalment, el grup de Zemarc va prendre aquest camí (*Δαρεινῆς ἀτραπός*), que no sembla Darial, sinó un pas occidental, potser el format per la gorja de Marukh (rus *Marukhskij pereval*), a la vall del riu Kodor, que desemboca al sud de C'xumi (cf. MILLER 1887:55); aleshores, travessà l'Apsília (*Ἀψιλία*) fins a cert lloc al nord de l'embocadura del riu Fasis (*Φάσις*, georg. *Rion*) anomenat Rogatòrion (*Ρογατόριον*) i, navegant des d'allà a Trapezunt, va arribar a Bizanci ca. 571/2. L'etnònim *Τούρκοι* designa el khanat dels turcs occidentals (*Türküti*), veïns transoxians de l'imperi sassànida, dirigits aleshores pel qayan Istāmi (ca. 552-76: *Σιζάβουλος, Σιλζίβουλος*, àr. *Sinjibū* = el títol turc *Sir-yabgu*; també *Στεμβισχάγαν* = turc *Istāmi-qayan*; cf. *ByzTurc* II 234 & 246; *PLRE* IIIb 1163-4 s.v.). La identificació de part de la hidronímia turca és polèmica i depèn de veure o no en la Sogdiana el destí de l'ambaixada, com suggereix la campanya contra els perses (cf. *PLRE* IIIb 1416-7 s.v. *Zemarchus* 3); alguns, però, pretenen que Zemarc va arribar fins a la cort turca al nord del Tian shan (així HAUSSIG 1992:167, qui veu en el riu *ᾠήχ* el Tarim; cf. GROUSSET 1965:128-9 & mapa 152-3). Els oromuscus (*Ορομουσχοί*) són una incògnita (o un error per *ᾠνόγουροι* "onogurs") i els mindimians (*Μινδιμιανοί*, top. *Μινδιμιανή*), els *Μισιμιανοί* d'Agàtiā (§ 5.3.1), al nord-oest del Svanet'í (*Σουανία*). Sobre el senyor (*ἡγεμών*) dels alans *Σαρῳδιος* vid. § 5.49; en general, KULAKOVSKIJ 1899:47-48 & n. 10.

5.11.2. D'altres fets menors tocant als alans recollits per Menandre són:

a) l'any 557, "quan, després d'anar errants durant molt temps, [els àvars] arribaren a la terra dels alans, van suplicar a Sarosi, senyor dels alans, d'esdevenir per mitjà d'ell amics dels romans. I aquell va informar sobre els àvars a Justí, fill de Germà, aleshores cap de les tropes destinades a la Làzica, i Justí a l'emperador Justinia".³³

b) l'any 561, els ambaixadors Pere (*Πέτρος*), per part romana, i Yazd-Gusnasp *Zik* (ó *Ζίχ* ó *Ἰεσδεγούσναφ*), per part persa, van trobar-se a Dara (Mesopotàmia) i negociaren una pau de cinquanta anys (*αἱ πεντηκοντούτιδες σπονδαί*) entre Justinia i Husrav I *Anōšruvân*: "i hom va redactar, com a primer decret, no permetre a perses, hunnes, alans o altres bàrbars travessar per la gorja del pas anomenat Corutzon i per les Portes Càspies contra els dominis dels romans".³⁴

c) "sota el cèsar Tiberi (574-78), els generals romans, després d'atacar l'Albània i prendre-hi ostatges dels sabirs i d'altres pobles, van venir a Bizanci. En arribar a Bizanci els ambaixadors dels alans i sabirs que s'havien lliurat, el cèsar els va acollir amb indulgència i molta humanitat; i, en assabentar-se per ells de quants diners els pagava el rei de Pèrsia i donar-los la possibilitat d'elevar la quantitat mentint fins on volgueren i d'ocultar la veritat amb llur jactància, els digué: "jo us en forniré el doble, tant als vostres potentats com a vosaltres mateixos". Els bàrbars

³³ Men. Prot. fr. 4 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 203a = *Exc. de leg. ed. DE BOOR*, p. 442): *ὡς πολλὰ περιουστῆσαντες ἦκον ἐς Ἀλανούς, καὶ ἰκέται ἐγένοντο Σαρωσίου τῶν Ἀλανῶν ἡγουμένου, ὡς ἂν δι' αὐτοῦ γνώριμοι ἔσονται Ῥωμαίοις. ὁ δὲ Ἰουστίνῳ τῷ Γερμανοῦ, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ἐν Λαζικῇ καταλόγων ἐξηγουμένῳ, τῶν Ἀβάρων πέρι ἐδήλωσεν, ὁ δὲ Ἰουστίνος Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ.*

³⁴ Men. Prot. fr. 11 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 212a = *Exc. de leg. ed. DE BOOR*, p. 180): *καὶ δὴ δόγμα ἐγράφη πρῶτον, ὡς διὰ τῆς στενοπορίας τῆς εἰσόδου τοῦ λεγομένου Χορουτζόν καὶ τῶν Κασπίων πυλῶν μὴ ἐφέιναι Πέρσας ἢ Οὐννοὺς ἢ Ἀλανοὺς ἢ ἐτέρους βαρβάρους πάροδον ποιῆσθαι κατὰ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας.*

van alegrar-se'n i semblaven estar agraïts al Totpoderós pel fet d'esdevenir súbdits dels romans".³⁵

d) l'any 576, un cert Valentí (Οὐαλεντίνος) fou enviat per Tiberi com a ambaixador als turcs per tal d'incitar-los a la guerra contra Pèrsia, però el khan Sizàbul (§ 5.11.1) acabava de morir i el seu fill Túrxat (Τούρξα[ν]θος, turc *Türk-sad*), un dels vuit ἡγεμόνες dels turcs, es mostrà hostil i vanitós amb els romans; Menandre li fa dir aquestes paraules: "car tota la terra m'està sotmesa, des dels primers raigs del sol fins als extrems de ponent. Guaiteu, malaurats, els pobles alans i, encara més, les tribus dels utigurs, que, tot i ser molt audaços i viure confiats en llur pròpia força, s'enfrontaren a l'invencible poble dels turcs i no tragueren profit de llurs esperances; per això ens obeeixen i han esdevingut esclaus".³⁶

© Sobre l'arribada dels àvars (Ἄβαροι) al Caucas, *vid.* KULAKOVSKIJ 1899:47 n. 9; GROUSSET 1965:227; quant a Σαρώσιος τῶν Ἀλανῶν ἡγούμενος, *vid.* § 5.49. El pas de Χορουτζόν (DE BOOR χώρου Τζόν) és Darband i les Portes Càspies, Darial (*cf.* Procopi § 5.15.1 Τζούρ & Πύλη Κασπία; KULAKOVSKIJ 1899:46 n. 3). Sobta la presència d'alans i sabirs a Albània; les lectures Ἀλβανίαν & ἄλλων, però, podrien ser errors per Ἀλανίαν & Ἀλανῶν; el rei alà filo-romà Saroes/Sarosi està documentat només fins al 573 (Teòfanès de Bizanci § 5.17.1), de manera que la seva mort o successió podria haver motivat una expedició bizantina a Alània davant d'un possible viratge pro-persa. Els hunnes utigurs (Οὐτίγουροι, turc *Otur-ogur* > *Oturgur*), prop de la mar d'Azov, foren delmats pels àvars nouvinguts; llur darrer cap, Anageos (Ἀνάγαιος), està documentat l'any de l'ambaixada de Valentí al servei dels turcs (Men. Prot. fr. 43; *cf.* GROUSSET 1965:229); cal entendre, però, que els alans també havien estat sotmesos *ca.* 576 pels turcs occidentals? Per a la cronologia *cf.* PLRE IIIa 723, 752 *s.v.* *Isdigousnas Zich, Iustinus 4; IIIb 997, 1333, 1353 s.v. Petrus 6, Tourxanthus, Valentinus 3.*

5.12. Nicolau Místic.³⁷ El patriarca (901-7 & 912-25) Nicolau Místic, que va jugar un paper polític destacat com a regent de l'imperi durant la infància de Constantí Porfirogènit (§ 5.4), fou l'artífex d'una cristianització temporal del alans o, si més no, de llur classe dirigent, les fites de la qual poden resseguir-se gràcies a la seva correspondència amb dos exusiastes d'Abàsgia i amb Pere, arquebisbe

³⁵ Men. Prot. fr. 42 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 244ab = *Exc. de leg.* ed. DE BOOR, p. 463): ὅτι ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ εἰσβολὴν εἰς Ἀλβανίαν ποιησάμενοι, καὶ ὀμήρους λαβόντες Σαβείρων καὶ ἄλλων ἐθνῶν, ἦγον εἰς Βυζάντιον. Λοικομένους δὲ ἐν Βυζαντίῳ τοὺς πρέσβεις τῶν ἐνδεδικωτότων ἑαυτοὺς Ἀλανῶν τε καὶ Σαβείρων ὁ Καῖσαρ δέχεται ἐπιεικῶς καὶ πάνυ φιλανθρώπως· πυθόμενος τε παρ' αὐτῶν, ὅποσα χρήματα αὐτοῖς εἶδου ὁ Περσῶν βασιλεὺς, δεδωκώς τε ἐξουσίαν σοῖσιν εἰς ὅσον ἠβούλοντο ἐξάραι τῆ ψευδολογία τὸ χρῆμα καὶ τῷ κόμπῳ τὰληθῆς ἐπικαλύψαι, «διπλάσια τούτων ἔγωγε παρέξω», ἔφη, «τοῖς τε ἐν τέλει ὑμῶν, πρὸς δὲ δὴ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς». ἐπὶ τούτοις ἤσθησάν τε οἱ βάρβαροι, καὶ ἐδόκουν χάριν εἰδέναι τῷ κρείττονι ἀνθ' ὧν ὑπήκοοι Ῥωμαίων ἐγένοντο.

³⁶ Men. Prot. fr. 43 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 246b = *Exc. de leg.* ed. DE BOOR, p. 206): ἐμοὶ γὰρ ὑποκέκλιται πᾶσα ἡ γῆ, ἀρξομένη μὲν ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου πρώτων ἀκτίνων, καταλήγουσα δὲ εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐσπέρας. ἐσαθρήσατε, ὦ δεῖλαιοι, τὰ Ἀλανικὰ ἔθνη, ἔτι γε μὴν καὶ τὰ φύλα τῶν Οὐτιγούρων, οἱ γε ἐπὶ πολὺ θαρραλέοι τέτινες ὄντες καὶ τῆ οἰκείᾳ πίσυνοι δυνάμει ἀντετάξαντο μὲν τῷ ἀκαταμαχίτῳ τῶν Τούρκων, οὐκ ἀπώναντο δὲ τῶν ἐλπίδων. ταύτη τοι καὶ ὑπακούουσιν ἡμῖν, καὶ ἐν μοίρᾳ καθεστήκασιν δούλου.

³⁷ Νικόλαος Μυστικός (*Ep.* ed. R.J.H. JENKINS & L.G. WESTERINK *CFHB* VI 1973; *cf.* *PG* 111 [1863] c. 9-392); *KirchByzLit* 550; *ByzTurc* I 278.

d'Alània; dues cartes adreçades al tsar búlgar Simeó contenen també algunes dades relatives als alans.

5.12.1. En una missiva (*Ep.* 46), Nicolau felicita per la seva entronització (τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀρχῆς ἀναδέξασθαι) l'exusiasta d'Abàsgia després de donar-li el condol pel traspàs (χωρισμός) del seu pare i afegeix: "tocant a l'arquebisbe d'Alània, fill meu, no tinc res a escriure. Car, com que ets intel·ligent i assenyat, i coneixes la seva tasca per la salvació dels homes i per la glòria del gran nom de Déu, el socorreràs i l'ajudaràs a suportar les seves penes tothora i sense caldre cartes meves per la recompensa reservada als qui estimen Déu; i si li manca res de necessari o que pugui alleujar-li la vida en tal poble i terra estranya, li subministraràs de bon grat, si Déu t'atorga la possibilitat de fer-ho".³⁸ En una altra carta (*Ep.* 51), Nicolau s'adreça per primer cop (πρῶτοι διὰ τοῦ γράμματος προσαγορεύομέν σε) a un altre exusiasta i ens informa de les atencions d'aquest a l'arquebisbe i d'un gran èxit que ha assolit: "prova de la teva pietat és el zel diví que has demostrat i demostres per la salvació i instrucció en la veritat del poble dels alans. Car ens hem assabentat per gent diversa, que coneix els teus èxits, que amb l'ajut de Déu has posat molta cura en la il·luminació del príncep dels alans i d'aquells que, amb ell, han estat jutjats dignes del sant baptisme".³⁹

© D'acord amb els estudis de TOUMANOFF 1956:80-81, l'*Ep.* 51 és la més antiga i anava adreçada al rei Constantí III d'Abàsgia (899-915/6), que seria, doncs, l'artífex de la cristianització dels alans, mentre que el destinatari de l'*Ep.* 46 fou el seu fill i successor Giorgi II (915/6-959/60); l'ed. JENKINS-WESTERINK data l'*Ep.* 51 ca. 914/16 i l'*Ep.* 46 ca. 916/17 (en tot cas, durant el segon patriarcat de Nicolau, a partir del 912). El motiu principal per a situar la conversió durant el regnat de Constantí és el fet que l'obra de l'àrab Ibn Rusta, escrita ca. 903/13, ja afirma que el rei dels alans és cristià (§ 6.14.1); l'*Ep.* 51 l'anomena genèricament ὁ τῆς Ἀλανίας ἄρχων, però a mitjan s. X, Constantí Porfirogènit li dóna el títol d'ἐξουσιαστής ostentat aquí pel rei d'Abàsgia (cf. § 5.4.2).

5.12.2. La correspondència de Nicolau amb l'arquebisbe d'Alània (*Ep.* 52, 118, 133-35 Πέτρῳ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀλανίας), interessant per a reconstruir aquest intent de cristianització, té poc valor com a document etnogràfic perquè el seu contingut, similar per a totes les cartes, és dogmàtic; el patriarca, acusat sovint per Pere d'haver-lo oblidat, ja que algunes cartes no li arribaven, es dedica a consolar el desencoratjat missioner en el seu exili (ξενιτεία), insistint en el fet que no hi ha honor més gran que prendre part en l'obra de salvació de Crist i comparant els seus sofriments amb els dels apòstols. Un passatge de l'*Ep.* 52 és útil per al nostre estudi: "quant a allò que m'has escrit sobre afers tocant al matrimoni oposats a la norma de l'Església i d'altres costums que porten aquells qui els observen a un

³⁸ Nic. Myst. *Ep.* 46 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 266, 21-28; *PG* 111, c. 236): περὶ δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλανίας, τέκνον ἡμῶν, τί γράφειν οὐκ ἔχω. αὐτὸς γὰρ συνετὸς ὢν καὶ φρόνιμος καὶ εἰδῶς τὸ ἐκείνου ἔργον, ὅτι πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ θεοῦ, πάντως καὶ χωρὶς ἡμετέρας γραφῆς διὰ τὴν ἀποκειμένην ἐκείθεν μισθαποδοσίαν τοῖς φιλοθέοις, καὶ συνεπικουρήσεις αὐτῷ, καὶ συναντιλήψην τῶν πόνων καὶ εἰ τινος ἐν ἔθνει τοιοῦτω καὶ γῆ ξένη τῶν ἀναγκαίων καὶ ἄνεσιν τῇ ζωῇ φερόντων ἐνδεής ἐστιν, προθύμως ἐπιχορηγήσεις τοῦ θεοῦ σοι δύναμιν παρασχόντος.

³⁹ Nic. Myst. *Ep.* 51 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 278, 5-11; *PG* 111, c. 241): καὶ γὰρ τοῦ μὲν φιλοθέου ἀπόδειξις ἡ ἐνθεὸς σου σπουδή, ἣν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ καὶ τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας τοῦ ἔθνους τῶν Ἀλανῶν ἐπεδείξω καὶ ἐπιδείκνυσαι. ἀνεμάθομεν γὰρ ἐκ διαφόρων τῶν ἐπισταμένων τὰ σὰ κατορθώματα ὡς μετὰ γε θεὸν πολλὴν τὴν πρόνοιαν κατεβάλου εἰς τε τὸν φωτισμὸν τοῦ τῆς Ἀλανίας ἄρχοντος καὶ εἰς τοὺς ὅσοι σὺν αὐτῷ κατηξιώθησαν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος.

caràcter més pagà, la teva saviesa no ignora que hom no acull fàcilment tot d'una la conversió d'una vida pagana al rigor de l'evangeli. Per això, cal aduir la doctrina i l'exhortació que condueix al bé de manera ininterrompuda, paternalment i amb dolçor; quan els trobis obedients, agrair-ho a Ell, que et concedeix la gràcia en la teva instrucció; però, quan els vegis recalcitrants, suportar-ho amb paciència, sobretot si els infractors pertanyen a la classe superior de la nació i no als governats, sinó als governants. Car, amb llurs súbdits, potser et sigui possible comportar-te de manera més severa i autoritària, i no tolerar cap mena d'infracció; amb els que tenen, però, un poder gran com per a oposar-se a la salvació de tota la nació, és necessari que reflexionis si, sense adonar-nos-en, en tractar-los amb massa duresa, no els exasperarem a la fi i ho capgirarem tot daltabaix".⁴⁰

© El matrimoni il·lícit (τῶν κατὰ γάμον ἐναντιουμένων πραγμάτων τῆ καταστάσει τῆς ἐκκλησίας; cf. *Ep.* 133 τοῦ ἀθέσμου γάμου) és el pitjor problema que Pere sembla haver trobat a Alània; probablement es tracta de la poligàmia vigent entre els ossets fins a la dominació russa, que permetia tenir a més d'una esposa legítima (oss.ir. *ús dig. osæ*) esposes nominals o secundàries (oss.ir. *nomylús dig. nonbælosæ*); cf. KOVALEWSKY 1893:155; *IËSOJa* II 189 & IV 20-21; a més, els problemes de l'arquebisbe a l'*Ep.* 135 amb la feblesa de la carn (τῆς σαρκὸς ἢ ἀσθένεια) fan pensar en les fogoses alanes del vers de Tzetz. *Theog.* 20a-22. El text testimonia la divisió social entre una capa dirigent (τῆς ὑψηλοτέρας τάξεως τοῦ ἔθνους / τῶν ἄρχειν λαχόντων / τοὺς μέγα δυναμένους) i un estrat inferior (τῶν ἀρχομένων / τοὺς ὑποχειρίους); en aquest sentit, l'*Ep.* 133 esmenta el "cap de la nació" (τῷ ἡγεμόνι τοῦ ἔθνους), de ben segur el rei dels textos àrabs (*malik al-Lân* §§ 6.2.1.b.f, 6.14.1, 6.17.1, etc). Per a la datació del "dossier alà", *vid.* l'ed. JENKINS-WESTERINK, p. xxix & "summaries" finals; l'*Ep.* 79, que pot datar-se amb seguretat l'any 912 perquè esmenta el retorn de Nicolau al patriarcat, té com a destinataris certs missioners en una contrada indeterminada; sabedor del desolat del lloc, el caràcter dels homes amb qui conviuen i l'estrany de llurs costums (τοῦ τόπου τὴν ἐρημίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν οἷς συνδιάγετε τὸν τρόπον καὶ τοῦ ἥθους τὸ ἀλλότριον), els exhorta a continuar llur tasca i esmenta la pròxima arribada d'altres monjos que els rellevaran; en opinió de JENKINS, p. 559, es tractaria de la primera missió d'Eutimi a Alània que esmenta l'*Ep.* 9 al tsar Simeó (§ 5.12.3), i el relleu no fou altre que l'arquebisbe Pere. Les *Ep.* 52, 118, 133-34 semblen datar del període 914/16 (l'*Ep.* 52 és un duplicat de l'*Ep.* 133, extraviada); l'*Ep.* 135 és posterior (ca. 916/18) i parla de certa discòrdia entre Pere i Eutimi, el seu predecessor com a herald de la pietat a aquella nació (πρὸ ὑμῶν κῆρυξ τῆς εὐσεβείας τῷ ἔθνει), arribat per a assistir-lo. No sabem res més d'aquests missioners, però l'àrab al-Mas'ūdî (§ 6.17.1) ens informa que l'any 931 (320

⁴⁰ Nic. Myst. *Ep.* 52 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 284-86, 75-90; *PG* 111, c. 245-48): περὶ δὲ ὧν ἔγραψας τῶν τε κατὰ γάμον ἐναντιουμένων πραγμάτων τῆ καταστάσει τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὸν ἐθνικώτερον τρόπον ὑπάγει τοὺς χρωμένους, οὐκ ἀγνοεῖ σου ἡ σύνεσις ὅτι οὕτως ἀθρόον ἢ μετάστασις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ εὐαγγελίου τὸ ῥάδιον οὐ καταδέχεται. διὰ τοῦτο χρὴ τὴν μὲν διδασκαλίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ καλὰ ὁδηγοῦσαν παραίνεσιν ἀδιαλείπτως πατρικῶς καὶ μετ' ἐπεικειίας προσάγειν· καὶ οἷς μὲν πειθομένους ἔχεις, εὐχαριστεῖν τῷ διδόντι χάριν τῆ σῆ διδασκαλία, οἷς δὲ δυσχεραίνοντας ὀρᾶς, ἀνέχεσθαι μακροθύμως, καὶ μάλιστα τῶν ἀπειθούντων τῆς ὑψηλοτέρας τάξεως τοῦ ἔθνους ὑπαρχόντων καὶ οὐ τῶν ἀρχομένων ἀλλὰ τῶν ἄρχειν λαχόντων. πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ὑποχειρίους τυχόν καὶ αὐστηρότερον καὶ ἐξουσιαστικώτερον δυνατόν σοι προσενεχθῆναι καὶ τὸ ἀτόπημα μηδαμῶς καταδέξασθαι· πρὸς δὲ τοὺς μέγα δυναμένους εἰς ἐναντίωσιν τῆς τοῦ παντὸς ἔθνους σωτηρίας ἀνάγκη λογίζεσθαι μὴ πως τραχύτερον ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς διατιθεμένων λήσωμεν αὐτοὺς τέλεον ἐξαγριώσαντες καὶ ἄνω καὶ κάτω τὸ πᾶν καταστήσαντες.

AH) els alans apostataren de la religió cristiana i expulsaren els bisbes i sacerdots enviats per Bizanci; el cert és que la *Notitia episcopatum* de Constantí VII (ca. 940) ja no esmenta Alània (cf. S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1335).

5.12.3. Ens han pervingut vint-i-sis cartes (*Ep.* 3, 5-11, 14-31) de Nicolau al tsar Simeó de Bulgària (Συμεὼν ἄρχοντι Βουλγαρίας 893-927); al final d'una d'elles (*Ep.* 9), llegim: "que el portador d'aquesta carta gaudeixi de la teva bondat, si més no per la virtut que li és pròpia; car l'home és l'abat dels ermitans de l'Olimp, i a més ha escampat la paraula de la fe entre els alans amb el poder de l'Esperit Sant, i li ha estat assignat per Déu exercir un ministeri semblant al dels sants apòstols".⁴¹ Més endavant (*Ep.* 23), el patriarca es mostra desconsolat per una aliança antibúlgara entre l'emperador Romà I Lecapenos (920-44) i diversos pobles esteparis, que presagiava un nou conflicte: "escolta de mi, estimat, per quin motiu sóc ferit pel més violent dels dards: la més puixant de les coalicions, pel que puc sospitar, o ha estat, o serà preparada per iniciativa imperial contra el teu poder i el teu poble per part dels russos i, amb ells, els petxenegs i, a més, els alans i els turcs de ponent, que, compartint tots un sentiment unànime, emprenen la guerra contra tu".⁴² Més tard, afegeix: "car sàpigues, t'ho dic de nou, que si jo he entès quelcom dels afers de la coalició imperial contra vosaltres, no hi ha por que hom pari de commoure cap poble per a la vostra ruïna, ni turcs, ni alans, ni petxenegs, ni russos, ni els altres pobles escites, fins que exterminin del tot la nació dels búlgars".⁴³

© El portador de l'*Ep.* 9 fou Eutimi (Εὐθύμιος), monjo del mont Olimp, a Bitínia, enviat en missió diplomàtica a Simeó poc després de la desfeta bizantina a la batalla d'Aqueloos (20 agost 917) i amb anterioritat primer evangelitzador d'Alània (cf. *Ep.* 135 a § 5.12.2). Pel que sabem, la posterior coalició contra Simeó de l'*Ep.* 23, que també pot datar-se pel fet que dona notícia de l'anihilament a Lemnos de la flota àrab a les ordres de l'almirall renegat Lleó de Trípoli (922), no fou mai efectiva; els "turcs de ponent" (οἱ ἐκ τῆς δύσεως Τοῦρκοι) eren magiars (cf. *ByzTurc* I 278 & II 270); pel context etnogràfic del passatge, *vid.* Constantí Porfirogènit (§ 5.4.1). A partir de la seva aliança amb els bizantins, KULAKOVSKIJ 1899:54 & n. 1 conjectura que llavors els alans ja es trobaven completament lliures del domini khàzar i tenien un poder polític considerable.

⁴¹ Nic. Myst. *Ep.* 9 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 68, 264-69; *PG* 111, c. 80): ὁ δὲ τοῦ γράμματος ἀποκομιστῆς ἀπολαυσάτω τῆς σῆς ἐπεικειᾶς, τοῦτο μὲν διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀρετὴν· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἔστι μὲν τῶν ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκητῶν καθηγούμενος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐν Ἀλανοῖς οὗτος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ παναγίου ἔσπειρε πνεύματος, καὶ ἴσα τοῖς θείοις ἀποστόλοις λειτουργῆσαι παρὰ θεοῦ ἀποκεκλήρωται.

⁴² Nic. Myst. *Ep.* 23 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 158, 15-21; *PG* 111, c. 149-152): πόθεν δὲ τὸ αἴτιον τοῦ νῦν σφοδρωτέρῳ πλήττεσθαι ἡμᾶς κέντρῳ, ἀκούε μου, ἠγαπημένε· συγκίνησις δυνατωτάτη, ὅσον ἔστιν ἐμὲ ὑπολαβεῖν, ἐκ τῆς βασιλικῆς σπουδῆς κατὰ τῆς ὑμετέρας ἐξουσίας καὶ τοῦ σοῦ γένους, ἢ παρεσκευάσται ἢ παρασκευασθήσεται, τῶν τε Ῥῶς, καὶ σὺν ἐκείνοις τῶν Πατζηνακιδῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀλανῶν, καὶ τῶν ἐκ τῆς δύσεως Τοῦρκων πάντων ὁμοφρονησάντων, καὶ τὸν κατὰ σου πόλεμον ἀραμένων.

⁴³ Nic. Myst. *Ep.* 23 (ed. JENKINS-WESTERINK *CFHB* VI, p. 160, 66-70; *PG* 111, c. 153): γίνωσκε γὰρ (φημί καὶ πάλιν)· εἴ τι ἐγὼ τὰ τῆς βασιλικῆς κινήσεως καθ' ὑμῶν κατενόησα πράγματα, πᾶν γένος οὐ μὴ λήξωσιν εἰς τὸν καθ' ὑμῶν ὄλεθρον συγκινούντες, οὔτε Τοῦρκους, οὔτε Ἀλανούς, οὔτε Πατζηνακίτας, οὔτε Ῥῶς, οὔτε τὰ ἄλλα Σκυθικὰ γένη, μέχρις ἂν τὸ τῶν Βουλγάρων εἰς τέλος ἐξαπολέσωσι γένος.

5.13. *Novellae Iustiniani*.⁴⁴ Per *novella constitutio*, hom entén en principi un decret imperial més nou o recent que un altre d'anterior; aquest concepte, però, designa sobretot, en els dos grans reculls oficials de *constitutiones*, els *Codices Theodosianus & Iustinianus*, les lleis imperials publicades al final d'aquestes codificacions.

5.13.1. La trigèsima *novella* del Còdex Justinià, "sobre el procònsol de Capadòcia" (περὶ τοῦ ἀνθυπάτου Καππαδοκίας), data del 15 de març de l'any 536 i conté una breu referència històrica d'interès: "i disposarà completament dels nostres súbdits (allò que sovint hem dit), manera d'actuar a la que ens hem aplicat amb zel i que ens ha fet negligir grans riqueses en tantes despeses i grans guerres, per les quals Déu ens ha concedit viure en pau amb els perses, sotmetre vàndals, alans i maures, conquerir Àfrica sencera i a més Sicília, i tenir bones esperances que Déu també ens permetrà el domini de les terres restants que els antics romans senyorejaren fins als límits d'un i altre oceà i que van perdre per llur contínua indolència".⁴⁵

© BACHRACH 1973:58 considera aquest text una prova del reconeixement oficial per part de Justinià de l'existència d'alans al reialme vàndal d'Àfrica quan aquest fou destruït per Belisari l'any 534; cf. COURTOIS 1955:218 n. 3. A partir d'aquest moment, diverses seccions de les *Digesta, Novellae, Institutiones & Codex Iustinianus*, així com un testimoni epigràfic (CIL III 13673) donen dins la titulatura de Justinià la seqüència 'Αλανικὸς Οὐανδαλικὸς 'Αφρικὸς.⁴⁶

5.14. Pau d'Egina.⁴⁷ Una entrada de l'obra mèdica (Πραγματεία) en set llibres de Pau d'Egina (s. VII), dedicada a les propietats curatives de la terra, explica que "l'armènia, que hom anomena *bolos*, asseca en grau extrem; per això

⁴⁴ *Novellae Iustiniani* (ed. R. SCHÖLL-W. KROLL CIC III 1972¹⁰ = 1954⁶).

⁴⁵ *Nov. Iust.* 30, 11, 2 (ed. SCHÖLL-KROLL CIC III, p. 234):

καὶ καθαρῶς τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις (τοῦτο ὅπερ πολλάκις εἰρήκαμεν) χρήσεται, πρᾶγμα διεσπουδασμένον ἡμῖν καὶ χρημάτων ἀμελήσαι παρασκευάσαν μεγάλων, καίτοιγε ἐν τισαύταις δαπάναις καὶ πολέμοις μεγάλοις, δι' ὧν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πρὸς Πέρσας τε ἄγειν εἰρήνην Βανδύλους τε καὶ Ἀλανοὺς καὶ Μαυρουσίους χειρώσασθαι, καὶ Ἀφρικὴν ὅλην καὶ πρὸς γε καὶ Σικελίαν κατακτήσασθαι, καὶ ἐλπίδας ἔχειν ἀγαθὰς ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἡμῖν τὴν ἐπικράτειαν νεύσειεν ὁ θεὸς ὧνπερ οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι μέχρι τῶν πρὸς ἑκάτερον ὠκεανὸν ὀρίων κρατήσαντες ταῖς ἐφεξῆς ἀπέβαλον ῥαθυμίαις.

et pure nostris subiectis (hoc quod saepe diximus) utetur, causam festinatam nobis et pecunias negligere procurantem magnas, utique in tantis expensis et in bellis maximis, per quae dedit nobis deus et apud Persas agere pacem Uuandalosque et Alanos et Maurusios religare et Africam universam insuper et Siciliam possidere, et spes habere bonas quia etiam reliquorum nobis detentionem annuet deus, quam prisci Romani usque ad utriusque oceani fines tenentes sequentibus neglegentiis amiserunt.

⁴⁶ *Eurasia* 38 documenta totes les aparicions de la versió llatina de la titulatura; com a exemple de la grega donem l'encapçalament de *Nov. Iust.* 43 (ed. SCHÖLL-KROLL CIC III, p. 269):

ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότητος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Ἀλαμανικὸς Γοθικὸς Φραγγικὸς Γερμανικὸς Ἀντικὸς Ἀλανικὸς Οὐανδαλικὸς Ἀφρικὸς εὐσεβὴς εὐτυχὴς ἔνδοξος νικητὴς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος Αὐγούστος,

in nomine domini nostri Iesu Christi dei omnipotentis Imp. Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gothicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Uuandalicus Africanus pius felix inclitus victor ac triumphator semper Augustus.

⁴⁷ Παῦλος Αἰγινήτης (ed. J.L. HEIBERG CMG IX1-2 1921-24); *ByzLit* II 302; *PLRE* IIIb 986 s.v. *Paulus* 56.

convé molt als malalts de disenteria, fluxos estomacals, expectoracions de sang, consumpcions, disfuncions respiratòries per humitat, abscessos supurants i malalties pestilents; hom la beu barrejada amb un vi lleuger o, cas de tenir febre, amb aigua. I la *bolos* alana té propietats semblants a l'armènia".⁴⁸

5.15. Procopi.⁴⁹ Natural de Cesarea, a Palestina, Procopi (s. VI) ha passat a la posteritat com l'historiador de l'atzarós regnat de Justinià I (527-65) i el cronista de les grans gestes del seu general Belisari. La seva història en vuit llibres (*ὑπὲρ τῶν πολέμων λόγοι*, mss. *Ἱστορίαι*, Phot. *Bibl. cod.* 63 *Ἱστορικόν*) tracta, seguint un ordre geogràfic, de les guerres de Bizanci contra la Pèrsia sassànida (*Bell.* 1-2), el reialme vàndal d'Àfrica (*Bell.* 3-4) i els ostrogots d'Itàlia (*Bell.* 5-7); quant a *Bell.* 8, de redacció posterior, està dedicat, de manera "bigarrada" (*ποικίλη*), a fets dels anys 551-53.

5.15.1. Una sèrie de passatges ens forneixen abundants dades geogràfiques tocant als alans:

a) sobre un exèrcit enviat contra Armènia pel rei sassànida Kavâd I (*Καβάδης* 488-531) llegim: "formaven aquest exèrcit persarmenis i sunites, que confinen amb els alans".⁵⁰

b) "el riu Boas neix en algun lloc prop dels límits de la Tzànica, entre els armenis que viuen tocant a Faràngion. I de primer corre cap a la dreta durant una gran distància, amb un curs modest i franquejable per a qualsevol sense cap mena d'esforç, fins al territori a la dreta del qual es troben les fronteres dels ibers, just enfront d'on acaba el mont Caucas. Allà viuen, entre molts altres pobles, els alans i els abasgos, que són cristians i amics dels romans fa molt temps; també els ziquis i, després d'ells, els hunnes que hom anomena sabirs".⁵¹

c) "dels contraforts del mont Caucas, els uns, orientats cap al nord i cap a ponent, arriben fins als il-liris i tracis [error!], mentre que els altres, cap a llevant i cap al sud, s'estenen fins als mateixos passos que porten els pobles hunnes que hi viuen a territori tant persa com romà. D'aquests, l'un té per nom Tzur, mentre que l'altre ha estat anomenat des de fa molt la Porta Càspia. Aquesta contrada, que s'estén des del mont Caucas fins a les Portes Càspies, l'habiten els alans, un poble autònom, que són la major part aliats dels perses i marxen contra els romans i d'altres enemics".⁵²

⁴⁸ Paul. Aegin. 7, 3 (ed. HEIBERG *CMG* IX2, p. 204): ἡ δὲ Ἀρμενία, ἣν βῶλον ὀνομάζουσιν, ἄκρως ξηραίνει ὅθεν δυσεντερικοῖς τε καὶ τοῖς κατὰ γαστέρα ρέυμασιν αἱματός τε πτύσεσι καὶ φθόαις καὶ δυσπνοαῖς δι' ὑγρότητα καὶ τοῖς ὑγροῖς ἔλκεσι καὶ τοῖς λοιμικοῖς πάθει γενναίως ἀρμόττει· πίνεται δὲ σὺν οἴνῳ λεπτῷ κεκραμένῳ, εἰ δὲ πυρέττοιεν, σὺν ὕδατι. καὶ ἡ Ἀλανὴ δὲ βῶλος παραπλησίας ἐστὶ τῇ Ἀρμενίᾳ δυνάμεως.

⁴⁹ Προκόπιος (ed. J. HAURY [& G. WIRTH] *BT* I-IV 1905-1913 [reimp. 1962-64]); *ByzLit* I 291-300; *PLRE* IIIb 1060-66 s.v. *Procopius* 2; *ByzTurc* I 302-310; DIETERICH 1912[I]:50-51 & [III]:113.

⁵⁰ *Proc. Bell.* 1, 15, 1 (ed. HAURY *BT* I, p. 74): τὸ δὲ στράτευμα τοῦτο Περσαρμενίων τε καὶ Σουνιτῶν ἦσαν, οἳ δὴ Ἀλανοῖς εἰσιν ὅμοροι.

⁵¹ *Proc. Bell.* 2, 29, 14-15 (ed. HAURY *BT* I, p. 291-292): Βόας ὁ ποταμὸς ἐξείσιν ἀγχιστά πη τῶν Τζανικῆς ὄριων ἐν Ἀρμενίῳ, οἳ δὴ ἀμφὶ τὸ Φαράγγιον ᾤκηται. καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἐν δεξιᾷ ἐπὶ πλείστον χωρεῖ, βραχὺς τε ἰὼν καὶ πόνῳ οὐδεὶ γινόμενος ἐσβατός ἅπασιν ἄχρι ἐς χώρον, οὗ δὴ ἐν δεξιᾷ μὲν Ἰβήρων τὰ ὄριά ἐστι, καταντικρὺ δὲ τελευτᾷ ὄρος ὁ Καύκασος. ἐνταῦθα ἔθνη ἄλλα τε πολλὰ καὶ Ἀλανοὶ τε καὶ Ἀβασγοὶ ᾤκηται Χριστιανοὶ τε καὶ Ῥωμαίοις φίλοι ἐκ παλαιοῦ ὄντες, Ζήχοι τε καὶ μετ' αὐτοὺς Οὐννοι, οἳ Σάβειροι ἐπικαλοῦνται.

⁵² *Proc. Bell.* 8, 3, 4 (ed. HAURY *BT* II, p. 496): τῶν δὲ τοῦ Καυκασίου ὄρους προπόδων οἱ μὲν πρὸς τε βορρᾶν ἄνεμον καὶ ἥλιον δύοντα τετραμμένοι ἐς τε Ἰλλυριοῦς καὶ

d) "més enllà de les fronteres dels abasgos, al llarg del mont Caucas, viuen els brucs, que es troben entre els abasgos i els alans".⁵³

© Més que sobre els alans (un *αὐτόνομον ἔθνος* sovint aliat dels perses; *vid.* § 5.15.2), aquests textos ens instrueixen sobre llurs veïns (en general, *cf.* KULAKOVSKIJ 1899:46-47; TAVO B VI 14):

– sunites (Σουνίται): TOUMANOFF 1959:82 n. 197 els identifica amb els habitants de la província armènia de Sisakan/Siwnik' (Σαυνία, Σαυνίτις), al sud del llac Sevan (*cf.* § 11.5.1), part de la Persarmènia en poder dels sassànides, d'on provenien sens dubte els efectius de l'exèrcit de Kavâd; aquests, però, mai no foren veïns dels alans, sinó que Procopi els confon amb tota certesa amb els svan (Σόανες; ja així KULAKOVSKIJ 1899:47; *cf.* Agàtias § 5.3.2).

– tzanes (Τζαννικοί, Τζάν[ν]οι, Σάν[ν]οι): els habitants de la Τζαννική, contrada al SE de Trapezunt, a la regió dels caldeus pòntics (Χαλδαῖοι, arm. *Xalnik'*, el futur θέμα Χαλδίας), equiparats per Strab. 12, 3, 18 amb els antics Μάκρωνες (*cf.* A. HERRMANN *RE* XIV₁ [1928] 815 *s.v.*); el riu Βόας (també anomenat ἸΑκα[μ]ψις & ἸΑψορρος), l'actual Çorox, neixia a la regió armènia de Tayk' / Tao, al SE d'aquest poble.

– ibers (Ἰβῆροι): els georgians orientals, nadius de la Ibèria caucàsica (georg. *K'art'li*).

– abasgos (Ἀβασγοί): al nord-oest de la Làzica (georg. *Ap'xazet'i*), vassalls d'aquesta, com els svan; és molt probable que el text Χριστιανοί τε καὶ Ῥωμαίοις φίλοι *et cet.* faci només referència a ells (malgrat KULAKOVSKIJ 1899:31) i no als alans; ja aleshores existia la seu episcopal de Πιτυοῦς / Bičvint'a a l'extrem NO del país abkhaz.

– ziquis (Ζῆχοι): txerkessos occidentals, a la costa pòntica al nord de Bičvint'a.

– hunnes sabirs (Οὔννοι Σάβειροι): a tot el Caucas, dividits en diversos grups recolzant tan aviat els bizantins com els perses (*cf.* *Bell.* 8, 11, 23-24; *ByzTurc* I 40; § 5.15.2.a & § 5.17.1); són els Ούννικὰ ἔθνη que travessaven el pas de Τζούρ (arm. *Çor[ay pahak]*, també *pahak Honac'* "pas dels hunnes") = Darband, al Dagestan, i les Κάσπαι Πύλαι, que, en tant que límit dels alans, han de ser aquí Darial (així ja KULAKOVSKIJ 1899:46 n. 2; *cf.* Agat'angelos § 7.2.1 amb la parella arm. *zdrowns Alanac' ew zÇoray pahakin*).

– brucs (Βροῦχοι): hàpax; segons W. TOMASCHEK *RE* III₁ [1897] 898-9 *s.v.*, potser els ubykh, en l'actualitat entre abkhaz (abasgos) i txerkessos.

5.15.2. Els alans participen en dos episodis de les guerres de la Làzica:

a) l'any 548, el rei dels lazos, Gubazes (Γουβάζης 541-55), en assabentar-se d'un complot persa per a assassinar-lo, va passar-se als romans i va sol·licitar ajut a Justinia, que li va enviar el seu general Dagisteu (Δαγισθαῖος): "vet aquí que, molt abans, (Gubazes) havia atret a una aliança alans i sabirs, que havien promès per tres-cents centenaris no sols vetllar per tal que hom no els devastés la terra als lazos, sinó també deixar Ibèria tan buida d'homes, que en el futur ni als perses els seria

Θράκας διήκουσιν, οἱ δὲ πρὸς τε ἀνίσχοντα ἥλιον καὶ ἄνεμον νότον ἐς τὰς διεξόδους ἐξικνουῦνται αὐτάς, αἱ τὰ τῆδε ὠκημένα Οὔννικὰ ἔθνη ἐς γῆν τὴν τε Περσῶν καὶ Ῥωμαίων ἄγουσιν. ὡνπερ ἀτέρα μὲν Τζούρ ἐπικέκληται, ἡ δὲ δὴ ἔτερα Πύλη ἐκ παλαιοῦ Κασπία ἐκλήθη. ταύτην δὲ τὴν χώραν, ἢ ἐξ ὄρους τοῦ Καυκάσου ἄχρι ἐς τὰς Κασπίας κατατείνει Πύλας, Ἄλανοὶ ἔχουσι, αὐτόνομον ἔθνος, οἱ δὲ καὶ Πέρσαις τὰ πολλὰ ξυμμαχοῦσιν, ἐπὶ τε Ῥωμαίους καὶ ἄλλους πολεμίους στρατεύουσι.

⁵³ *Proc. Bell.* 8, 4, 1 (ed. HAURY *BT* II, p. 500): μετὰ δὲ τοὺς Ἀβασγῶν ὄρους κατὰ μὲν ὄρος τὸ Καυκάσιον Βροῦχοι ὠκηνται, Ἀβασγῶν τε καὶ Ἄλανῶν μεταξὺ ὄντες.

possible venir des d'allà. I Gubazes havia promès que l'emperador els donaria aquests diners".⁵⁴

b) un exèrcit sassànida amb grans efectius atacà la Còlquida pro-bizantina l'any 549: "n'estava al front un persa, anomenat Corianes, força expert de moltes guerres, i el seguïen com a aliats molts bàrbars del poble dels alans".⁵⁵ Quan Gubazes i Dagisteu s'assabentaren que havia acampat prop del riu Hipis (Ἰπίσις, georg. *C'xenis-c'gal*), a la regió de Moqueresis (Μοχρήρησις, georg. *Muxeris*), van atacar-lo. Mil homes escollits enviats per Corianes a reconèixer el terreny van trobar la cavalleria de lazos i romans; després d'algunes escaramusses, "els mil, espaordits pels esdeveniments, van començar a retrocedir i a esperar Corianes i la resta de l'exèrcit de perses i alans, i poc després van barrejar-se amb ells".⁵⁶ En quedar ambdós bàndols cara a cara, romans i lazos van descavalcar per a formar una falanx i fer front a la cavalleria enemiga enarborant les llances; aleshores, uns i altres van recórrer als arquers: "perses i alans disparaven llurs sagetes molt més seguides que llurs oponents, però la majoria d'elles eren interceptades pels escuts".⁵⁷ Tanmateix, quan una fletxa perduda va matar Corianes, l'exèrcit sassànida va retirar-se en desordre cap al seu campament i els romans van intentar apoderar-se'n: "però un dels alans, de gran coratge i vigor corporal, i que sabia molt més disparar l'arc ràpidament a una i altra banda, arribant-se a l'entrada de la palissada, que era molt estreta, va apostar-s'hi i, contra tota expectativa, va esdevenir un obstacle per als atacants durant molta estona. Amb tot, Joan, fill de Tomas, acostant-se sol molt a prop seu, occí l'home de sobte amb una llança, i així els romans i els lazos s'apoderaren del campament".⁵⁸

© Per al context geogràfic, *vid.* Agàtias (§ 5.3.1). Els alans tan aviat apareixen disposats a recolzar els lazos aliats de Bizanci contra Ibèria (pm. *Wirôzân*), sotmesa als sassànides des del final de la primera guerra persa de Justinià (532), com formen part de l'expedició de Corianes (Χοριάνης, pm. *Farroxân*; cf. *NB* 94b-95a, n° 7) contra la Làzica; per a llur situació fluctuant entre ambdós poders, cf. *Ferdûsî* (§ 11.9.5); per a aquests fets i la seva cronologia, cf. *PLRE* IIIa 302, 382, 559-60, 651 (s.v. *Chorianses, Dagisthaeus 2, Gubazes, Ioannes 44*).

5.15.3. De les relacions alano-vàndales ens informen aquestes tres citacions:

⁵⁴ *Proc. Bell.* 2, 29, 29 (ed. HAURY *BT* I, p. 293-94): ἐτύγγανε δὲ πολλῶ πρότερον Ἀλανοὺς τε καὶ Σαβεῖρους ἐς ζυμμαχίαν ἐπαγόμενος, οἷπερ ὠμολόγησαν κεντηναρίων τριῶν οὐχ ὅσον ἀδήωτων Λαζοῖς ζυμφυλάξειν τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ Ἰβηρίαν οὕτω καταστήσασθαι ἀνδρῶν ἔρημον ὡς μηδὲ Πέρσαις ἐνθένδε τὸ λοιπὸν ἵεναι δυνατὰ ἔσσεσθαι. ταῦτά τε σφίσι τὰ χρήματα βασιλέα Γουβάζης ὑπέσχετο δώσειν.

⁵⁵ *Proc. Bell.* 8, 1, 4 (ed. HAURY *BT* II, p. 488): οἷπερ ἐφειστήκει Πέρσης ἀνὴρ, Χοριάνης ὄνομα, πολέμων ἐσάγαν πολλῶν ἔμπειρος, καὶ αὐτῷ ζύμμαχοι βάρβαροι τοῦ Ἀλανῶν γένους πολλοὶ εἶποντο.

⁵⁶ *Proc. Bell.* 8, 8, 28 (ed. HAURY *BT* II, p. 523): καὶ οἱ χίλιοι τοῖς ζυμπεπτωκόσιν ἐκπεπληγμένοι ὀπίσω ἐχώρουν, τὸν τε Χοριάνην σὺν τῷ ἄλλῳ Περσῶν τε καὶ Ἀλανῶν στρατῷ ἔμενον καὶ οὐκ ἐς μακρὰν ἀνεμίγνυντο σφίσι.

⁵⁷ *Proc. Bell.* 8, 8, 34 (ed. HAURY *BT* II, p. 524): Πέρσαι μὲν οὖν καὶ Ἀλανοὶ μάλιστα συνεχῆ τὰ βέλη πολλῶ ἐπι μᾶλλον ἢ οἱ ἐναντίοι ἀφίεσαν, ἀλλ' αὐτῶν τὰ πολλὰ [ἐς] τὰς ἀσπίδας ζυνέβαινε ἀποκρούεσθαι.

⁵⁸ *Proc. Bell.* 8, 8, 37-38 (ed. HAURY *BT* II, p. 524-25): ἀλλὰ τις τῶν Ἀλανῶν [ἐς] εὐψυχίας πέρα καὶ σώματος ἰσχύος <εὐ> ἦκων, τοξεύειν τε συχνὰ ἐφ' ἐκάτερα διαφερόντως ἐξεπιστάμενος, ἐς τοῦ χάρακος τὴν εἴσοδον στενοτάτην οὖσαν εἰστήκει, ἐμπόδιός τε τοῖς ἐπιούσι παρὰ δόξαν ἐπὶ πλείστον ἐγίνετο. Ἰωάννης δὲ, ὁ τοῦ Θωμᾶ παῖς, μόνος ὡς ἀγχοτάτῳ παρ' αὐτὸν ἦκων ἐξαπιναιῶς τὸν ἄνθρωπον δόρατι ἔκτεινε, οὕτω τε Ῥωμαῖοι καὶ Λαζοὶ τοῦ στρατοπέδου ἐκράτησαν.

a) abans de tractar de la guerra de Justiniana contra el reialme vàndal d'Àfrica, Procopi dedica unes pàgines a l'origen d'aquest poble: "els vàndals, que vivien al voltant de la llacuna Meòtida, com que s'hi veien forçats per la fam, van emigrar a la terra dels germans que hom anomena ara francs i al riu Rin, associats amb els alans, un poble got. Aleshores, des d'allà, dirigits per Godigiscle, van assentar-se a Hispània, que és la primera contrada de l'imperi romà venint de l'oceà".⁵⁹

b) el rei vàndal Gizèric (Γιζέριχος 428-77) "va disposar els vàndals i els alans en companyies i va posar al front d'elles no menys de vuitanta comandants, que va anomenar quiliarques, donant la impressió que l'host de soldats en actiu reunia fins a vuitanta mil homes. Tanmateix, hom deia que en època anterior el nombre de vàndals i alans no havia superat els cinquanta mil; després, en procrear entre ells i associar-se amb altres bàrbars, van assolir una gran multitud de població. Però els noms dels alans i dels altres bàrbars, fora dels maures, van unir-se en el dels vàndals".⁶⁰

c) en un passatge, Tzazó (Τζάζων), germà de Gelfimer (Γελίμερος 530-33), darrer rei vàndal d'Àfrica, s'adreça en una carta a aquest com a "rei de vàndals i alans".⁶¹

© La migració cap a occident de vàndals i alans, titllats de Γοτθικὸν ἔθνος per un error o potser a causa de llur contacte perllongat amb pobles germànics (cf. § 1.1.1 n. 6; KULAKOVSKIJ 1899:30), és descrita a grans trets i de manera inexacta (només els alans provenien de la mar d'Azov i Godigiscle fou mort en creuar el Rin el 406; cf. COURTOIS 1959:40 n. 9; Gregori de Tours § 4.14.1.a); el text, però, sembla haver fet fortuna en època posterior (cf. Tedfanès § 5.16.1.a). El segon passatge sembla afavorir (malgrat BACHRACH 1973:57-58 n. 80) la hipòtesi de l'assimilació dels alans africans, tot i que les χιλιαρχίαι de Gizèric podrien reproduir una institució dels nòmades esteparis iranians (cf. ALEMANY 1993:27-33); per al títol Βανδίων τε καὶ Ἀλανῶν βασιλεύς, cf. KULAKOVSKIJ 1899:41 n. 5 & § 2.44.c.

5.15.4. Al principi de la matèria ostrogoda, en tractar del darrer emperador d'Occident, el nen Ròmul Augústul (475-76), Procopi remarca: "vet aquí que els romans, algun temps abans, havien atret a una aliança els escirs, els alans i alguns altres pobles gots; de llavors ençà, s'escaigué que patiren a mans d'Alaric i Atila allò que he explicat en els llibres anteriors".⁶² Aquesta justificació general de les desfetes sofertes per Roma davant Alaric (*Bell.* 3, 2, 7-37) i Atila (*Bell.* 3, 4, 24-35) per una progressiva barbarització de l'exèrcit troba un exemple concret en escirs

⁵⁹ Proc. *Bell.* 3, 3, 1-2 (ed. HAURY *BT I*, p. 317): Βανδίλοι δὲ ἀμφὶ τὴν Μαιῶτιν ὠκημένοι λίμνην, ἐπειδὴ λιμῶ ἐπιέζοντο, ἐς Γερμανοὺς τε, οἱ νῦν Φράγγοι καλοῦνται, καὶ ποταμὸν Ῥήνον ἐχώρου, Ἀλανοὺς ἑταιρισάμενοι, Γοτθικὸν ἔθνος. εἶτα ἐνθένδε, ἡγουμένου αὐτοῖς Γωδιγίσκλου, ἐν Ἰσπανίᾳ ἰδρύσαντο, ἡ πρώτη ἐστὶν ἐξ ὠκεανοῦ χώρα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς.

⁶⁰ Proc. *Bell.* 3, 5, 18-21 (ed. HAURY *BT I*, p. 317): τοὺς δὲ δὴ Βανδίλους τε καὶ Ἀλανοὺς ἐς λόχους καταστησάμενος, λοχαγοὺς αὐτοῖς ἐπέστησεν οὐχ ἡσσον ἢ ὀγδοήκοντα, οὐσπερ χιλιάρχους ἐκάλεσε, δόκησιν παρέχων ἐς ὀκτώ οἱ μυριάδας συνίεναι τὸν τῶν στρατευομένων λεῶν. καίτοι οὐ μᾶλλον ἢ ἐς μυριάδας πέντε τὸ τῶν Βανδίων τε καὶ Ἀλανῶν πλῆθος ἔν γε τῷ πρὶν χρόνῳ ἐλέγετο εἶναι. ἔπειτα μέντοι τῇ τε κατὰ σφᾶς παιδοποιῶ καὶ ἄλλους βαρβάρους ἑταιρισάμενοι ἐς μεγάλην τινὰ πολυανθρωπίαν ἐχώρησαν. τὰ δὲ τῶν Ἀλανῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ὀνόματα, πλὴν Μαυρουσίων, ἐς τὸ τῶν Βανδίων ἅπαντα ἀπεκρίθη.

⁶¹ Proc. *Bell.* 3, 24, 3 (ed. HAURY *BT I*, p. 410): ὦ Βανδίων τε καὶ Ἀλανῶν βασιλεῦ.

⁶² Proc. *Bell.* 5, 1, 3 (ed. HAURY *BT II*, p. 4): ἐτύγχανον δὲ Ῥωμαῖοι χρόνῳ τινὶ πρότερον Σκίρους τε καὶ Ἀλανοὺς καὶ ἄλλα ἄττα Γοτθικὰ ἔθνη ἐς ξυμμαχίαν ἐπαγαγόμενοι. ἐξ οὗ δὴ αὐτοῖς πρὸς τὸν Ἀλαρίχου καὶ Ἀττίλα συνηρέχθη παθεῖν ἄπερ μοι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις ἐρρήθη.

(Σκίροι) i alans (mercenaris a Itàlia des d'època de Gracià; cf. Zòsim § 3.20.1); cf. GOFFART 1980:67-68 n. 20.

5.16. Teòfanès.⁶³ El monjo i crònista Teòfanès el Confessor († 818) va redactar durant els anys 810/1–814/5 una "Crònica" (Χρονογραφία) que continuava l'obra inacabada del seu amic Jordi Síncel·los i comprenia el període del 284 al 813; ordenada cronològicament d'acord amb l'era alexandrina (creació del món: 29.8.5493 aC), és una obra bigarrada que fa servir les fonts més diverses i esdevingué molt popular, fins al punt que Anastasi, bibliotecari del papa Hadrià II, va traduir-la al llatí durant el s. IX.

5.16.1. Dos passatges donen notícies manllevades de fonts anteriors conegudes:

a) l'any 5931 AM (= 438/9 dC), "els vàndals, associats amb els alans i els germans avui anomenats francs, després de travessar el riu Rin amb el seu cap Godigiscle, van assentar-se a Hispània, que és la primera contrada d'Europa venint de l'oceà occidental" (adaptació de Procopi § 5.15.3.a; text extractat per Constantí Porfirogènit § 5.4.1.c).⁶⁴

b) l'any 6064 AM (= 571/2 dC), "en aquella ocasió, els hunnes que estem acostumats a anomenar turcs menen una ambaixada a Justí, enviats a través del país dels alans" (resum de Teofilact de Simocata § 5.18.1; no esmenta l'intent persa d'interceptar l'ambaixada; cf. KULAKOVSKIJ 1899:47-48 n. 1).⁶⁵

5.16.2. A l'any 6209 AM (= 716/7 dC), en tractar de l'entronització de l'emperador Lleó III (717-41), trobem un excurs sobre el seu origen; nomenat espatari per Justinià II Rinotmet durant el seu segon regnat (705-11), havia estat acusat per envejosos de tenir aspiracions al tron: "així, doncs, tot i que Justinià no el va voler perjudicar manifestament, va entrar-li cert temor contra ell i el va enviar a Alània amb diners a revoltar els alans contra Abàsgia, ja que els sarrains controlaven l'Abàsgia, la Làzica i la Ibèria. Després de marxar a la Làzica, aquell va dipositar els diners a Fasis; prenent uns pocs nadius, va marxar a l'Apsília i, després de creuar les muntanyes del Caucas, va arribar a Alània. Però Justinià, que volia desfer-se'n, va enviar a retirar els diners de Fasis; mentre, els alans, després de rebre l'espatari amb tots els honors i d'obeir les seves paraules, entraren a Abàsgia i hi feren captius. El senyor dels abasgos digué als alans: «segons crec, Justinià no tenia, fora d'aquest home, cap altre mentider millor a qui despatxar per a revoltar-vos contra nosaltres, els vostres veïns. Car us ha mentit tocant a la promesa de diners; en efecte, Justinià ha enviat a retirar-los. Però lliureu-nos-el i us n'oferim tres mil monedes i que no es trenqui la nostra antiga amistat». Els alans van respondre: «nosaltres no el vam obeir per diners, sinó per amistat amb l'emperador». Els abasgos els enviaren de nou gent a dir-los: «lliureu-nos-el, i us n'oferim sis mil monedes». I els alans, que volien reconèixer el país dels abasgos, van acordar acceptar les sis mil monedes i lliurar l'espatari. Els alans van confiar-ho tot a l'espatari i li van dir: «com veus, el camí que porta a la Romània està tancat i

⁶³ Θεοφάνης ὁμολογητής (ed. C. DE BOOR *BT I-II* Lipsiae 1883-85; reimpr. Hildesheim 1963); *ByzLit* I 334-339; *ByzTurc* 333-337; S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1335.

⁶⁴ Theoph. 146B (ed. DE BOOR *BT I*, p. 94): οἱ δὲ Οὐανδῆλοι Ἀλανοὺς ἐταιρισάμενοι καὶ Γερμανοὺς τοὺς νῦν καλουμένους Φράγγους, διαβάντες τὸν Ῥῆνον ποταμὸν, ἠγούμενον ἔχοντες Γοδιγίσκλον, κατώκησαν ἐν Ἰσπανίᾳ, πρώτη οὖσα χώρα τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ ἑσπερίου Ὠκεανοῦ.

⁶⁵ Theoph. 378B (ed. DE BOOR *BT I*, p. 245): Οὐννοι γὰρ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὓς Τούρκους λέγειν εἰώθαμεν, πρεσβεύουσι πρὸς Ἰουστίνον διὰ τῆς τῶν Ἀλανῶν χώρας ἀποστείλαντες.

no tens manera de tornar-hi; més val que ens adrecem als abasgos i acordem amb ells que et lliurem; els enviem alhora homes dels nostres, reconeixem els passos, saquegem i devastem el seu país i us la sotmetem». Quan els ambaixadors alans marxaren a Abàsgia i acordaren lliurar l'espatri, van emportar-se'n molts regals; i de nou [els abasgos] van enviar més ambaixadors amb la quantitat d'or acordada per rebre l'espatri. Els alans van dir a l'espatri: «aquests homes, tal com vam advertir-te, han vingut a prendre't, i Abàsgia t'espera. I com que som veïns, els comerciants que marxen vers ells no s'entretenen. Endemés, per tal que el nostre objectiu no sigui palès, et lliurarem a la vista de tothom; i, en allunyar-vos, enviem gent d'amagat per darrera, els matem i t'ocultem fins que hom aplegui el nostre exèrcit i penetrem d'improvís a la seva terra». I així va succeir. Car, quan els ambaixadors dels abasgos van emparar-se de l'espatri i dels seus homes, van marxar després d'encadenar-los; i els alans, amb llur senyor Itaxes, sorprenent-los per la rereguarda, van matar els abasgos i van ocultar l'espatri. I després de reunir l'exèrcit, va menar-lo contra Abàsgia i, penetrant d'improvís pels passos, va ocasionar als abasgos la major captivitat i destrucció. En escoltar Justinià que tot i sense diners les seves ordres s'havien acomplert, va enviar una carta als abasgos: «si salveu el nostre espatri i li permeteu de venir sa i estalvi a través del vostre territori, us perdonem totes les vostres ofenses». I ells, després de rebre aquestes paraules amb joia, enviaren de nou a dir als alans: «us donem els nostres fills com a ostatges i lliureu-nos l'espatri, per tal que l'enviem a Justinià». L'espatri, però, no va acceptar-ho, dient: «pot Déu obrir-me la porta de sortida; perquè per Abàsgia no sortiré». Algun temps després, quan els romans i els armenis penetraren a la Làzica i assetjaren Arceòpolis, en assabentar-se de l'arribada dels sarrains, es retiraren. Uns dos-cents, però, van separar-se d'ells i pujaren a les contrades de l'Apsília i del Caucas a saquejar. En arribar els sarracens a la Làzica, l'exèrcit de romans i armenis que havia fugit va tornar a Fasis, mentre que els dos-cents que restaven a les muntanyes del Caucas van dedicar-se a robar, desencoratjats. Els alans, en saber-ho, van creure que hi havia una multitud de romans al Caucas i, contents, van dir a l'espatri: «s'han apropat els romans, vés-te'n amb ells». I l'espatri, prenent cinquanta alans i creuant amb ciclòpodes les neus del Caucas el mes de maig, va trobar-los i, amb gran alegria, els preguntava: «on és l'exèrcit?». I ells van respondre: «quan els sarrains van atacar, va tornar a la Romània; nosaltres, com no vam poder anar-nos-en a la Romània, anàvem a l'Alània».⁶⁶

⁶⁶ Theoph. 600B-604B (ed. DE BOOR BT I, p. 391-393): ὁ οὖν Ἰουστινιανὸς εἰ καὶ προφανῶς βλάβαι τοῦτον οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' οὖν βρόμος τις αὐτῷ κατ' αὐτοῦ ἐντίθεται, καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν ἐν Ἀλανίᾳ μετὰ χρημάτων πρὸς τὸ συγκινήσαι τοὺς Ἀλανοὺς κατὰ Ἀβασγίας, τῶν Σαρακηνῶν ἐπικρατούντων τὴν τε Ἀβασγίαν καὶ Λαζικήν καὶ Ἰβηρίαν. ὁ δὲ ἀπελθὼν ἐν τῇ Λαζικῇ τὰ μὲν χρήματα ἀπέθετο ἐν τῷ Φάσιδι, ὀλίγους δὲ λαβὼν τῶν ἐντοπίων ἀπῆλθεν εἰς Ἀψιλίαν, καὶ ὑπερβὰς τὰ Καυκάσια ὄρη ἦλθεν ἐν Ἀλανίᾳ. ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς θέλων ἀπολέσαι αὐτόν, πέμψας ἐπῆρε τὰ χρήματα ἐκ τοῦ Φάσιδος· οἱ δὲ Ἀλανοὶ τὸν σπαθᾶριον μετὰ πάσης τιμῆς δεξάμενοι καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ ὑπακούσαντες εἰσῆλθον καὶ ἠχμαλώτευσαν τὴν Ἀβασγίαν. ὁ δὲ τῶν Ἀβασγῶν κύριος δηλοῖ τοῖς Ἀλανοῖς, ὅτι «ὡς εὗρισκω ἄλλον τοιοῦτον ψεύστην οὐκ εἶχεν Ἰουστινιανός, ὃν ὄφειλεν ἀπολύσαι καὶ συγκινήσαι ὑμᾶς καθ' ἡμῶν τῶν γειτόνων ὑμῶν, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον. ἐψεύσατο γὰρ ὑμᾶς καὶ περὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν χρημάτων· πέμψας γὰρ ὁ Ἰουστινιανὸς ταῦτα ἐπῆρεν. ἀλλὰ δότε ἡμῖν αὐτόν, καὶ παρέχομεν ὑμῖν τρισχίλια νομίσματα, καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς ἀγάπη ἡμῶν μὴ διαλυθῆ». οἱ δὲ Ἀλανοὶ εἶπον, ὅτι «ἡμεῖς οὐχ ἔνεκεν χρημάτων ὑπηκούσαμεν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἀγάπην». πάλιν δὲ οἱ Ἀβασγοὶ πέμπουσι πρὸς αὐτοὺς λέγοντες, ὅτι «δότε ἡμῖν αὐτόν, καὶ παρέχομεν ὑμῖν ἑξακισχίλια νομίσματα». οἱ δὲ Ἀλανοὶ θέλοντες καταμαθεῖν τὴν χώραν τῶν Ἀβασγῶν συνέθεντο λαβεῖν τὰ ἑξακισχίλια νομίσματα καὶ δοῦναι τὸν σπαθᾶριον. οἱ δὲ Ἀλανοὶ ἐθάρρησαν τῷ σπαθαρίῳ πάντα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, ὅτι «ὡς ὄρας ἡ ὁδὸς ἡ ἐπὶ Ῥωμαίαν ἄγουσα κεκλεισμένη ἐστίν, καὶ πῶς παρελθεῖν οὐκ ἔχεις·

© Finalment, Lleó, després de prendre amb l'ajut dels armenis cert "Castell de Ferro" (κάστρον Σιδηρόν) que guardava un tal Farasmani (Φαρασμάνιος, georg. *P'arsman*), va travessar l'Apsília i va embarcar-se cap a Trapezunt, arribant a Bizanci quan ja hi regnava Artemi / Anastasi II (713-15), que el nomenaria estrateg del tema Anatolikon (στρατηγὸς εἰς ἀνατολικούς); cf. Theoph. 604B-606B. No hi ha dubte que si aquesta història ens ha pervingut amb tal profusió de detalls, és gràcies a la posterior elevació a la porpra del seu protagonista; la font del passatge, però, és desconeguda. Anomenat per norma "l'espatri" (ὁ σπαθάριος; sobre aquest títol, cf. A. KAZHDAN *ODB* III 1935-6 s.v.), Lleó va marxar primer a la ciutat costanera de Fasis (Φάσις, georg. *P'asd*, avui P'ot'i), des d'allà a l'Apsília (Ἀψιλία, georg. *Ap'zviet'i*) o Abàsgia meridional i, finalment, a través del Caucas, al territori dels alans (ἐν Ἀλανίᾳ, v.l. Ἀλανείᾳ). L'episodi forma part dels enfrontaments entre Bizanci i els califes omeies durant els ss. VII-VIII pel domini de les contrades caucàsiques. Segons el text, l'Abàsgia, la Làzica i la Ibèria estaven en mans dels sarraïns (Σαρακηνοί), i el camí a l'Imperi Romà (Ῥωμανία) des d'Alània, blocat; el cert és que el K'art'li (Ἰβηρία) havia estat lliurat el 693 pel mateix Justinia II a 'Abd al-Malik (685-705), mentre que l'Ar'xazet'i (Ἀβασγία) i l'Egris (Λαζική) foren l'escenari d'incursions puntuals, com ara la que va assetjar

ἀλλὰ μάλλον τροπευσώμεθα καὶ συνταξώμεθα αὐτοῖς, ὅτι παραδιδόμεν σε, καὶ ἀπολύομεν ἅμα αὐτοῖς ἀνθρώπους ἡμῶν καὶ καταμανθάνομεν τὰς κλεισούρας αὐτῶν καὶ κουρσεύομεν καὶ ἀφανίζομεν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ποιοῦμεν τὴν θεραπείαν ὑμῶν». τῶν δὲ ἀποκρισιarίων τῶν Ἀλανῶν ἀπελθόντων εἰς Ἀβασγίαν καὶ συνθεμένων παραδίδειν τὸν σπαθάριον, πλείστα ξένια παρ' αὐτῶν εἰλήφασιν· καὶ πλείονας ἀποκρισιarίους πάλιν ἀποστέλλουσι μετὰ καὶ τῆς ποσότητος τοῦ χρυσίου πρὸς τὸ παραλαβεῖν τὸν σπαθάριον. οἱ δὲ Ἀλανοὶ λέγουσι τῷ σπαθαρίῳ, ὅτι «οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, καθὼς καὶ προείπομεν, ἐπὶ τὸ λαβεῖν σε παρεγένοντο, καὶ ἡ Ἀβασγία ἐκδέχεται σε. καὶ ἐπεὶ πλησιάζομεν αὐτοῖς, πραγματευταὶ ἀπερχόμενοι πρὸς αὐτούς οὐ διαλείπουσιν. λοιπὸν ἵνα μὴ διαβληθῇ ὁ σκοπὸς ἡμῶν, παραδώσομέν σε φανερώς· καὶ ἀποκινούντων ὑμῶν, ἀπολύομεν κρυπτῶς ἐκ τῶν ὀπίσω, καὶ ἐκείνους μὲν ἀποκτέννομεν, σὲ δὲ κρύπτομεν, ἕως ἂν σωρευθῇ ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ἀσυμφανῶς εἰσέλθωμεν ἐν τῇ γῇ αὐτῶν». ὁ καὶ γέγονεν. παραλαβόντες γὰρ οἱ τῶν Ἀβασγῶν ἀποκρισιarίοι τὸν σπαθάριον σὺν τοῖς ἀνθρώποις αὐτοῦ, δήσαντες αὐτούς ἀπήρχοντο· καταλαβόντες δὲ ἐκ τῶν ὀπισθεν οἱ Ἀλανοὶ σὺν τῷ Ἰταξῆ, τῷ κυρίῳ αὐτῶν, ἀποκτέννουσι τοὺς Ἀβασγούς, τὸν δὲ σπαθάριον ἔκρυψαν. καὶ στρατολογήσας ἐκίνησε κατὰ Ἀβασγίας καὶ ἀπροσδοκίτως εἰσελθὼν τὰς κλεισούρας πλείστην αἰχμαλωσίαν καὶ ἀφανισμόν εἰς τοὺς Ἀβασγούς ἀπειργάσατο. ἀκούσας δὲ ταῦτα Ἰουστινιανός, ὅτι καὶ χωρὶς τῶν χρημάτων τὰ τῆς ἐπιτροπῆς αὐτοῦ γέγονεν, πέμπει γράμματα πρὸς τοὺς Ἀβασγούς, ὅτι «ἐὰν διασώσητε τὸν σπαθάριον ἡμῶν καὶ παρελθεῖν ἐάσητε δι' ὑμῶν ἀβλαβῆ, πάντα τὰ πταίσματα ὑμῶν συγχωροῦμεν ὑμῖν». οἱ δὲ μετὰ χαρᾶς ταῦτα δεξάμενοι ἀπέστειλαν πάλιν εἰς Ἀλανίαν, λέγοντες, ὅτι «δίδομεν ὑμῖν ὄψιδας τὰ τέκνα ἡμῶν, καὶ δότε ἡμῖν τὸν σπαθάριον, ἵνα ἀπολύσωμεν αὐτὸν πρὸς Ἰουστινιανόν». ὁ δὲ σπαθάριος τοῦτο οὐ κατεδέξατο, εἰπὼν, ὅτι «δύναται ὁ θεὸς ἀνοῖξάι μοι θύραν τοῦ ἐξελεῖν· ἐπεὶ δι' Ἀβασγίας οὐκ ἐξέρχομαι». μετὰ δὲ χρόνον τινα φωσάτον Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων εἰσελθόντων ἐν Λαζικῇ καὶ τὴν Ἀρχαιοπόλιν πολιορκούντων, ἀκουσάντων τε τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἔλευσιν, ἀνεχώρησαν. ἀποσπασθέντες δὲ ἐξ αὐτῶν ἕως τῶν διακοσίων ἀνῆλθον ἐν τοῖς μέρεσιν Ἀψιλίας καὶ τῶν Καυκασίων πραιδεύοντες. τῶν δὲ Σαρακηνῶν καταλαβόντων τὴν Λαζικὴν, φυγῇ χρησάμενος ὁ τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων λαὸς ἐπὶ τὸν Φᾶσιν ὑπέστρεψαν. οἱ δὲ διακόσιοι ἀπομείναντες εἰς τὰ Καυκάσια ὄρη ἔστησαν ληστεύοντες, ἀπογνόντες ἑαυτῶν. οἱ δὲ Ἀλανοὶ μαθόντες τοῦτο ὑπέλαβον πλῆθος Ῥωμαίων εἶναι ἐν τοῖς Καυκασίοις καὶ χαρέντες λέγουσι τῷ σπαθαρίῳ, ὅτι «οἱ Ῥωμαῖοι ἐπλησίασαν, ἄπελθε πρὸς αὐτούς». λαβὼν δὲ ὁ σπαθάριος πεντήκοντα Ἀλανοὺς καὶ ὑπερβάς μετὰ κυκλοπόδων Μαΐου μηνὸς τὰς χίονας τῶν Καυκασίων εὔρεν αὐτούς, καὶ ἐν πολλῇ χαρᾷ γεγονῶς ἠρώτα, «ποῦ ἐστὶν ὁ λαός;». οἱ δ' εἶπον, ὅτι «τῶν Σαρακηνῶν ἐπιπεσόντων, ἐπὶ Ῥωμανίαν ὑπέστρεψαν. ἡμεῖς δὲ μὴ δυνηθέντες ἐπὶ Ῥωμανίαν ἀπελθεῖν ἐπὶ Ἀλανίαν ἤρχόμεθα».

Arceðpolis (Ἀρχαίοπολις, georg. *Nakalaxev*); cf. BROSSET 1849-50:251-2 n. 3; SUNY 1989:28. "El senyor dels abasgos" (ὁ τῶν Ἀβασγῶν κύριος) que negociava amb Lleó i els alans pot ser un precursor de la futura dinastia d'Ap'xazet'i, fundada per l'erist'av d'Anakop'ia Levan durant el s. VIII (TOUMANOFF 1956:82 data el seu regnat ca. 766/7-810/11; segons Vaxust 786-806; cf. BROSSET 1856:240); cal remarcar que l'alà Ἰταξήης (§ 5.42) és també designat com a κύριος del seu poble, però només en una acció militar i no durant la guerra diplomàtica que conjumina els interessos propis amb els de Lleó. Hom troba ambaixadors (ἀποκρισιάριοι; ZILLIACUS 1935:162) i comerciants (πραγματευταί) entre els alans; quant als ciclòpodes (κυκλόποδες), són una mena de calçat per a la neu. En general, MILLER 1887:56-58; KULAKOVSKIJ 1899:49-51 destaca el fet que els alans participen en la política internacional de l'època amb total independència dels khàzars.

5.17. Teòfanès de Bizanci.⁶⁷ Gràcies a la "Biblioteca" del patriarca Foci (§ 5.5.1.b) tenim una breu notícia de l'obra històrica en deu llibres (Ἱστορικῶν λόγοι δέκα) d'un cert Teòfanès de Bizanci (finals del s. VI), altrament desconegut, que tractava del període entre els anys 566–81 (esp. les guerres perses de Justí II).

5.17.1. Les pàgines conservades inclouen un episodi de la guerra bizantino-persa entre Justí II (565-578) i Husrav I (531-578): "Marcia, nebot de l'emperador Justí, nomenat general de l'exèrcit de llevant, fou enviat a fer la guerra a Husrav el vuitè any de Justí (572). L'estrateg d'Armènia Joan i el general persa Mihrên, també anomenat Vahrâm, van reunir els seus exèrcits. Amb els armenis lluitaven els colcs, els abasgos i Saroes, rei dels alans; amb Mihrên, els sàbirs, els dàgans i la tribu dels dilmaïns".⁶⁸

© Marcia vencé i foragità l'exèrcit de Vahrâm la primavera del 573 prop de Nísibis a la batalla de Sargató (Σαργαθῶν). Els armenis a les ordres de Bizanci eren recolzats per pobles caucàsics, entre ells el rei alà Σαρώης (§ 5.49), mentre que els aliats dels perses, fora dels hunnes Σάβιροι (cf. Procopi §§ 5.15.1.b & 2.a), són una incògnita; cf. PLRE IIIa 165-6, 675 s.v. *Bahram I*, *Ioannes* 88; IIIb 821-2, 1115 s.v. *Marcianus* 7, *Saroes*.

5.18. Teofilact de Simocata.⁶⁹ L'obra històrica (mss. Οἰκουμενικὴ ἱστορία, Foci *Bibl. cod.* 65 Ἱστορίαι) en vuit llibres de Teofilact de Simocata (primera meitat del s. VII) tracta de l'època de l'emperador Maurici (582-602); malgrat el seu estil retòric i altisonant, que no afecta, tanmateix, la seva fiabilitat, és una de les fonts més importants per a l'estudi dels pobles hunnes i turcs de l'època.

⁶⁷ Θεοφάνης Βυζάντιος (ed. C. MÜLLER *FHG* IV 1851, p. 270-71); *ByzLit* I 309; *PLRE* IIIb 1306 s.v. *Theophanes* 1; *ByzTurc* I 339-340; KULAKOVSKIJ 1899:48.

⁶⁸ *Theoph. Byz. fr.* 4 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 271a-b) = *Phot. Bibl. cod.* 64, p. 26b, 31-39 (ed. HENRY *CBB* I, p. 78-79): ὅτι Μαρκιανὸς ὁ τοῦ Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως ἐξάδελφος τῆς Ἐω χειροτονηθεὶς στρατηγός, εἰς τὸν πρὸς Χοσρόην πόλεμον ὀγδόω ἔτει τῆς Ἰουστίνου βασιλείας ἐξαποστέλλεται. Ἰωάννης δὲ ὁ τῆς Ἀρμενίας στρατηγὸς καὶ μίράνης ὁ τῶν Περσῶν, ὁ καὶ Βαραμαάνης, τὴν στρατείαν συνήθροισον. καὶ τοῖς μὲν Ἀρμενίοις συνεμάχουν Κόλχοι, Ἀβασγοὶ καὶ Σαρώης ὁ Ἀλανῶν βασιλεὺς, τῷ δὲ μίράνῃ Σάβιροι καὶ Δάγανες καὶ τὸ Διλμαῖνὸν ἔθνος.

⁶⁹ Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης (ed. I. BEKKER *CSHB* XXII 1834); *ByzLit* I 313-319; *PLRE* IIIb 1311 s.v. *Theophylactus* 10; *ByzTurc* I 343-346; HAUSSIG 1953; KULAKOVSKIJ 1899:48-49.

5.18.1. Teofilact recorda com a *casus belli* de la guerra bizantino-persa del 571/2–592/3, per part dels sassànides, una campanya contra els àrabs himiarites i la temptativa d'interceptar una legació enviada pels turcs: "[els bizantins] afirmaven entutjats que, en enviar-los els turcs una ambaixada, de primer els perses havien intentat subornar amb diners els alans, per tal que, en travessar llurs regions, occissin els ambaixadors i els barressin el pas".⁷⁰

© Més complet Joan d'Epifania (§ 5.7.1), font d'aquest passatge.

5.19. *Vita Alexandri Regis Macedonum*.⁷¹ Un autor cristià anònim d'època bizantina va escriure, no abans de finals del s. VII, una versió grega lliure i fabulosa de la "Història d'Alexandre el Gran" atribuïda al Pseudo-Cal·lístenes.

5.19.1. Un passatge manllevat del Pseudo-Metodi siríac (§ 14.6) que ha servit per a datar la recensió ε de la *Vita*, que l'inclou (*cf.* el prefaci a l'edició de TRUMPF, p. XVII), diu: "Alexandre va tancar vint-i-dos reis junt amb els pobles sota la seva autoritat allà, als extrems del nord, les anomenades Portes Càspies i les muntanyes Pits. I els noms dels pobles eren aquests: got, màgot, ànug, àgis, èxenac, dífar, fotineus, neunis, farizeus, decllems, nazartes, teans, zarmatians, caconis, agrimards, antropòfags, els anomenats cinocèfals, tarbeus, alans, fisoloniceus, alceneus i saltaris".⁷²

© L'ed. TRUMPF, p. 187 *s.v.* proposa de veure en els Φισολονικαῖοι (sir. *Pîsilâyê*), esmentats a continuació dels alans ("Αλανες < sir. *Alanâyê*), els apsilis o abasgos meridionals (*cf.* § 5.3.1); en general, *vid.* comentari a § 14.6.1; els "Pits del vent del nord" (Μαζοὶ τοῦ βορρᾶ, *ubera Aquilonis*) són unes muntanyes mítiques al límit septentrional de la terra.

5.20. Apèndix: la qüestió massageta. *ByzTurc II* (al quadre: B) recull una sèrie d'antropònims massagetes, documentats per Procopi a les *Bella*, que explica de manera sistemàtica com «massagetischer (= hunnischer oder alanischer?) Herkunft» a les entrades individuals i com «nicht näher bekannte Hunnen» a la secció dedicada als hunnes del quart índex de *ByzTurc II* 303. Vet-ne aquí una relació succincta:

⁷⁰ Theophyl. Sim. 3, 9, 9 (ed. BEKKER *CSHB XXII*, p. 132): προσέτι γε χαλεπαίνοντες ἔφασκον ὅτι γε πρὸς Ῥωμαίους Τούρκων πρεσβευσαμένων τότε νῦν πρώτου ὑποφθεῖρην τοὺς Ἀλανοὺς χρήμασιν ἐπειράθησαν Πέρσαι, ἐφ' ᾧ δι' αὐτῶν ἰόντας ἀναιρεθῆναι τοὺς πρέσβεις καὶ κωλύμην ἀποκληρώσασθαι τὴν διάβασιν.

⁷¹ Βίος Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως Μακεδόνων (ed. J. TRUMPF *BT* 1974).

⁷² *Vita Alex.* 39, 7 (ed. TRUMPF *BT* p. 146): ἐκέισε οὖν Ἀλέξανδρος εἴκοσι δύο βασιλεῖς ἐναποκλείστους ἐποίησε σὺν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἔθνεσιν ἐν τοῖς πέρασιν τοῦ βορρᾶ, τὰς μὲν πύλας Κασπίας ὀνομάσας, τὰ δὲ ὄρη Μαζοῦς. καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐθνῶν τάδε ἦν· Γῶθ, Μαγῶθ, Ἀνούγ, Ἀγεῖς, Ἐξενάχ, Διφάρ, Φωτιναῖοι, Νεύνιοι, Φαριζαῖοι, Δεκκλημοί, Ναζάρται, Θεανοί, Ζαρματιανοί, Χαχόνιοι, Ἀγριμάρδοι, Ἀνθρωποφάγοι, οἱ λεγόμενοι Κυνοκέφαλοι, Θαρβαῖοι, Ἀλανες, Φισολονικαῖοι, Ἀλκηναῖοι, Σαλτάριοι.

antropònim i variants	ca.	activitat	Proc. Bell.	etimologia	NB, ByzTurc II
Ἀϊγάν (αἰγάν, αἰσάν)	530	ἐκ τῆς Βελισ. οἰκίας.	1, 13, 20	turc <i>Ai-yan?</i>	NB11a, B64
Αἰσχμάνος (αἰχμάν, αἰσχμάν)	540	Βελισαρίου δορυφόρος.	5, 16, 1	?	NB11b, B65
Ἀσκάν (ἀσκάν)	530	ἰππέων ἦρχε.	1, 13, 21	?	NB43b, B77
Βάλας (βαλάς, βαλάς)	530	ἰπποτοξοτῶν ἡγείτο.	3, 11, 12	part <i>Valagas?</i>	NB345b, B85
Βουλγουδοῦ (γουβουλγουδοῦ)	540	δορυφόρος.	6, 13, 14	?	B102
Βώχας (βούχας = Βώχανος?)	540	Βελισαρίου δορυφόρος.	6, 2, 10	turc <i>Buya-qan?</i>	NB72a, B103
Ζαρτήρ (ζαντήρ)	540	Βελισαρίου δορυφόρος.	5, 16, 1	?	B120
Σίμμας (σίμμας)	530	ἰππέων ἦρχε.	1, 13, 21	?	NB301b, B235
Σιννίων (σιννίων, σισινίων)	530	ἰπποτοξοτῶν ἡγείτο.	3, 11, 12	?	B235
Σουνίκας (σουνικάν)	530	ἰππέων ἦρχε.	1, 13, 20	turc <i>Süntük?</i>	NB316b, B245
Χαλαζάρ (χαλάζαρ)	545	δορυφόρος.	7, 30, 6	?	B283
Χορσάμαντις (χορσαμάντης)	540	Βελισαρίου δορυφόρος.	6, 1, 21	?	NB173a, B289
Χορσομάνος (= Χορσάμαντις?)	540	Βελισαρίου δορυφόρος.	5, 16, 1	?	NB173a, B289

D'aquestes dades, hom pot concloure que tots aquests personatges foren mercenaris que serviren ca. 530-550 com a genets (ἰππεῖς), arquers a cavall (ἰπποτοξόται) o guàrdies de corps (δορυφόροι, ὑπασπισταί) als exèrcits bizantins, sovint a les ordres de Belisari; ara bé, tot i que algunes fonts clàssiques els anomenen *Μασσαγέται* (§ 1.1.1), hem vist que Procopi utilitza amb profusió per als alans l'etnònim Ἀλανοί, mentre que, en canvi, identifica en més d'un passatge «massagetes» i hunnes (e.g. *Bell.* 3, 11, 9 *Μασσαγέτης γένος, οὓς νῦν Οὐννοὺς καλοῦσιν* "de raça massageta, els que ara anomenen hunnes" *et cet.*). Aquest indicati sembla suggerir un origen hunne per a aquests noms, tot i que la seva etimologia turca és una incògnita; en algun cas, un origen irànic o alà per préstec no està exclòs, però cal prudència davant de conjectures com ara les de MAENCHEN-HELLEN 1970:275 per a Ζαρτήρ = *zar-tîr* "golden arrow" o *Zar-tîr* com *Zar-mihr*, "a western Persian name" amb els noms dels déus perses Tîr i Mihr com a segon element. Un estudi més profund d'aquesta «qüestió massageta» seria desitjable.

Fonts literàries bizantines (s. XI-XV)

5.21. Introducció. Diverses fonts dels s. XI-XIII, en la seva major part obres historiogràfiques (Miquel Psellós, *Scylitzes continuatus*, Joan Zonaras, Nicèfor Brienni, Anna Comnena, Nicèfor Basilaces, Joan Cínnam, Eustaci, Nicetas Confates) documenten una sèrie de vincles matrimonials entre membres de la família imperial i princeses del reialme d'Alània, així com la presència de mercenaris alans en els exèrcits bizantins durant tota la dinastia Comnenos; en canvi, després de la presa de Constantinoble pels llatins i de la submissió dels alans pels mongols, l'únic testimoni rellevant durant tot el s. XIII sembla el sermó del bisbe Teodor d'Alània sobre la desoladora situació de la seva metròpoli. La restauració imperial dels Paleòlegs (s. XIII-XV) veurà els darrers episodis d'activitat mercenària alana en les guerres turques i balcàniques que haurà de mantenir el reduït estat bizantí (Jordi Paquimeres, Joan Cantacuzenos) i algunes notícies esporàdiques fins poc abans del col·lapse final (Ducas, Ladníc Calcocòndiles).

5.22. Anna Comnena.⁷³ La princesa Anna Comnena (n. 1083, † *post* 1148), filla de l'emperador Alèxios I Comnenos (1081-1118), va escriure en quinze llibres la història del seu pare, l'anomenada "Alexíada" (Ἀλεξιάς), que tracta dels esdeveniments entre l'any 1069 i la mort d'Alèxios el 1118, i és de fet la continuació de l'obra històrica del seu marit, Nicèfor Brienni (§ 5.35).

5.22.1. Els esclaus Boril (Βορίλος) i Germà (Γερμανός), favorits de l'emperador Nicèfor III Botaniàtes (1078-81), van preparar una emboscada per a desfer-se dels seus rivals polítics, els germans Comnenos, Alèxios i Isaac; tanmateix, "un home, alà d'origen i amb la dignitat de *magistros*, que tractava de feia temps el basileu i comptava entre els seus familiars, va escoltar el que planejaven. Aleshores, sortint a mitja guàrdia nocturna, va córrer a casa dels Comnenos per a referir-ho tot al gran domèstic (Alèxios). Alguns afirmen que la basilissa (Maria d'Alània) no ignorava pas del tot la visita del *magistros* als Comnenos".⁷⁴

© La basilissa Maria d'Alània (Μαρία § 5.46) era alana només per part de mare, ja que era filla del rei georgià Bagrat IV (1027-72) i de la princesa Borena, germana del rei d'Ossètia Durgulel (*cf.* *K'art'lis C'xovreba* § 9.5.3; Nicèfor Brienni § 5.35.1; KULAKOVSKIJ 1899:55 n. 2). Els Comnenos pretenien recolzar els drets de successió de Constantí, fill de l'emperador anterior Miquel VII Ducas (1071-78) i de Maria, casada en segones noces amb Botaniàtes (*Alex.* 1, 4, 1; 3, 2, 3-6; [Joan Escilitzes] § 5.28.1; *cf.* BUCKLER 1929:127); així, doncs, és lògic que aquesta avisés els seus valedors, tal com suggereix el text, i que ho fes mitjançant un compatriota (τις Ἀλανὸς τὸ γένος), que a més ocupava l'alta dignitat imperial de μάγιστρος (sobre aquesta *vid.* A. KAZHDAN *ODB* II 1267 s.v.). En una conspiració anterior de Boril i Germà contra el duc de l'Íl·líric Jordi Monomacat (Γεώργιος ὁ Μονομαχάτος), un cert amic seu, de nom Joan d'Alània (Ἰωάννης ὁ Ἀλανός § 5.44), potser el mateix personatge, el va anar a trobar per a alertar-lo (*Alex.* 1, 16, 3; *cf.* BUCKLER 1929:431 n.3). Els fets que recull el text foren de gran importància, ja que, tot seguit, els Comnenos marxaren a la vila tràcia de Tzurulon (Τζουρουλόν), l'actual Çorlu, on Alèxios fou proclamat emperador per les seves tropes (1081); *cf.* CHEYNET 1990:89-90, n° 113. Anna remarca el llinatge i la bellesa física de Maria (*Alex.* 3, 2, 3-4), justificant la seva conducta, en tractar de casar-se per tercer cop amb Alèxios, pel fet de trobar-se en un país estranger, sense parents ni amics íntims ni cap compatriota en absolut (*Alex.* 3, 1, 2 τὸ ἐπ' ἀλλοτρίας εἶναι, μὴ συγγενῆ, μὴ συνήθη, μηδένα τὸ παράπαν ὁμόχθονα κεκτημένην) i per amor al seu fill, que encara no tenia set anys quan Alèxios va pujar al tron (*Alex.* 3, 1, 3); aleshores, però, la basilissa hagué de retirar-se al monestir de Sant Jordi de Mangana amb el nen, que en principi va mantenir els seus drets successoris (*Alex.* 3, 4, 6-7) fins que aquests foren transferits el 1092 al petit Joan, fill d'Alèxios, fet que explica la implicació de Maria, dos anys més tard, en la conspiració de Nicèfor Diògenes (*Alex.* 9, 8, 2; *cf.* CHEYNET 1990:98-99 n° 128 n. 5); sobre Maria, en general, *cf.* Joan Zonaras (§ 5.30.3).

⁷³ Anna Κομνηνή (ed. B. LEIB *CBB* I-III 1937-45; reimpr. 1967); *ByzLit* I 400-409; *ByzTurc* I 107-110; KULAKOVSKIJ 1899:56.

⁷⁴ Anna Comn. *Alex.* 2, 4, 5 (ed. LEIB *CBB* I, p. 72-73): ἡκροάτό τις τῶν λεγομένων Ἀλανὸς τὸ γένος, μάγιστρος τὴν ἀξίαν, ἐκ πολλοῦ προσωκλειωμένος τῷ βασιλεῖ κὰν τοῖς οἰκείοις διατελῶν. τῆνικαῦτα γοῦν μέσης ἐξελθὼν φυλακῆς τῆς νυκτὸς ἐκτρέχει πρὸς τοὺς Κομνηνοὺς ἀπαγγελὼν ἅπαντα τῷ μεγάλῳ δομestίκῳ. τινὲς δὲ φασὶ μηδὲ τὴν βασιλίδα τὴν πρὸς τοὺς Κομνηνοὺς τοῦ μαγίστρου ἄφιξιν παντάπασιν ἠγνοηκέναι.

5.22.2. Isaac Comnenos havia promès en matrimoni una de les seves filles al fill de Teodor Gabras (Θεόδωρος ὁ Γαβρᾶς), estrateg autònom de Trapezunt, i aquest li va confiar la tutela del noi, encara un infant, fins al moment de la boda: "quan la seva esposa va pagar el deute comú (*i.e.* va morir) poc després, [Teodor] va casar-se en segones noces amb una alana de la més alta nissaga. Hom va trobar-se, però, que la muller del sebastocràtor [Isaac] i la dona que havia esposat Gabras eren cosines germanes. En posar-se en evidència, com que la unió dels infants era prohibida per les lleis i pels cànons, hom va trencar aquell prometatge".⁷⁵

© Fets de l'any 1091; la muller d'Isaac Comnenos era Irene, neboda (o cosina) de Maria d'Alània; *cf.* Nicèfor Brienni (§ 5.35.1); KULAKOVSKIJ 1899:55 n. 5; BUCKLER 1929:431 & 492 n. 7; sobre les unions matrimonials d'alanes amb emperadors bizantins, *cf.* CHEYNET 1990:279.

5.22.3. Durant la segona invasió normanda dels anys 1107-8, dirigida pel príncep Bohemund (Βαϊμούντος) contra l'Epir bizantí, després del setge infructuós de Durràquion (Δυρράχιον), avui Durrës, els normands (οἱ Κέλτοι) van atacar els passos de les muntanyes, guardats per les tropes d'Alèxios. L'estrateg Cantacuzenos, que s'havia fet fort a la plana del riu Càrzanis (Χαρζάνης), l'actual Erzeni, va haver d'enfrontar-se, en un dels combats, als soldats de Guy (Γίδος), germà de Bohemund: "quan el sol encara no s'havia llevat de l'horitzont, Cantacuzenos, després de vestir-se l'armadura i de posar sobre les armes l'exèrcit sencer, va ocupar, davant de tot, el centre de la línia de batalla, amb els turcs a l'esquerra; l'alà Ròsmices, que tenia compatriotes a les seves ordres, comandava l'ala dreta".⁷⁶ Quan els normands rebutjaren una primera escamesa d'un cos d'auxiliars petxenegs (οἱ Σκύθαι), "Cantacuzenos, tot just en veure vençuts aquests, va encomanar la lluita amb els normands a l'exusiocràtor Ròsmices, que ocupava l'ala dreta amb les seves tropes (eren els alans, guerrers molt bel·licosos). Però també aquest, després d'atacar, era evident que perdia terreny, malgrat rugir terriblement com un lleó contra els enemics".⁷⁷

© Un atac final de Cantacuzenos contra el front de la línia normanda va decidir la batalla a favor dels bizantins. Sobre la dignitat d'ἐξουσιοκράτωρ Ἀλανίας, que sembla distingir el comandant de les tropes auxiliars alanes, Constantí Porfirogènit (§ 5.4.1-2; BUCKLER 1929:360 n. 4; quant a Ῥωσμίκης, *vid.* § 5.47.

5.22.4. L'any 1116, els turcs del soldà seljúcida Melik šâh (1106-16), anomenat per Anna Suleimân (Σολυμᾶς), Qilîç Arslan (Κλιτζιασθλάν) i *šâhinsâh (Σαῖσάν), van dirigir ràtzies contra l'Àsia Menor bizantina; quan el vell emperador Alèxios, malgrat la gota, marxava al seu encontre cap a Nicea, reforçat per tropes

⁷⁵ Anna Comn. *Alex.* 8, 9, 2 (ed. LEIB CBB II, p. 152): τῆς δὲ ὀμεινέτιδος αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ τὸ κοινὸν ἀποδεδωκυίας χρέος, ἄλλην αὐθις ἐξ Ἀλανῶν ἠγάγετο εὐγενεστάτην. ἔτυχε δὲ τὴν τε τοῦ σεβαστοκράτορος ὀμεινέτιν καὶ ἦν ὁ Γαβρᾶς ἔλαβε δεῖν ἀδελφοῖν θυγατέρας εἶναι. τούτου δήλου γεγονότος, ἐπεὶ ἀπὸ τε τῶν νόμων ἀπὸ τε τῶν κανόνων ἢ τῶν παίδων ἐκωλύετο συνάφεια, διεσπᾶσθη τὸ τοιοῦτον συνάλλαγμα.

⁷⁶ Anna Comn. *Alex.* 13, 6, 1 (ed. LEIB CBB III, p. 108): ἡλίου δὲ τοῦ ὀρίζοντος μήπω ὑπερκύψαντος, αὐτὸς τε θωρακισάμενος καὶ ἅπαν ὀπλίσας τὸ στράτευμα, τὴν μέσην τῆς παρατάξεως εἶχε χῶραν προμετώπιος, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐξ εὐωνύμου· ὁ δὲ γε Ἀλανὸς Ῥωσμίκης τὸ δεξιὸν διεῖπε κέρας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὀμοχθόνων.

⁷⁷ Anna Comn. *Alex.* 13, 6, 2 (ed. LEIB CBB III, p. 108): ὁ δὲ Καντακουζηνὸς ἠττωμένους ἀπάρτι τούτους ὀρῶν, τὸν ἐξουσιοκράτορα Ῥωσμίκην τὸ δεξιὸν ἐπέχοντα κέρας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν (Ἀλανοὶ δὲ ἦσαν ἄνδρες μαχιμώτατοι) τὴν μετὰ τῶν Κελτῶν μάχην ἐπέτρεψεν. ἀλλὰ καὶ οὗτος προσβαλὼν ὀπισθόπους ἐφαίνετο, καίπερ ὡς λέων δεινῶς κατ' αὐτῶν βρυχώμενος.

estrangeres (δυναμεις ἐξ ἄλλοδαπῶν) i un gran cos mercenari (μισθοφορικὸν πολὺ), "els bàrbars, que havien capturat un alà i s'havien assabentat per aquest que el basileu avançava contra ells, van retirar-se fugint pels viaranys pels que havien vingut".⁷⁸

5.23. Ducas.⁷⁹ L'obra de l'historiador Ducas (s. XV), fragmentària, de títol desconegut i conservada només en dos manuscrits, va des d'Adam fins a poc abans de la presa de l'illa de Lesbos pels turcs (1462). Tot i que de primer es limita a una enumeració de sobirans, a mesura que s'apropa a l'època de l'autor esdevé cada cop més detallada, de manera que és una font important per a la història dels darrer segle de Bizanci.

5.23.1. L'any 1462 (σ'λαο' = 6970 AM) el soldà osmanlí Mehmed II (1451-81), conqueridor de Constantinoble, va exhortar el voivoda de Valàquia a retre-li homenatge (εἰς προσκύνησιν) i a lliurar-li cinc-cents joves junt amb el tribut anual de deu mil monedes d'or. Disposat només a satisfer el tribut, el voivoda féu empalar els recaptadors del soldà i gents de la regió de Silistra (ἐν τοῖς μέρεσι Δύστρας), a la Dobrudja, així com també els supervivents d'una expedició punitiva de deu mil homes dirigida per un tal Hamza (τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Χαμζᾶν). Aleshores, Mehmed, enutjat, s'adreçà al Danubi, aprestant-hi un exèrcit de més de cent cinquanta mil homes: "mentrestant, el Valac, després de fer emigrar tots els seus súbdits a llocs boscosos i de difícil accés, de deixar erms els camps i de conduir els animals de tota mena a l'interior, a les fronteres dels alans i dels huns, va quedar-se amb el seu exèrcit en espessos boscos i llocs fortificats".⁸⁰

© El voivoda de Valàquia (ὁ Βλάχος) és Vlad IV *Tepes* ("l'Empalador"); la seva retirada estratègica sembla haver-se dirigit cap al nord (potser κλεισούρας equival als passos muntanyencs dels Alps Transilvans). Els Οὔννοι del text designen hongaresos o bé tàtars (cf. *ByzTurc* I 128); quant als alans, la nota d'I. BULLIALDUS (ed. prínceps, París 1649 *ad loc.* "Alani in Sarmatia Europæa sedes habuerunt; Podolia hodie appellatur illa regio") està inspirada per les fonts clàssiques; és més exacte localitzar-los a Moldàvia, on tenim l'evidència de la ciutat de Iași, la *Jasiskyj torgu* o "mercat dels jassos" de la llista de ciutats russa del 1387/92 (§ 13.10); cf. KULAKOVSKIJ 1899:68-70; ALEMANY 1990-91:273.

5.24. Efraïm.⁸¹ Redactada *ca.* 1323 per un cert Efraïm, altrament desconegut, i conservada només en un manuscrit (Vatic. gr. 1003, s. XIV), ens ha pervingut una crònica en vers sobre la història dels emperadors romans i bizantins fins a l'any 1261, que depen bàsicament de materials manllevats de les obres de Joan Zonaras (§ 5.30), Nicetas Coníates (§ 5.36) i Jordi Acropòlites.

⁷⁸ Anna Comn. *Alex.* 15, 2, 3 (ed. LEIB CBB III, p. 192): οἱ δὲ βάρβαροι Ἀλανόν τινα κατασχόντες καὶ τὴν τοῦ βασιλέως κατ' αὐτῶν ἔφοδον δι' αὐτοῦ μεμαθηκότες, δι' ὧν ἦλθον ἀτραπῶν, διὰ τούτων ἐπανήεσαν φεύγοντες.

⁷⁹ Δούκας (ed. I. BEKKER *CSHB* XXI 1834 = *PG* 157 [1866] c. 749-1166); *ByzLit* I 490-494; *ByzTurc* I 126-128; QAUXÇ'ISVILI 1970:34.

⁸⁰ Ducas (ed. BEKKER *CSHB* XXI, p. 344-345 = *PG* 157, c. 1164): ὁ δὲ Βλάχος καὶ αὐτὸς πάντας τοὺς ὑπ' αὐτὸν εἰς κλεισούρας καὶ δενδρώδεις τόπους μετοικίας, καὶ τοὺς κάμπους ἐρήμους ἀφείς, καὶ ζῶων παντοίων τὰ γένη ἐν τοῖς ἐνδοτέροις ἐλάσας ὁρίοις τοῖς πρὸς Ἀλανοὺς καὶ Οὔννοις, αὐτὸς ἐν ὄχυροῖς ἄλσεσι καὶ δασέσι τόποις σὺν τῇ ὑπ' αὐτὸν στρατιᾷ διημέρευεν.

⁸¹ Ἐφραΐμ (ed. I. BEKKER *CSHB* XLII 1840 = *PG* 143 [1891] c. 12-380); *ByzLit* I 478-480; *ByzTurc* I 131-132.

5.24.1. L'any 1185, un exèrcit bizantí va reconquerir la ciutat de Tessalònica, ocupada poc abans pels normands de Sicília (al text, Σικελοὶ ἠ Λατῖνοι): "tots els sículs queien morts d'espasada a mans de molts altres homes valerosos, el més sovint dels alans, aleshores aliats; car aquests, prenent revenja dels llatins i de les crueltats que els havien fet sofrir amb anterioritat després de conquerir Tessalònica, brandaven l'espasa, directes al cap, preguntant: on és el nostre parent, on el nostre company; és a dir, aquells que [els normands] havien mort abans per la ciutat. Si s'havien acollit a sagrat, els degollaven mentre cridaven sense reserves: on, on fou que occireu el sacerdot; car aquells impius n'havien mort als temples".⁸²

© Versificació d'un passatge manllevat de Nicetas Coníates (cf. § 5.36.1).

5.25. Eustaci.⁸³ La polifacètica obra del metropolità Eustaci de Tessalònica, venerat com a sant per l'església ortodoxa († ca. 1192), està integrada principalment per escrits teològics, discursos, cartes i comentaris d'autors clàssics (vid. el de Dionisi el Periegeta a § 3.5.1), però inclou també un treball històric, de títol desconegut i conservat en un únic manuscrit, sobre la conquesta de la seva ciutat pels normands l'any 1185 durant l'intent d'invasió de l'imperi bizantí per part del rei Guillem II de Sicília (1166-89).

5.25.1. Eustaci consagra un llarg passatge a descriure la incompetència i desídia de l'estrateg David Comnenos, encarregat de la defensa de Tessalònica, que va contribuir substancialment a la catàstrofe: "i així era el cap de la ciutat; tot el cos restant era ben divers, però sortosament se'n diferenciava. D'aquells qui lluitaven extramurs, ningú no podria dir que van defugir el combat, i entre ells van distingir-se els alans i alguns georgians".⁸⁴

© Sobre els mercenaris alans de Tessalònica i la seva venjança, cf. Nicetas Coníates (§ 5.36.1); per a llur connexió amb tropes georgianes (Ἰβηρες), Joan Cínnam (§ 5.27.1.a).

5.26. Joan Cantacuzenos.⁸⁵ L'emperador Joan VI Cantacuzenos (r. 1347-54, † 1383) ens ha deixat unes "Històries" (Ἱστορίαι) en quatre llibres en què

⁸² Ephraim 5719-5731 (ed. BEKKER *CSHB* XLII, p. 235-236 = *PG* 143, c. 216-217):

πάντες δ' ἀπεσφάττοντο Σικελοὶ σπάθη
ἄλλοις τε πολλοῖς ἀνδράσιν εὐκαρδίαις, 5720

τοῖς δ' Ἀλανοῖς μάλιστα συμμάχοις τότε
ἀντίρροπα δρῶντες γὰρ οὗτοι Λατίνους
ὧν πρὶν καθυπέστησαν ἀσπλάγχνω τρόπῳ
ἐπὶ κατασχέσει γε Θεσσαλονίκης,
ἐπήγον εὐθὺς τὸ ξίφος κατὰ κάρας 5725

«ποῦ σύγγονος» φάσκοντες «ἢ συμφυλέτης;»
οὓς πρὶν ἀνείλον δηλαδὴ κατὰ πόλιν.
τούτων δὲ ναοῖς προσπεφευγότας πάλιν
σφάττοντες ἀνέκραζον ἐν παρρησίᾳ
«ποῦ ποῦ παπᾶς πέφυκεν ἀνηρημένος;» 5730
οὓς ἐν νεφῶς ἔκτειναν οἱ μαιφόνου.

⁸³ Εὐστάθιος (ed. I. BEKKER *CSHB* XLVI 1842 = *PG* 136 [1865] c. 10-140); *ByzLit* I 426-429; *ByzTurc* I 135-137; KULAKOVSKIJ 1899:56 n. 4; QAUXÇ'İŞVILI 1970:14.

⁸⁴ Eust. *De capta Thes.* 69 (ed. BEKKER *CSHB* XLVI, p. 446 = *PG* 136, c. 81): καὶ ὦδε μὲν ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως: τὸ δὲ γε λοιπὸν ἅπαν σῶμα πάντῃ διάφορον ἦν, ἕτεροιοῦμενον εἰς ἀγαθόν. καὶ οἱ μὲν ἐξωθεν στρατευσάμενοι οὐκ ἄν ἔχοι τις εἰπεῖν ὡς τὸ ἀρεῖκόν ἐψεύδοντο, οἷς ἐνέπρεπον καὶ οἱ ἐξ Ἀλανῶν καὶ εἴ τινας Ἰβηρες.

⁸⁵ Ἰωάννης Καντακουζηνός (ed. L. SCHOPEN *CSHB* II-IV 1828-32 = *PG* 153 [1866] c. 60-1300, 154 [1866] c. 16-370); *ByzLit* I 465-476; *ByzTurc* I 177-179; KULAKOVSKIJ 1899:67.

tractava dels esdeveniments del període 1320-56 (amb alguns comentaris que abasten fins al 1362).

5.26.1. Aprofitant la guerra civil entre Andronic II (1282-1328) i el seu nét, el futur Andronic III, el tsar búlgar Jordi II Terter (Τερτερῆς ὁ τῶν Μουσῶν βασιλεύς) va envair Tràcia l'any 1322, conquerint la ciutat de Filipòpolis (avui Plovdiv), però va veure's obligat a retirar-se quan el jove Andronic contraatacà, morint l'any següent: "Terter, tan bon punt s'apoderà de Filipòpolis, temorós que els bizantins, llançant-se-li a sobre en trobar-se mancat d'efectius, no l'ocupessin tal com ell ho havia fet, i atès que es trobava als confins entre el seu regne i l'imperi bizantí, va enviar a defensar la ciutat mil genets escollits d'entre els alans i els búlgars i dos mil soldats d'infanteria lleugera, que tenen pels més bel·licosos. Llurs comandants eren Ítilis i Temeres, alans d'origen, i l'hongarès Ínas; n'era general en cap el rus Ivan, resolt a l'hora d'actuar i molt experimentat en l'estratègia: aquests, després de la mort de llur rei, no abandonaren la ciutat, sinó que, mantenint-s'hi, la defensaren".⁸⁶

© Probablement, els aliats dels búlgars foren alans moldaus en connexió amb l'extinta Horda Noyai. Sobre els antropònims 'Ιτίλης & Τεμήρης, d'origen turco-mongol, vid. §§ 5.43 & 5.50; sobre l'hongarès 'Ινάς, *ByzTurc* II 127. Un cop finat Terter, Filipòpolis fou assetjada sense èxit pel jove Andronic durant quatre mesos i recuperada poc després per un dels seus lloctinents.

5.26.2. Cantacuzenos dóna el text original en grec vulgar d'una carta que, com a emperador, li adreçà l'any 1349 el soldà egipci al-Nāṣir Ḥasan (r. 1347-51 & 1354-61). Vet-ne aquí el principi: "en el nom de Déu, el clement, el misericordiós. Que Déu altíssim allargui per sempre els dies de l'imperi del gran, el benefactor, l'assenyat, el lleó, el valerós, l'impetuós en els combats, al qual ningú no pot enfrontar-se, el més savi en la seva religió, el més just en la seva terra i contrada, fonament de la fe i de la religió dels cristians, columna inamovible de tots aquells qui han rebut el baptisme, defensor de la doctrina de Crist, espasa dels macedonis, un Samsó, emperador dels grecs, emperador dels búlgars, asènides, valacs, russos i alans, ornament de les doctrines de georgians i siris, hereu del seu imperi autòcton, senyor dels mars i dels grans rius i de les illes, Àngel Comnenos Paleòleg Cantacuzenos".⁸⁷

⁸⁶ Ioan. Cant. *Hist.* 1, 36 (ed. SCHOPEN *CSHB* II, p. 173 = *PG* 153, c. 249-252): ὁ γὰρ Τερτερῆς ἄμα τῷ τὴν Φιλιπούπολιν κατασχέειν, δείσας μὴ αὐθις οἱ Ῥωμαῖοι ἐπελθόντες, διὰ τὴν ὀλιγανδρίαν, ὥσπερ καὶ αὐτός, ἔλωσιν αὐτήν, ἄμα δ' ὅτι καὶ ἐν ὀρίοις ἦν τῆς ἐκείνου καὶ Ῥωμαίων ἡγεμονίας, χιλίους μὲν ἰππέας λογάδας ἐξ Ἀλανῶν καὶ Μουσῶν, καὶ δις τοσούτους πεζοὺς πελταστὰς, οἱ δοκοῦσι μαχιμώτατοι εἶναι παρ' αὐτοῖς, τὴν πόλιν ἐπεμψε φρουρεῖν. ἄρχοντες δὲ ἦσαν αὐτῶν ὁ, τε 'Ιτίλης καὶ ὁ Τεμήρης, τὸ γένος Ἀλανοί, καὶ 'Ινάς ὁ ἐξ Οὐγκρων στρατηγὸς δὲ ἐπὶ πᾶσιν 'Ιβάνης ὁ Ῥῶς κατὰ τε χεῖρα γενναῖος καὶ ἐμπειρότατος στρατηγείν· οἱ καὶ τετελευτηκότος τοῦ βασιλέως αὐτῶν, οὐ κατέλιπον τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐφρούρου μόνοντες.

⁸⁷ Ioan. Cant. *Hist.* (ed. SCHOPEN *CSHB* IV, p. 94 = *PG* 153, c. 109-112): εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τοῦ ἐλεούντος καὶ ἐλεήμονος. μακροημερεύσοι ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος πάντοτε τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου, τοῦ εὐεργετικοῦ, τοῦ φρονίμου, τοῦ λέοντος, τοῦ ἀνδρείου, τοῦ ἐν πολέμοις ὀρμητικοῦ, εἰς ὃν οὐ δύναται τις σταθῆναι ἐμπροσθεν αὐτοῦ, τοῦ σοφωτάτου εἰς τὸ δόγμα αὐτοῦ, τοῦ δικαιοτάτου εἰς τὸν τόπον καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ, τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος τῶν Χριστιανῶν, τοῦ κίονος τοῦ ἀσειστοῦ ἀπάντων τῶν βεβαπτισμένων, τοῦ βοηθοῦ τῶν δογμάτων τοῦ Χριστοῦ, τῆς σπάθης τῶν Μακεδόνων, τοῦ Σαμφῶν, τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀσανίων, τῶν Βλάχων, τῶν Ῥώσων καὶ τῶν Ἀλανῶν, τῆς τιμῆς τοῦ δόγματος τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Σύρων, τοῦ κληρονόμου τῆς βασιλείας

© La relació de pobles sotmesos a l'emperador, per bé que excessiva en aquella època de decadència, no ho és tant si obeeix a una supremacia religiosa i no política, com deixen entreveure les nombroses qualificacions pietoses i la menció de les esglésies georgiana i síria; en aquest cas, tindríem indicis d'ortodòxia entre els alans; per a la datació de la carta, *ByzTurc* I 179, amb bibliografia; l'encapçalament εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τοῦ ἐλεοῦντος καὶ ἐλεήμονος és la traducció grega de la fórmula àrab *bismi allâhi al-rahmâni al-rahîmi*. Els asènides (τῶν Ἀσανίων) eren els membres de la dinastia búlgara dels Asen, exiliats a Bizanci des del 1280 (cf. *ByzTurc* II 77). L'epítet "espasa dels macedonis" (τῆς σπάθης τῶν Μακεδόνων) potser fa referència a l'ofensiva que Cantacuzenos va dirigir els anys 1349-50 contra enclavaments serbis de Macedònia.

5.27. Joan Cínnam.⁸⁸ En una còpia incompleta (cod. Vatic. 163 s. XIII), sovint un resum de l'original, ens ha arribat una història (Ἐπιτομή) dels regnats de Joan II i Manel I Comnenos (1118-80), obra del secretari imperial (βασιλικὸς γραμματικὸς) Joan Cínnam (s. XII), la principal font per a aquest període; el seu estil, fortament arcaïtzant, inclou l'ús d'antics etnònims, com ara *Μασαγέται* (*sic*) = "alans" (*ByzTurc* II 162).⁸⁹

5.27.1. Després de la mort del rei normand Roger II de Sicília (Ρογέριος) el 26 de febrer del 1154 i l'entronització del seu fill Guillem I (Γιλιέλμος), Manel I Comnenos va dirigir una ofensiva contra Itàlia, en un intent de restablir-hi els antics dominis bizantins; en alguns episodis d'aquesta guerra, Cínnam esmenta mercenaris alans al bàndol grec:

a) "l'emperador va enviar a Itàlia un estol carregat de genets alans, alemanys i també romans; manava els alans Joannaci, anomenat Crítoples, i els alemanys Alexandre, d'origen llombard, però molt fidel als romans i a la causa de l'emperador".⁹⁰ Més tard, durant el setge de Brindisi (Βρεντέσιον) el 1156, els bizantins "enviaren a escaramussar dos barons escollits i experimentats en el combat, un cert Joannaci Crítoples i Pèrames, d'origen turc, junt amb georgians i alans; i tan aviat com van entrar en contacte amb els enemics, que havien establert llur campament a una distància de quaranta-cinc estadis, atacant-los en retirada de prop per l'esquena n'occiren molts de la reraguarda, capturaren nombrosos cavalls de càrrega i tornaren a Brindisi després d'arrabassar-los l'estendard".⁹¹

τῆς γῆς αὐτοῦ, τοῦ αὐθέντου τῶν θαλασσῶν καὶ τῶν ποταμῶν τῶν μεγάλων καὶ τῶν νήσων, Ἀγγέλου Κομνηνοῦ Παλαιολόγου Καντακουζηνοῦ.

⁸⁸ Ἰωάννης Κίναμος (ed. A. MEINEKE *CSHB* XXVI 1836 = *PG* 133 [1864] c. 309-677); *ByzLit* I 409-416; *ByzTurc* I 180-183.

⁸⁹ L'índex de *CSHB* esmenta uns *Alani* que no apareixen al text; el passatge en qüestió (Ioan. Cinn. 2, 19; ed. MEINEKE *CSHB* XXVI, p. 88 = *PG* 133, c. 413) parla d'alemanys, en concret, de l'accés l'any 1152 de Frederic I Barba-roja (Φρεδερίκος) al tron de l'Imperi Germànic (τὸ Ἀλαμανῶν κράτος).

⁹⁰ Ioan. Cinn. 4, 6 (ed. MEINEKE *CSHB* XXVI, p. 148 = *PG* 133, c. 485): ἐν τούτῳ δὲ ὁ βασιλεὺς στόλον, Μασαγετῶν τε καὶ Γερμανῶν ἰππέων καὶ δὴ καὶ Ῥωμαίων αὐτὸν ἐμπλησάμενος, εἰς Ἰταλίαν ἔπεμψεν. ἦρχε δὲ Μασαγετῶν μὲν Ἰωαννάκιος ὃν Κριτόπλην ἐπεκάλουν, Γερμανῶν δὲ Ἀλέξανδρος, Λογγιβάρδος μὲν τὸ γένος λίαν δὲ εὐνοϊκῶς ἔχων ἔς τε Ῥωμαίους καὶ τὰ βασιλέως πράγματα.

⁹¹ Ioan. Cinn. 4, 13 (ed. MEINEKE *CSHB* XXVI, p. 167 = *PG* 133, c. 505): ἄνδρε τοίνυν δύο δοκίμω τὰ εἰς τὰς μάχας ἐπιλεξάμενοι, Ἰωαννάκιόν τε τινα Κριτόπλην καὶ Παιράμην Πέρσην γένος, ἅμα Ἰβηροὶ καὶ Μασαγέταις ἐφ' ᾧ ἀκροβολίσσασθαι ἔπεμψαν· οἱ καὶ ἐπειδὴ τάχιστα τοῖς πολεμίοις συνέμιξαν πρὸ πέντε που καὶ τεσσαράκοντα σταδίων τὸν χάρακα πηξαμένοι, ἐν τῇ ἐγγύθει ἀποπορεία κατὰ νότου αὐτοῖς ἐπιθέμενοι πολλοὺς τε τῶν ἐπὶ τῆς οὐραγίας ἔκτειναν καὶ ἵππους

b) en una altra ocasió, mentre l'estrateg Joan Ducas (Ἰωάννης ὁ Δούκας) es preparava per a assetjar el castell de Boscos (Βόσκον φρούριον), "emportant-se alguns dels seus homes, Ducas va anar a examinar-lo; però quan va apropar-s'hi, els de dins, embravits, sortiren al seu encontre i, en irrompre enmig d'ells, van ferir-ne quatre, tot i que també van caure dos dels seus. I la lluita va esdevenir llavors més cos a cos, però els romans, units pel seu valor, van foragitar els enemics. En aquest combat, entre molts altres dels romans, van distingir-se dos alans".⁹²

© Mercenaris alans i georgians lluitaren també junts contra els normands a Tessalònica l'any 1185 (cf. Eustaci § 5.25); per a Πέρσαι = Τοῦρκοι, cf. *ByzTurc* II 216-18; quant a Παϊράμης = turc *Bairam* (*ibid.* 209). Quant al cap dels alans Joannaci (Joanet) Crítiples (Ἰωαννάκιος Κριτοπλής), sembla un grec; en tot cas, ja no és un exusioocràtor com el documentat per darrer cop l'any 1107/8 (Anna Comnena § 5.22.3).

5.28. [Joan Escilitzes].⁹³ L'obra històrica (Σύνοψις ἱστοριῶν) de Joan Escilitzes, mort a finals del s. XI, tractava dels fets entre els anys 811 i 1057; tanmateix, una part de la tradició manuscrita presenta una continuació que arriba fins a l'any 1078, considerada en un principi fruit d'una segona edició però atribuïda avui a un autor anònim.

5.28.1. Segons el *Scylitzes continuatus*, l'any 1078, davant de l'avanç de l'exèrcit de Nicèfor Botaniates, que s'havia autoproclamat emperador en comptes de Miquel VII Ducas (1071-78), esclatà una revolta a Constantinoble: "hom va capturar l'emperador Miquel, que havia fugit al palau de Blaquernes amb l'augusta Maria d'Alània i el seu fill Constantí Porfirogènit, i el feren passar a la vida monàstica al monestir Estudita, a on van trametre'l en una vil muntura després de sis anys de regnat".⁹⁴ Més tard, "l'emperador [Nicèfor III], en morir la seva muller Berdena, proclamada emperatriu alhora que ell, en prengué una altra. Car moltes li eren ofertes en matrimoni: Zoe, la filla de l'emperador Ducas, que era donzella i de formosa aparença, i també moltes filles de senadors en edat de casar-se; però ell preferia una d'aquestes dues, l'esposa de [Constantí X] Ducas i després de [Romà IV] Diògenes, Eudòcia, o bé la del fins feia poc emperador Miquel, Maria d'Alània. Així, doncs, va enviar a buscar Eudòcia, i ella l'hauria seguit joiosa; en assabentar-se'n, però, un cert monjo aleshores famós per la seva virtut al qui anomenaven per tot altre nom santíssim, va esforçar-se a impedir aquest absurd per tots els mitjans, suggerint a Eudòcia moltes maneres de poder reprimir el seu desig. L'emperador, doncs, va prendre impudicament Maria per muller i va cometre sacrilegi amb ella, i

τῶν σκευοφόρων συχνοὺς ἤλασαν, σημείον τε σφᾶς ἀφελόμενοι ἐπὶ Βρεντέσιον ἦλθον.

⁹² Ioan. Cinn. 4, 6 (ed. MEINEKE *CSHB* XXVI, p. 148 = *PG* 133, c. 485-88): ὀλίγους τοίνυν τῶν περὶ αὐτὸν ἐπαγόμενος ὁ Δούκας ἦλθε περισκοπήσων αὐτο. ἐπειδὴ δὲ ἐγγὺς ἐγένετο, θαρσήσαντες οἱ ἔνδον ἐπεξήσαν, εἰς μέσους τε ἐμπεπτωκότες τέτταρσι μὲν αὐτῶν ἐζημίωσαν, ἔπεσον δὲ καὶ αὐτῶν δύο. καὶ ἡ συμβολὴ ἀπὸ χειρὸς ἦδη μᾶλλον ἐγίνετο. ἀλλ' ἐπισυστάντες Ῥωμαῖοι τῇ σφετέρᾳ ἀρετῇ τοὺς πολεμίους ἀπέωσαντο. ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ ἄλλοι τε πλείστοι Ῥωμαίων ἄνδρες γεγόνασι ἀγαθοὶ καὶ δύο Μασαγετῶν.

⁹³ Ἰωάννης Σκυλίτζης (*Scyl. cont.* ed. I. BEKKER *CSHB* XXXV 1839 = *PG* 122 [1864] c. 368-476); *ByzLit* I 391-393; *ByzTurc* I 190-194;

⁹⁴ Ioan. *Scyl. cont.* (ed. BEKKER *CSHB* XXXV, p. 734 = *PG* 122, c. 465): καθαιροῦσι δὲ καὶ τὸν βασιλεύοντα Μιχαὴλ φυγόντα εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα σὺν τῇ Αὐγούστῃ Μαρῖα τῇ ἐξ Ἀλανῶν καὶ τῷ τούτου παιδί Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ, καὶ πρὸς τὸν μονήρῃ μεταλλάττουσι βίον, τῇ τοῦ Στουδίου μετ' εὐτελοῦς τοῦ ὑπόζυγίου παραπέμψαντες μονῆ, μοναρχήσαντα χρόνους ἕξ.

hom condemnà immediatament el sacerdot oficiant per haver consagrat un adulteri flagrant. Miquel, després de tonsurar-se, fou investit bisbe d'Efes per decisió del patriarca i dels metropolitans. Va anar-hi només una vegada i, en tornar, va romandre al monestir de Manel, guanyant-s'hi la vida amb les seves pròpies mans. Tanmateix, fou honorat per Alexis Comnenos quan, més tard, fou emperador, i va morir durant el seu regnat, després d'accedir a perdonar per les seves faltes en el seu llit de mort la seva esposa Maria, que havia esdevingut monja després de l'abdicació de Botaniates".⁹⁵

© Sobre l'origen de l'augusta Maria d'Alània (ἡ Αὐγούστη Μαρία ἡ ἐξ Ἀλανῶν), *vid.* Joan Zonaras (§ 5.30); per a les seves intrigues amb els germans Comnenos durant el regnat de Nicèfor III Botaniates (1078-81), *vid.* Anna Comnena (§ 5.22.1); en general, *cf.* KULAKOVSKIJ 1899:55 & n. 3.

5.29. Joan Xifilí.⁹⁶ Nebot del patriarca homònim (r. 1064-75), el monjo Joan Xifilí va escriure per ordre de l'emperador Miquel VII Ducas (r. 1071-78) un resum dels llibres 36-80 (= anys 68 aC–229 dC) de l'obra històrica de Cassi Dió Cocceià (ἐπιτομή τῆς Δίωνος τοῦ Νικαέως Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας), gràcies al qual coneixem el contingut dels llibres d'aquella que no ens han pervingut (*vid.* § 3.4).

5.30. Joan Zonaras.⁹⁷ El manual d'història universal (Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν) en divuit llibres del monjo Joan Zonaras, redactat a principis del regnat de Joan II Comnenos (1118-43), va des de la creació del món fins a l'any 1118 i és l'obra més rellevant dins d'aquest subgènere, ja que el seu treball no fa servir les antigues cròniques aleshores en ús, sinó que neix d'una laboriosa investigació a partir de nombroses fonts clàssiques i bizantines, entre elles algunes que no ens han pervingut.

5.30.1. En parlar dels orígens de l'emperador Lleó III (717-41), Zonaras explica que va rebre de Justinia II (705-11) la dignitat d'espatriari i fruïa de la seva familiaritat: "llavors fou enviat per ell als alans per tal de revoltar-los contra els

⁹⁵ Ioan. Scyl. cont. (ed. BEKKER CSHB XXXV, p. 738-39 = PG 122, c. 469-472): ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τελευτήσασσας τῆς Βερδηνῆς ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἀναγορευθείσσης καὶ αὐτῆς, ἑτέραν ἠγάγετο. πολλαὶ μὲν γὰρ αὐτῷ ἐμνηστεύοντο· Ζωὴ τε γὰρ ἡ τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα θυγάτηρ, παρθένος οὖσα καὶ τῷ εἶδει εὐπρεπῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν συγκλητικῶν θυγατέρες πολλαὶ, ὧραν ἔχουσαι γάμου· ὁ δὲ μίαν ἤρεϊτο τῶν δύο, ἣ τὴν τοῦ Δούκα σύζυγον καὶ αὐτὴς τοῦ Διογένους Εὐδοκίαν ἢ τοῦ ἑναγχος βασιλεύοντος Μιχαὴλ Μαρίαν τὴν ἐξ Ἀλανῶν. στέλλει γοῦν ληψόμενος τὴν Εὐδοκίαν· ἣ δὲ ἠκολούθει περιχαρῶς. ὅπερ γνοῦς ὁ τῆνικαῦτα ἐπ' ἀρετῇ διαβεβημένος μοναχός, ὃν δὴ καὶ πανάγιον ἀντ' ἄλλου παντὸς ἐκάλουν ὄνοματος, παντὶ τρόπῳ διακωλύειν ἐσπούδασε τὸ ἀτόπημα, πολλῶν ὑπομνήσας αὐτὴν τῶν δυναμένων κωλύσαι τῆς προθυμίας. ἄγεται τοίνυν τὴν Μαρίαν ἀπηρυθρασμένως ὁ βασιλεὺς, καὶ ἱερολογεῖται αὐτῇ, καὶ παραυτίκα καθαιρεῖται ὁ ἱερεὺς ὡς προφανοῦς μοιχείας τετελεσμένης. ὁ δὲ Μιχαὴλ τὴν τρίχα κειράμενος ψήφῳ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μητροπολιτῶν χειροτονεῖται Ἐφέσου ἀρχιερεὺς. ἅπαξ μὲντοι μόνον ἐν ἐκείνῃ ἐφοίτησε, καὶ ὑποστρέψας ἔμεινεν ἐν τῇ τοῦ Μανουὴλ μονῇ, χερσὶν ἰδίαις ἐργαζόμενος. ἐτιμήθη δὲ διαφερόντως ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐφ' οὗ δὴ καὶ ἐκοιμήθη, τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον Μαρίαν μετὰ τὴν τοῦ Βοτανειάτου καθάρισιν μοναχὴν γενομένην συμπαθείας τῶν εἰς αὐτὴν ἐπαισιμένων ἀξιώσας ἐν τῇ τελευτῇ.

⁹⁶ Ἰωάννης ὁ Ξιφιλίνος (*cf.* l'ed. E. CARY LCL I-IX 1914-1927 de Cassi Dió); *vid.*

⁹⁷ Ἰωάννης Ζωναράς (ed. *Hist.* 13-18 Th. BÜTTNER-WOBST CSHB XLV 1897; PG 134 [1864] c. 40-1414 & 135 [1864] c. 9-326 donen la vella ed. DU CANGE 1686-87); *ByzLit* I 416-419; *ByzTurc* I 196-200

abasgos, que havien fet defecció de l'Imperi Romà".⁹⁸ Després d'exposar el motiu d'aquesta rebel·lió, l'abús de poder per part dels ἄρχοντες bizantins que administraven Abàsgia, segueix: "per això, Justinia Rinotmet, que desitjava venjar-se'n, va enviar l'espatari Lleó als alans, que Procopi anomena albans, amb molts diners, ja que volia armar-los contra els abasgos, llurs veïns. Lleó, després de marxar allà i passar-hi molts anys, va tornar-ne més tard i amb prou feines, sense trobar ni Justinia, que havia estat morta, ni tampoc Filípic (711-13), que havia estat destronat i privat de la vista, com hem dit".⁹⁹

© La font d'aquests passatges, molt més detallada, és Teòfanès (§ 5.16.2). Procopi (§ 5.15) no equipara alans i albans, tot i que és un error freqüent en la tradició; el ms. Vindob. hist. 16 (s. XV) també afegeix al primer text: ἀλανούς ἢ ἀλβανούς· οὕτω γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὀνομάζονται "alans o albans; car així són anomenats pels antics".

5.30.2. Sobre els amors de Constantí IX Monòmac (1042-55) llegim: "en morir [l'emperatriu Zoe], com hem dit, el basileu, inflammat encara per la passió, va introduir a palau una jove neta, donada als romans com a ostatge pels alans i filla d'un dels seus caps, i, després de proclamar-la Augusta, va assignar-li un seguici imperial i una renda generosa. I si no hagués respectat l'emperatriu Teodora i més aviat s'hagués avergonyit de l'il·lícit d'un quart matrimoni, hauria proclamat la seva amant basilissa i l'hauria adornada amb la diadema. En morir ell, però, a l'Augusta no li va durar gens la seva felicitat, sinó que va tornar a la seva condició anterior d'ostatge".¹⁰⁰

© Aquí la font de Zonaras és Miquel Psel·los, més complet (§ 5.33.1), que afirma que la noia era filla del rei d'Alània (θυγάτριον τοῦ ἐκεῖσε βασιλεύοντος). El terme ἀρχηγετούντες pot comparar-se amb l'estrat social dirigent de Nicolau Místic (§ 5.12.2); en general, cf. KULAKOVSKIJ 1899:55 n. 1.

5.30.3. Diversos passatges del darrer llibre de l'obra de Zonaras parlen de Maria d'Alània (ἡ ἐξ Ἀλανῶν Μαρία), esposa de l'emperador Miquel VII Ducas (1071-8); coronada βασίλισσα, va engendrar-li un fill que aquell va anomenar Constantí en memòria del seu pare Constantí X (1059-67) i va prometre a la filla del normand Robert Guiscard (τὸν Λογγιβαρδίας ἡγεμονεύοντα Ῥομπέρτον), després de cenyir-li l'emblema de la reialesa (*Hist.* 18, 17); quan, poc més tard, Nicèfor III Botaniates (1078-81) fou proclamat emperador, va casar-se també amb

⁹⁸ Ioan. Zon. *Hist.* 15, 1, 4 (ed. BÜTTNER-WOBST *CSHB XLV*, p. 249; *PG* 134, c. 1316): εἶτα ἔσταλτο παρ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀλανούς, συγκινήσων αὐτοὺς κατὰ τῶν Ἀβασγῶν ἀποστάντων τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς.

⁹⁹ Ioan. Zon. *Hist.* 15, 1, 19-20 (ed. BÜTTNER-WOBST *CSHB XLV*, p. 251-52; *PG* 134, c. 1317): διὰ τοῦτο τίσασθαι θέλων αὐτοὺς ὁ ῥινότμητος Ἰουστινιανὸς στέλλει τὸν σπαθάριον Λέοντα πρὸς τοὺς Ἀλανούς, οὓς Ἀλβανούς ὁ Προκόπιος γράφει, χρήμασι πλείστοις κατὰ τῶν Ἀβασγῶν ὁμόρων ὄντων αὐτοῖς, ὀπίσσει τούτους βουλόμενος. ἐκεῖ τοῖνυν ὁ Λέων γενόμενος καὶ συχνοὺς διατρίψας ἐνιαυτούς, ὁπὲρ καὶ μόλις ἐπανελήλυθε, μήτε τὸν Ἰουστινιανὸν εὐρηκῶς (ἀνήρετο γάρ), μήτε μὴν τὸν Φιλίππικόν (καθήρετο γὰρ πηρωθεῖς, ὡς εἴρηται, καὶ τὰ ὄμματα).

¹⁰⁰ Ioan. Zon. *Hist.* 17, 28, 3-5 (ed. BÜTTNER-WOBST *CSHB XLV*, p. 648; *PG* 135, c. 229): τῆς δὲ, ὡς εἴρηται, θανούσης, ὁ βασιλεὺς ἔτι φλεγμαῖνων περὶ τοὺς ἔρωτας ἐπεισάγει τοῖς βασιλείοις μείρακά τινα, ὅμηρα δοθείσαν Ῥωμαίοις ἐξ Ἀλανῶν, παῖδά τινος τῶν παρ' ἐκείνοις ἀρχηγετούντων, καὶ ταύτην Σεβαστὴν ὀνομάσας βασιλεῖον αὐτῇ θεραπείαν καὶ πλοῦτου χορηγίαν ἀπέταξε. καὶ εἰ μὲν τὴν βασιλῖδα Θεοδώραν πεποίητο δι' αἰδοῦς ἢ μάλλον τὸ τῆς τετραγαμίας ἡσχύνετο ἄθεσμον, καὶ βασίλισσαν ἂν τὴν ἐρωμένην ταύτην ἀνεῖπε καὶ διαδήματι κατεκόσμησεν. ἐκεῖνου δὲ θανόντος, οὐ παρέμεινε τῇ Σεβαστῇ τὸ εὐτύχημα, ἀλλ' εἰς τὴν προτέραν τῆς ὁμηρείας τύχην ἐπανελήλυθεν.

Maria en vida de Miquel per a legitimar el seu regnat (*Hist.* 18, 19); i, en accedir al tron Alèxios I Comnenos (1081-1118), ella i el seu fill van retirar-se al palau tocant al monestir de Sant Jordi de Mangana (εἰς τὰ ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων βασιλεία), on, més endavant, Maria fou obligada a vestir l'hàbit i Constantí privat de les seves insígnies imperials, incloses les sandàlies porprades que el distingien com a πορφυρογέννητος (*Hist.* 18, 21); tanmateix, quan va néixer la seva filla Anna Comnena, Alèxios la va prometre a Constantí, però aquest va morir abans de poder contreure-hi matrimoni (*Hist.* 18, 22).

© Sobre Maria d'Alània, cf. Anna Comnena (§ 5.22.1), [Joan Escilitzes] (font de Zonaras en aquest passatge = § 5.28.1) & Nicèfor Brienni (§ 5.35.1).

5.31. Jordi Paquimeres.¹⁰¹ Les "Relacions històriques" (Συγγραφικαὶ ἱστορίαι) en tretze llibres de Jordi Paquimeres (n. 1242, † ca. 1310) són la font principal per al regnat dels Paleòlegs Miquel VIII i Andronic II (1261-1308), així com per als primers anys d'activitat de la Gran Companyia Catalana a l'imperi bizantí (*Hist.* 11-13), que inclouen com a episodi remarcable l'enfrontament dels almogàvers amb un contingent de mercenaris alans.

5.31.1. En un capítol dedicat als orígens dels "tocaris" o mongols (Τοχάρων, οὓς αὐτοὶ Μουγουλίους λέγουσιν), Paquimeres recorda com els khans (κάνιδας) de la Càspia, és a dir, de l'Horda d'Or, enviaren el cap Noyai (Νογᾶς) a sotmetre els pobles al nord de la mar Negra (τοῖς ἀνὰ τὸν Εὐξείνιον βορείοις ἔθνεσιν), que havien estat sota l'autoritat de Bizanci fins al col·lapse a mans dels llatins el 1204, però des d'aleshores eren independents (αὐτόνομα): "així, des que s'hi presentà, [Noyai] se'ls va atreure i els va sotmetre sense esforç. I en veure-hi contrades pròsperes i pobles capaços, per ells mateixos, de formar un imperi, va revoltar-se contra els que l'havien enviat i va apropiar-se d'aquells pobles. Amb el temps, en mesclar-se amb ells, els habitants de l'interior, vull dir els alans, els txerkessos, els gots [de Crimea], els russos i els diferents pobles veïns, aprenen llurs costums i junt amb aquests adopten llur llengua i manera de vestir i esdevenen llurs aliats".¹⁰²

© La conquesta dels pobles esmentats, entre ells els alans, no fou obra de Noyai, però l'error s'explica pel fet que hom li assignà la regió del Danubi inferior com a feu i fou l'encarregat de les relacions de l'Horda amb Bizanci. Durant els regnats de Tödä Möngke (1280-87) i Tölä Buga (1287-90), fou Noyai qui governà de fet, i el khan Toqta (Τουκταίης) només va assolir un poder efectiu després d'una llarga guerra contra ell, que va culminar amb la desfeta i mort de Noyai a la batalla de Kukanlyk (1299/1300 = 699 AH); el pas dels alans a Bizanci (§ 5.31.2) està en relació amb l'activitat del seu fill Jögä als Balcans fins al 1301; cf. Baybars al-Manşûrî (§ 6.6); VERNADSKY 1953:162-89; ALEMANY 1990-91:274-78.

¹⁰¹ Γεώργιος Παχυμέρης (*Hist.* ed. I. BEKKER *CSHB* XXIV-XXV 1835 = PG 143 [1891] c. 443-996 & 144 [1865] c. 15-716); A. FAILLER *CFHB* XXIV/1-2 1984 [només *Hist.* 1-6]; *ByzLit* I 447-453; *ByzTurc* I 148-150.

¹⁰² Georg. Pach. *Hist.* 5, 4 (ed. FAILLER *CFHB* XXIV/2, p. 445; BEKKER *CSHB* XXIV, p. 345; PG 143, c. 796): ταῦτ ἄρα καὶ ἀκονιτὶ φανείς προσελάμβανε καὶ κατεδουλοῦτο. ἰδὼν δὲ χώρας ἀρετώσας καὶ ἔθνη εἰς ἀρχὴν κατὰ σφᾶς αὐτάρκη, ἀφηνιάζει μὲν τῶν πεμφάντων καὶ ἑαυτῷ τὰ ἔθνη προσκτᾶται. ὡς δὲ χρόνου τριβομένου, ἐπιμυγνύντες σφίσι οἱ περὶ τὴν μεσόγαϊον κατοκνημένοι, Ἄλανοὶ λέγω, Ζίκχοι, Γότθοι, Ῥῶσοι καὶ τὰ προσοικοῦντα τούτοις διάφορα γένη, ἔθνη τε τὰ ἐκείνων μαθάνουσι καὶ γλώτταν τῷ ἔθει μεταλαμβάνουσι καὶ στολήν, καὶ εἰς συμμάχους αὐτοῖς γίνονται.

5.31.2. A principis del s. XIV, gairebé tota l'Àsia Menor es trobava en mans dels turcs (Πέρσαι), fet que va portar Andronic II (1282-1328) a cercar ajuts externs per tal de remeiar la situació: "aquell any (1301/2) van esdevenir-se aquests fets: el poble magnànim dels alans, en nombre d'unes setze mil persones, de les quals més de la meitat eren aptes per a la guerra, deslliurat de la seva submissió a Noyai, que havia mort en combat, tractava d'entrar al servei de l'emperador, i, adreçant-se al bisbe de Bitzina, li suplicava que l'emperador els acollís mitjançant la seva intercessió. Les contrades orientals de l'imperi es trobaven aleshores en una situació molt greu, i, en notificar el bisbe de Bitzina la seva súplica, ho van tenir per bona sort, ja que es presentaven en el moment oportú; car eren els alans que lluitaven al costat de Noyai, i gràcies als quals aquell va assolir gran èxit. I per aquest motiu consideraven la seva arribada un remei d'origen diví, improvisat just a temps en llur auxili. Els foren enviades lletres imperials, i, tots a una veu, emigraren en llurs carros i tartanes. I l'emperador els va proveir de tant blat com pogué, fornit per les regions de Tràcia i Macedònia. Després de rebre llurs prohoms i d'acollir-los amb benevolència, de procurar-los soldada amb impostos públics, d'equipar-los, el més sovint, amb els cavalls dels seus propis soldats i d'encomanar-los als auxiliars romans que trobaren adequats, l'emperador els envià cap a llevant, on també havia decretat que s'establistin".¹⁰³

© A causa de la gran quantitat de passatges dedicats a aquests mercenaris, donem aquí només un resum dels fets posteriors, que esperem tractar amb més detall en un futur estudi monogràfic; per a la cronologia, *vid.* FAILLER 1990; per a l'origen d'aquests alans, *cf.* ALEMANY 1990-91. Descrits com un poble molt bel·licós (πρὸς δὲ πολέμους καὶ λίαν ἀρείκον τε καὶ μάχιμον), foren repartits en tres grups (*Hist.* 10, 16; ed. 308¹⁵-309³):

a) una part travessà l'estret de Cal·lípolis (Καλλίου πόρον) i, tot i dedicar-se a saquejar la població bizantina, va obtenir una victòria, junt amb les tropes imperials, en un lloc anomenat Quena ("l'Oca": *Hist.* 10, 16; ed. 310¹ κατὰ τόπον τὴν Χήναν); després, sembla que es va incorporar al tercer contingent (*Hist.* 10, 17; ed. 310¹⁶-311¹).

b) hom va trametre'n un altre cos a l'heteriarca Muzaló, a càrrec de les tropes de Bitínia (τῷ Μουζάλωι Ἀλιζώνων ἡγεμονεύοντι); el 27 de juliol del 1302, però, els turcs d'Osman (Ἀτμᾶν) infligiren una gran derrota a Muzaló en la batalla de Bafeu (Βαφεύς), i gran part d'aquests alans caigueren mentre protegien la retirada dels bizantins cap a Nicomèdia (*Hist.* 10, 25; ed. 334¹⁰⁻¹⁶).

¹⁰³ Georg. Pach. *Hist.* 10, 16 (ed. BEKKER *CSHB* XXV, p. 307-8; *PG* 144, c. 337-39): ταῦτα μὲν τοῦ ἔτους ἐκείνου γέγονει· Ἀλανῶν δὲ μεγάλθυμον ἔθνος ὡσεὶ δέκα καὶ ἑξ χιλιάδας ποσοῦμενον, ὧν τὸ ὑπὲρ ἡμισυ μάχιμον ἦν, ἀπολυθέν Νογᾶ καὶ τῆς ὑπ' ἐκείνῳ δουλείας ἐν πολέμῳ ἀπολωλότος, ἐζήτουν προσχωρεῖν βασιλεῖ, καὶ τῷ ἀρχιερεῖ προσελθόντες Βιτζίνης ἰκέτευσον δι' αὐτοῦ βασιλέα σφᾶς δέχεσθαι. ἐνόσουν γοῦν καὶ δεινῶς εἶχον τότε τὰ κατὰ ἀνατολήν, καὶ τοῦ Βιτζίνης τὴν σφῶν ἀγγέλλοντος ἰκετεῖαν ἔρμαιον ἐλογίζοντο ὡς καιρόνδ' ἐπιστάντων· αὐτοὺς γὰρ εἶναι καὶ τοὺς τῷ Νογᾶ παρασπίζοντας, καὶ δι' ὧν ἐκεῖνος τὰ μεγάλα κατῴρθου. καὶ διὰ τοῦτο τὴν σφῶν ἀφίξιν θεόθεν τινὰ μηχανὴν ἠγούντο εὐκαίρως σχεδιασθεῖσαν εἰς ἀρωγὴν· γράμματά τε παρ' αὐτοὺς βασιλικά κατεπέμποντο, καὶ παμπληθεὶ ἔφ' ἀμαξῶν καὶ λαμπήναις προσηυτομόλουν. καὶ βασιλεὺς ὅτι πλείστην ἐκ χωρῶν Θρακικῶν τε καὶ Μακεδονικῶν τὴν ἐκείνων παρεσκευάκει σίτησιν. τοὺς δὲ γε μεγιστᾶνας ἐκείνων εἰσαγαγῶν καὶ φιλοφρόνως δεξιωσάμενος, ἐκ συνδοσιῶν κοινῶν τὰ ἐκείνων ἐτοιμάσας ὀψώνια, ἔτι δὲ καὶ ἵπποις ἰκανώσας ἐκ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν μάλιστα, τοῖς ἰκανῶς ἔχειν σφίσι δοκοῦσι παραδοῦς διασωσταῖς Ῥωμαίοις, ἐπ' ἀνατολῆς ὥρμα. ἦν δὲ καὶ προστεταγμένον πρὸς βασιλέως αὐτοῦς κατοικίσειν τῆδε.

c) l'èlite dels alans (τοὺς κρείττους) va quedar sota les ordres de Miquel IX, fill de l'emperador. Aquest va emprendre una campanya contra els turcs l'abril del 1302 (περὶ που τὰς Πασχαλίου ἡμέρας), però, defugint la lluita, va recloure's a Magnèsia de l'Hermos (Μαγνησία τῆ κατὰ τὸν Ἑρμον, avui Manisa) i hi va quedar encerclat per l'enemic (*Hist.* 10, 17-18). Quan va fer un any del seu pacte amb Andronic, els alans van voler retornar a llurs llocs d'origen, pretextant que no estaven acostumats a servir tant de temps en un exèrcit regular; Miquel els va poder retenir tres mesos, però finalment desertaren, provocant així la retirada de l'expedició (hivern 1302/3); llavors, travessaren la Propòntida per Cal·lípolis i, arribats a la riba europea, s'enfrontaren al gran domèstic Alèxios Raül i l'occiren quan els va barrar el pas per ordre d'Andronic (primavera 1303); penedits, però, suplicaren perdó a l'emperador i aquest el va readmetre (*Hist.* 10, 19-22).

El setembre del 1303 arribà a Constantinoble "el llatí Roger junt amb set naus pròpies i el més gran estol de catalans i almogàvers" (*Hist.* 11, 12; ed. 393 τὸν Λατῖνον Ῥοντζέριον ... ἅμα ναυσὶν ἰδίαις ἑπτὰ καὶ συμμαχικῶ στόλῳ ἐκ Κατελάνων καὶ Ἀμογαβάρων πλείστῳ); cf. a partir d'aquí el relat paral·lel de Muntaner (§ 8.2). La Gran Companyia fou acantonada a Cízic, al suburbi anomenat Ἀρτάκης (Munt. *Cròn.* 203 *l'Artaqui, l'Atarqui*, avui Erdek), on va passar l'hivern (*Hist.* 11, 14; ed. 399). Quan anava a marxar de campanya contra els turcs, però, va esclatar un enfrontament amb els alans, envejosos de la soldada dels almogàvers; en voler aquests abusar d'una molinera, un alà els va amenaçar que farien a Roger el mateix que al gran domèstic; els catalans respongueren amb una brega nocturna que costà la vida, entre molts altres, al fill del cap alà Jordi (*Hist.* 11, 21; ed. 423⁴ ὁ τοῦ τῶν Ἀλανῶν ἐξηγουμένου Γεωργοῦς παῖς § 8.3) i degenerà l'endemà, 9 d'abril del 1304 (ed. 423¹¹ βοηδρομιῶνος ἐννάτη), en una batalla campal que es va resoldre amb unes tres-centes baixes catalanes.

El resultat fou que, quan Roger va deixar Cízic, només l'acompanyava un cos d'uns mil alans (423²⁰-424¹ τὸ περιλειφθὲν Ἀλανῶν πλῆθος ὡς εἰς χιλίους), que el va seguir durant la campanya del 1304 a Àsia Menor i és esmentat per Paquimeres durant la batalla d'Aulax contra 'Alî-sîr Kermiyân (Ἀλιούρας) per a alliberar Filadèlfia (*Hist.* 11, 23; ed. 427); després, però, va desertar a finals d'estiu durant el setge de Magnèsia, quan ja només en restaven uns cinc-cents (*Hist.* 11, 31; ed. 452⁴ πανδημεὶ ὑπὲρ πεντακοσίου). Mentre tractaven de creuar a Europa, aquests alans van interceptar prop de Pegues (Πηγαί) una banda d'uns nou-cents turcs i, malgrat trobar-se en inferioritat numèrica, els delmaren (*Hist.* 11, 31).

El següent episodi del drama són els fets decisius del 30 d'abril del 1305: Roger cau assassinat a Hadriandòpolis en rebre una coltellada mortal a la ronyonada d'en Jordi, que clamava venjança per la sang del seu fill (*Hist.* 12, 24; ed. 525¹⁶⁻¹⁸ δέχεται καιρίαν τὴν πληγὴν ὀπισθεν διὰ τῶν νεφρῶν παρὰ τοῦ Γεωργοῦ ζητούντος τὸ αἷμα τοῦ ἰδίου υἱοῦ); es tracta d'una revenja pels fets de Cízic, però no sols de llur cabdill, sinó de tots els alans, que corren arreu on puguin enxampar catalans (ed. 527¹⁻³ ἐξέθεον πανταχοῦ, ὅπου ἂν καὶ καταλήψαιντο Κατελάνους). Durant l'ofensiva de Miquel IX contra la Companyia, els alans van prendre part a la batalla d'Hèmere o Apros (juny 1305); situats junt amb els mercenaris turcoples a l'avantguarda de l'exèrcit bizantí, sota les ordres de Boesilas (Βοοσίλας), un germà del tsar búlgar Smiltzos al servei dels Paleòlegs, van fugir després de la primera escamesa, conducta que Paquimeres atribueix al fet que hom no els havia satisfet la soldada i, en canvi, Toqtai havia reclamat llur retorn a l'Horda (*Hist.* 12, 32; ed. 549-551). Aleshores, com que no respectaren els pactes conclusos i es dedicaren de nou a saquejar territori bizantí, Andronic els envià el tàtar cristianitzat *Cutzimpaxis (Κουτζίμπαξις) per a apaivagar-los (*Hist.* 12, 32;

ed. 553), però aquest es va unir a ells i va prendre per muller la germana del cap alà Cirsites (*Hist.* 13, 4; ed. 575⁵⁻⁶ τὴν τοῦ πρωτεύοντος ἐκείνων Κυρσίτη ἀδελφὴν § 5.45). Després d'atacar els turcoples, que també infestaven l'imperi, fer-ne molts captius i lliurar-ne alguns a l'emperador per a congraciarse'l (*Hist.* 13, 14; ed. 590) entraren en negociacions amb el tsar búlgar Teodor Svetoslav (*Hist.* 13, 18; ed. 602); tanmateix, la primavera del 1306, de camí cap a la frontera búlgara, la revenja dels almogàvers, reforçats per mil turcoples, va posar fi a aquesta llarga aventura mercenària en una cruenta batalla en la qual gairebé tots aquells alans foren anihilats i llurs famílies, esclavitzades (*Hist.* 13, 19; ed. 603).

5.32. Laònic Calcocòndiles.¹⁰⁴ L'obra històrica (Ἀποδείξεις ἱστοριῶν) en deu llibres de l'atenès Laònic Calcocòndiles (ca. 1432-90) està dedicada als fets del període 1298-1463 des de la perspectiva de l'evolució de l'imperi otomà, per tal d'explicar la destrucció per aquest de l'estat bizantí i la caiguda final de Constantinoble.

5.32.1. Després d'exposar com el basileu Joan IV Comnenos (1429-1459/60?) de Trapezunt es veié obligat a pactar amb el governador d'Amàsia Xidirbeg (Χιτιρμπέης) i a reconèixer-se vassall del soldà Mehmed II (1454), Calcocòndiles comença, sense motiu aparent, un excurs sobre el Caucas: "la Ibèria és contigua a la regió de la Còlquida, i els seus reis no són pas d'obscur llinatge. Aquesta regió s'estén des del lloc anomenat Bati (Bat'umi) i des del riu Fasis (Rioni) fins a Caltziqui (Axalc'ixe), el domini de Gorgur, Còrios (Gori), Caqueti (Kaxet'i) i Tiflis (T'bilisi), ciutats aquestes que es troben tocant al Samaqui (Somexi); els turcs viuen en aquest i ocupen separadament, més abaix de la ciutat de Caqueti, al litoral, Sebastòpolis dels mingrelis (C'xumi), al domini de Dadiànnos, Màmia, Samantaula, Gúrias (Guria) i altres ciutats del litoral. Alans, hunnes i embos limiten amb les ciutats de la Ibèria superior. Sembla que els alans s'estenen al peu del Caucas; hom considera aquests, de bon tros, els millors guerrers en el combat, i fan unes llogigues excepcionals; participen del culte de nostre Senyor Jesucrist, usen una llengua del tot pròpia i fabriquen unes armes de bronze anomenades alàniques".¹⁰⁵ Quan explica com els ibers, després de patir l'atac dels tàtars (Σκύθαι), els van pagar tribut, afegeix: "després d'aquests fets, no molt més tard, [els tàtars] van atacar alans, hunnes i sasos" (el text, però, queda tallat aquí per una llacuna).¹⁰⁶

¹⁰⁴ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (ed. I. BEKKER *CSHB* XLVII 1843; cf. *PG* 159 [1866] c. 13-556; l'ed. E. DARKÓ I-II, Budapest 1922-27 sols ens fou accessible a través de QAUXČ'ĪŠVILI 1970:91-92); *ByzLit* I 485-490; *ByzTurc* I 230-236

¹⁰⁵ Laon. Chalc. 9 (ed. BEKKER *CSHB* XLVII, p. 467-468; cf. *PG* 159, c. 460-461): ἡ δὲ Ἰβηρία προσεχὴς ἐστὶ τῇ τῆς Κολχίδος χώρᾳ, καὶ οἱ βασιλεῖς τούτων οὐκ ἀγενεῖς. διήκει δὲ ἡ χώρα ἀπὸ τοῦ Βαθὺ λεγομένου καὶ ἀπὸ Φάσιδος ποταμοῦ ἕως Χαλτζιχί, ἢ τοῦ Γοργούρου ἀθηντεία καὶ Κορίου καὶ Καχετίου καὶ Τυφλισίου, σύνεγγυς οὖσαι αἱ πόλεις αὗται τοῦ Σαμαχίου, Τούρκων οἰκούντων ἐν αὐτῷ καὶ ἐχόντων χωρὶς κάτωθεν τοῦ Καχετίου πόλεως τοῦ ἐν παραθαλασσίᾳ καὶ τῆς Σεβαστοπόλεως Μιγκρελίων τοῦ Δαδιάννου ἀθηντεία καὶ Μαμία καὶ Σαμανταύλα καὶ Γουρίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν παραθαλασσίων πόλεων. ἀπὸ γὰρ τῶν πόλεων τῆς ἄνωθεν Ἰβηρίας εἰσὶ καὶ οἱ Ἀλανοὶ ὄμοροι καὶ Οὔνοι καὶ Ἐμβοί. οἱ δὲ Ἀλανοὶ δοκοῦσιν εἶναι ὑπὸ τὸν Καύκασον παρατείνοντες. οὗτοι καὶ ἐς τὰ μάλιστα ἄνδρες νομιζόμενοι τὰ πολέμια κράτιστοι, ποιούντες λωρίκια ἐξαιρέτα. πολιτεύονται δὲ οὗτοι ἐς τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θρησκείαν, διαχρῶνται δὲ φωνῇ ἰδίᾳ τὸ παράπαν, καὶ ὄπλα ἐπιτηδεύουσιν ἀπὸ χαλκοῦ, τὰ Ἀλανικὰ καλούμενα.

¹⁰⁶ Laon. Chalc. 9 (ed. BEKKER *CSHB* XLVII, p. 468; cf. *PG* 159, c. 461): μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῷ ὕστερον, πρὸς τε τοὺς Ἀλανοὺς μαχεσάμενοι, Οὔνους καὶ Σάσους.

© «Hunnes» (Οὐννοι *ByzTurc* II 203) i «sasos» (Σάσοι) podrien ser turcs cumans i saqsın (*cf.* § 12.2), però els embos (Εμβοί) són una incògnita; per a les habilitats dels alans com a fabricants d'armes, *cf.* el «Rondallaire anònim» armeni (§ 7.7.1); si hom esmenta el seu cristianisme, és de ben segur degut a l'existència de la metròpoli d'Alània (§ 5.38), però sobta la dada sobre la llengua. Pels límits geogràfics que descriu, sembla que la Ibèria (Ιβηρία) de Calcocòndiles és el reialme de Geòrgia unificat (*Sak'artvelo*), tot i que aquest s'havia fragmentat en multitud de principats mitjan s. XV; la traducció dóna entre parèntesis la forma georgiana dels topònims (*cf.* QAUXXČ 'IŠVILI 1970:91-92). El *Somexi* (Σαμαχίου) designa l'Armènia georgiana; Gorgur (Γοργούρου) és Qvarqvare III Jqeli, senyor del *saatabago* de Samc'xe, mentre que Dadiànnos (Δαδιάννου) val per Dadiani, nom d'una poderosa família senyora de l'Odisi, a Mingrèlia (*Samegrelo*), fet que suggereix un error en aquest text confús, ja que Μαμία i Σαμανταύλα no semblen ciutats, sinó antropònims, potser Màmia II (†1414) & Samadavla (†1474) Dadiani (*cf.* NB 448-9; SUNY 1989:45-47; en general, KULAKOVSKIJ 1899:60-61).

5.33. Miquel Psel·los.¹⁰⁷ Un dels personatges més influents de la cort bizantina a mitjan s. XI, Miquel Psel·los (1018-1097?) ens ha deixat, a més d'altres treballs, una obra històrica (Χρονογραφία) que cobria el període entre els anys 976 i 1078 (de l'entronització de Basili II a poc abans de la caiguda de Miquel VII Ducas).

5.33.1. Constantí IX Monòmac (1042-55), tercer marit de l'emperatriu Zoe, vídua de Romà III (1028-34) i Miquel IV (1034-41), en morir la seva amant Esclerena, "com que era curiós tocant als afers amorosos i no sabia apaivagar la seva passió amb una relació senzilla, sinó que sempre despertava alguna nova tempesta en record de les seves primeres aventures, va enamorar-se, tal com ja he dit més amunt en alguna part, d'una noia d'Alània, que es trobava entre nosaltres com a ostatge; aquest reialme no era gens assenyalat, ni gaudia de cap consideració, però sempre va donar a l'Imperi Romà la garantia de la seva lleialtat. La noia, doncs, era filla del rei d'aquella contrada, però no era pas d'una bellesa digna de veure's, ni portava un ric seguici, ans només estava adornada de dues gràcies: era blanca de pell i esguardava amb uns ulls formosíssims".¹⁰⁸ Després de mantenir certa discreció inicial, en morir Zoe l'any 1050, Constantí, malgrat no arribar a casar-se amb l'alana per por de l'excomunió i de la coemperatriu Teodora, germana de Zoe, va menar-hi vida conjugal i va atorgar-li el títol d'augusta (σεβαστή), que ell mateix havia creat per a Esclerena, i una guàrdia de corps imperial (δορυφορίαν ... βασιλικήν), dilapidant el tresor per a satisfer els seus capricis: "i aleshores, per primera vegada, la terra dels alans va emplenar-se dels béns de la nostra Roma; les naus mercants arribaven a port i de nou es feien a la mar, carregades de les nostres

¹⁰⁷ Μιχαήλ Ψελλός (ed. E. RENAULD *CBB* I-II 1926-28; reimp. 1967); *ByzLit* I 372-382; *ByzTurc* I 265-268; *OSTROGORSKY 1969:327; BRÉHIER 1969:208.

¹⁰⁸ Mich. Psell. *Hist.* 6, 151 (ed. RENAULD *CBB* II, p. 45): φύσει δὲ ὦν περίεργος τὰ ἐρωτικά καὶ μὴ εἰδὼς τὸ πάθος εἰς εὐκολίαν διαλύσασθαι μίξεως, ἀλλ' αἰεὶ τινα ἐπεγείρων κύματα ἐπὶ ταῖς πρώταις εὐναῖς, ἐρᾷ τινος μείρακος, ὡς μοι καὶ ἄνω που τοῦ λόγου λέλεκται, ἐξ Ἀλανίας ὀμηρευούσης ἡμῖν βασιλεία δὲ αὐτῆ οὐ πάνυ σεμνή, οὐδὲ ἀξίωμα ἔχουσα, τῷ δὲ Ῥωμαίων κράτει τὸ ἐχέγγυον αἰεὶ διδοῦσα τῆς πίστεως· ἢ τοίνυν μείραξ θυγάτριον τοῦ ἐκέισε βασιλεύοντος ἦν, οὔτε τὸ εἶδος ἀξιοθέατον, οὔτε τὴν θεραπείαν εὐδαιμον, δυοὶ δὲ μόναίς κεκόσμητο χάρισι, λευκὸν ἦν τὴν χροιάν καὶ καλλίστοις ἐπήστραπτεν ὄμμασιν.

riqueses, aquelles per les que en altre temps era envejat l'imperi dels romans".¹⁰⁹ En contrapartida, "dos o tres cops a l'any li venien d'Alània a aquesta jove augusta servidors del seu pare, als quals l'emperador la mostrava dalt d'un escenari, proclamant-la i anomenant-la esposa i emperatriu".¹¹⁰

© El primer passatge remet al text immediatament anterior, que explica la història de cert favorit de la cort, un veritable bufó que de comediant (ὕποκριτής) havia arribat a les més altes dignitats; aquest personatge, que va atrevir-se a cobejar l'alana i a conspirar contra l'emperador, fou, tanmateix, perdonat (*Chron.* 6, 145-150). En morir Constantí (1055), l'alana va retornar de nou a la condició d'ostatge (*Chron.* 6, 155 ἡ μὲν σεβαστὴ εἰς ὀμηρείας αὐθις μερίδα λελόγισται); en general, cf. Joan Zonaras (§ 5.30.2).

5.34. Nicèfor Basilaces.¹¹¹ Membre del cercle de Joan II Comnenos, el teòleg i escriptor Nicèfor Basilaces (n. ca. 1115, † post 1182) ens ha deixat panegírics d'aquest emperador i dels seus partidaris, entre ells d'Adrià Comnenos, consagrat patriarca de Bulgària ca. 1140 amb el nom de Joan (Λόγος εἰς τὸν σεβαστὸν κῦρ Ἀδριανόν).

5.34.1. Adrià tingué per pare el sebastocràtor Isaac Comnenos, nebot d'Isaac I (1057-59) i germà d'Alèxios I (1081-1118); quant a la seva mare, fou una princesa alana anomenada Irene; cf. Nicèfor Brienni (§ 5.35.1). L'encomi del personatge, descendent així de dues il·lustres nissagues, comença en conseqüència per la lloança dels seus progenitors. Sobre la mare llegim: "car, què serà més digne d'admiració, la grandesa del seu poble o l'assenyalat del seu llinatge? Els alans són el seu poble; la mare [d'Adrià] n'és reina, i, tal com escau als alans, d'antiga opulència. Allí, al peu de l'alt Caucas, pastura el bestiar aquest gran poble de múltiples tribus, que jo anomenaria el ramat de Crist, la flor dels escites i la primícia del Caucas; i és un poble més bel·licós que els caucons. Si en veus l'exèrcit, ja no buscaràs el valor enlloc més; si pots comprovar l'excel·lència que mostren en la guerra, t'oblidaràs de xifres: car, així com uns pobles excel·leixen per llur multitud d'efectius, d'altres ho fan per llur bravura i experiència en el combat, i aquest els ha dominat tots i només serveix a Crist. Ja que fou captivat per les seves sagrades paraules i ara té anomenada entre nosaltres per la seva observança del ritual i pel seu cristianisme, i es complau a donar-se el nom de servidor de Crist i amic i aliat dels cristians".¹¹²

¹⁰⁹ Mich. Psell. *Hist.* 6, 153 (ed. RENAULD *CBB* II, p. 46): καὶ τότε πρώτως ἡ τῶν Ἀλανῶν γῆ τῶν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ῥώμης ἐμπέπληστο ἀγαθῶν· κατήγοντο οὖν νῆες καὶ αὐθις ἀνήγοντο φορτίδες ὅλαι τῶν παρ' ἡμῖν τιμίων καὶ οἷς πάλαι τὸ τῶν Ῥωμαίων ἐζηλοῦτο βασιλεῖον.

¹¹⁰ Mich. Psell. *Hist.* 6, 154 (ed. RENAULD *CBB* II, p. 46-47): τοῦ γὰρ ἔτους δῖς που καὶ τρῖς ἐξ Ἀλανίας πρὸς τὴν σεβαστὴν ταυτηνὴ μείρακα πατρῶϊ ἐφοίτων θεράποντες, οἷς ὁ αὐτοκράτωρ ταύτην ἐπὶ θεάτρου δεικνύς ὀμεινέτιν τε καὶ βασιλίδα ἐκήρυττε καὶ ὠνόμαζε.

¹¹¹ Νικηφόρος Βασιλάκης (ed. A. GARZYA *BT* 1984); *ByzLit* I 124-125.

¹¹² Niceph. Bas. *In Ioan. episc. Bulg.* 8 (ed. GARZYA *BT* p. 32): τί γὰρ καὶ θαυμάσεται πρότερον, τὸ μέγα τοῦ ἔθνους ἢ τὸ τοῦ γένους ἐπίσημον; Ἀλανοὶ τὸ ἔθνος, ἡ μήτηρ βασιλίσα καὶ ὡς Ἀλανοῖς ἀρχαιοπλουτος. ὑπὸ δὴ τούτῳ τῷ μεγάλῳ Καυκάσῳ τὸ μέγα τοῦτο φύλον καὶ μυριόφυλον βόσκεται, Χριστοῦ φαῖην ἂν ἔγωγε ποίμνιον καὶ Σκυθῶν ἀπαρχὴν καὶ Καυκάσου πρωτόλειον· καὶ τὸ φύλον ὑπὲρ τοὺς Καύκωνας φιλοπόλεμοι. κὰν ἴδῃς τὸ πλῆθος, οὐκέτι τὴν ἀνδρίαν ἐπιζητήσεις· κὰν ἐπιγνοίης ὅπως ἀρετῆς ἔχουσι τὰ πολέμια, εἰς λήθην πεσεῖταί σοι τὸ μυριάνδρον· ἃ μὲν γὰρ τῶν ἐθνῶν ὑπερβάλλει τὴν πολυπλήθειαν, ἃ δὲ τὴν ἀλκὴν καὶ τὸ πρὸς μάχας ἐμπεροπόλεμον, πάντων δ' ἐπὶ πᾶσι κεκράτηκε καὶ Χριστῷ μόνῳ δουλεύει. τοῖς γὰρ ἐκείνου παναγέσι λόγοις ἐζώγρηται, καὶ νῦν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἡμῖν ἀγιστείας, ἀπὸ

© La lectura ἀλανοί ... ἀλανοῖς és una correcció de l'ed. GARZYA en comptes de la dels mss. ἀλβανοί ... ἀλβανοῖς. El passatge està ple de dades interessants: els alans, sense parangó en els afers de la guerra gràcies a certes qualitats destacades (ἀνδρία, ἀρετή, ἀλκή), presenten una organització en tribus o clans (μυριόφυλον) i estan governats per reis (cf. βασίλισσα) que gaudeixen d'un predomini total entre els seus veïns; a més, la cristianització, si més no, de llur capa dirigent, palesa en el nom de la mare d'Adrià (Εἰρήνη), forneix la possibilitat d'aliances polítiques i militars amb Bizanci.

5.35. Nicèfor Brienni.¹¹³ El cèsar Nicèfor Brienni (n. 1062, † ca. 1137) va començar a escriure a petició de la seva sogra, la basilissa Irene Ducas, una història (Ἔγλη ἱστορίας) dels fets de l'emperador Alèxios I Comnenos (1081-1118), però la seva mort deixà l'obra inacabada, tot i que la reprendria la seva esposa Anna Comnena (§ 5.22); els quatre llibres que en resten, que comprenen el període 1070-79, ens són coneguts només per l'*editio princeps* de P. Possinus (1661), basada en un únic manuscrit avui perdut.

5.35.1. La desfeta i captura de l'emperador Romà IV Diògenes (1068-71) en la batalla lliurada contra Alp Arslan a la ciutat armènia de Manazkert (τὸ Μαζίκερτον) el 19 d'agost del 1071 fou aprofitada pels seus opositors per a coronar Miquel VII Ducas (1071-78); els turcs, però, alliberaren Romà, i s'originà una guerra civil que només acabà quan aquest es rendí i fou orbat, malgrat haver-se-li promès immunitat, morint poc després: "l'emperador Miquel, un cop va haver-se desfet de Diògenes, féu cridar de l'exili la curopalâtissa Anna, esmentada abans per la nostra narració com a mare dels Comnenos, junt amb els seus fills, i va guanyar-se'ls amb sol·licitud; i com ell mateix ja estava casat d'abans amb Maria, la puixant filla del rei de Geòrgia, va donar en matrimoni la neboda d'aquella, Irene, filla del rei d'Alània, a Isaac, el més gran dels fills de la curopalâtissa, per tal d'establir-hi vincles matrimonials".¹¹⁴

© La curopalâtissa és Anna Dalassena, vídua de Joan, germà de l'emperador Isaac I Comnenos (1057-59), depositat pels Ducas, i mare d'Alèxios i Isaac; sobre Εἰρήνη (§ 5.41), filla d'un rei d'Alània (τοῦ Ἀλανίας ἐξουσιάζοντος), *vid.* Nicèfor Basilaces (§ 5.34.1); KULAKOVSKIJ 1899:55 n. 4. La seva tia Maria també era filla d'una princesa alana casada amb el rei georgià Bagrat IV; cf. Anna Comnena § 5.22.1.

5.35.2. Després del desastre de Manazkert, els turcs d'Alp Arslan, amb el pretext de venjar Diògenes, van saquejar tota l'Anatòlia bizantina i, en un combat, van capturar Isaac Comnenos; el seu germà Alèxios l'hagué d'alliberar mitjançant un rescat, però quan tornaven cap a Nicomèdia, després de travessar el riu Sangari, foren atacats de nou per uns dos-cents turcs; Brienni recorda en detall aquest fet d'armes, que data de principis del regnat de Miquel: "un dels mercenaris alans que

τῆς αὐτῆς Χριστωνυμίας ἐπονομάζεται, καὶ χαίρει Χριστοῦ δοῦλον καλούμενον καὶ τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις ὑπόσπονδόν τε φίλιον.

¹¹³ Νικηφόρος Βρυέννιος (ed. A. MEINEKE *CSHB XXVI* 1836 = *PG* 127 [1864] c. 24-216); *ByzLit* I 394-400; *ByzTurc* I 269-270

¹¹⁴ Niceph. Bryenn. 2, 1 (ed. MEINEKE *CSHB XXVI*, p. 56 = *PG* 127, c. 92): ὁ δὲ βασιλεὺς Μιχαὴλ τοῦ Διογένους ἀπαλλαγείς τὴν κουροπαλάτισσαν Ἄνναν, ἣν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε μητέρα τῶν Κομνηνῶν, σὺν τοῖς υἱέσι τῆς ὑπερορίας ἀνακαλεῖται καὶ διὰ κήδους αὐτοῦς ἑαυτῷ οἰκειοῦται· γήμας γὰρ αὐτὸς πρότερον τὴν παγκράτειαν τοῦ Ἰβήρων κατάρχοντος θυγατέρα Μαρίαν τὴν ἐκεῖνης ἐξαδέλφην Εἰρήνην τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀλανίας ἐξουσιάζοντος τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν παίδων τῆς κουροπαλάτισσης Ἰσαακίῳ πρὸς γάμου κοινωνίαν ἐκδίδωσιν.

es trobaven amb el noble Isaac, anomenat Arabates, en veure l'assalt en massa dels bàrbars i que atacaven amb gran violència els dos germans perquè s'exposaven sols amb uns pocs homes, temorós que a un d'ells no li esdevingués cap mal irremeiable, exhortà un company seu, de nom Cascares, a les ordres d'Alèxios Comnenos, que li fes costat i que ambdós descavalquessin i assagetessin els enemics; car era vergonyós, deia, que perillessin barons nobles i excel·lents, quan hi eren presents alans, i un tal deshonor afectaria tota la nació dels alans. Així va parlar, però l'altre va refusar la seva proposta com més desassenyada que audaç; car ells, en actuar així, correrien perill, i no trobava que aquells n'haguessin de treure cap profit, ja que el terreny era igualat i pla. «Però si em fas cas», va dir-li, «quan estiguem a prop d'un estretall, tan aviat com hi arribem, descavalcarem i ens llençarem a lluitar amb valor, i així honorarem el nostre poble i farem servei als nostres senyors». Això deia Cascares; però Arabates, arrogant vers ell com a bàrbar que era, baixà tot d'una del cavall i, després de fustigar-lo amb el fuet per tal que seguís els que es retiraven, va situar-se a la plana a la defensiva. Els turcs, sorpresos per l'inesperat d'allò que veien, no sabien a què obeïa la seva acció. Ell, que tenia una llança curta a la mà, va travessar el pit amb el venable al primer que el va atacar i al punt el va abatre del cavall; en llençar-li un altre un dard, va ferir-lo a la mà dreta, però ell, després d'arrencar-se el projectil, va venjar-se amb aquest mateix del bàrbar, com Bràsidas a l'antiguitat. Els bàrbars, temorosos del seu coratge, van allunyar-se a certa distància, i ell, aprofitant la seva impunitat, va enfilar-se dalt d'una caseta i des d'allà els va delmar amb les seves sagetes, mentre que la resta dels seus ja els anava protegint l'estretall del terreny. Per això, els bàrbars, deixant-lo de banda, els van atacar amb ímpetu més fort; però Alèxios Comnenos, retrocedint amb alguns dels seus homes, va abatre, el primer, un d'ells, i Cascares, recordat abans per la nostra narració, va ferir-ne un altre entre les espatlles; continguts, doncs, per una gran por, es retiraren deixant-los, i ells, després de avançar un poc més, descavalcaren i acamparen en un lloc protegit. En fer-se de nit, l'alà que primer havia baixat del cavall també els va anar a trobar; i tots van salvar-se, sense que cap fos capturat ni mort".¹¹⁵

¹¹⁵ Niceph. Bryenn. 2, 12-13 (ed. MEINEKE CSHB XXVI, p. 70-72 = PG 127, c. 113-116): 'Αλανός δέ τις τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων τῷ γενναίῳ Ἰσαακίῳ, Ἀραβάτης τὸ ὄνομα, τὴν ὀρμὴν ὅτι πλείστην θεασάμενος τῶν βαρβάρων καὶ ὡς μετὰ σφοδρᾶς τῆς ῥύμης ἐπήεσαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι μόνοι διακινδυνεύουσι σὺν ὀλίγοις, δείσας μὴ τι τῶν ἀνηκέστων τούτων συμβαίη τινί, τὸν ἑταῖρον ᾧ Χασκάρης ὄνομα ὑπὸ τῷ Κομνηνῷ Ἀλεξίῳ ταπτόμενον παρεκάλει ζῆν αὐτῷ γενέσθαι, καὶ ἄμφω τῶν ἵππων ἀποβῆναι καὶ τοξεύειν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. αἰσχρὸν γὰρ ἔφησεν εἰ Ἀλανῶν ἐνταῦθα παρόντων παρακινδυνεύουσιν ἄνδρες εὐγενεῖς τε καὶ ἄριστοι ὄνειδος γὰρ ἂν οὕτω ἄπαν ἔξει τὸ γένος τῶν Ἀλανῶν. οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνος ἔφη, ὁ δὲ τὴν βουλὴν ἀπεπέμπετο ὡς οὐ συνετὴν μάλλον ἢ τολμηράν· αὐτοὺς τε γὰρ κινδυνεύουσι οὕτω δράσαντας κάκεινους μηδὲν τι ἐκ τούτου προσεφευρεῖν τοῦ ὀνήσασθαι, ἅτε ὀμαλοῦ ὄντος τοῦ τόπου καὶ πεδινοῦ. «ἀλλ' εἰ τί μοι πείθη», φησὶν, «ἐπεὶ ἐγγύς που τῶν στενωπῶν ἤδη γεγόναμεν, ἐπειδὴν ἐκέισε φθάσωμεν, ἀποβησόμεθα τῶν ἵππων καὶ γενναίως ἀγωνίσασθαι σπεύσωμεν, καὶ οὕτω τό τε γένος τιμήσομεν καὶ τοὺς δεσπότας ὀνήσομεν». ταῦτα ὁ Χασκάρης ἔλεγεν. ὁ δὲ Ἀραβάτης βαρβαρικῶς εἰς αὐτὸν ἐξυβρίσας εὐθὺς τοῦ ἵππου ἀπέβη, καὶ τῇ μᾶστιγι τούτου πλήξας ὥστε ἔπεσθαι τοῖς ἀπιοῦσιν, αὐτὸς ἤμυεν ἐν τῇ πεδιάδι. οἱ δὲ Τοῦρκοι τῷ παραδόξῳ τῆς θέας καταπλαγέντες ἠπόρουν ὅ τι καὶ εἶη τὸ δρώμενον. βραχὺ γοῦν βέλος εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ. τὸν γοῦν πρῶτως ἐπὶ τὸν κάτα τῶν στέρνων τῷ οἰστῷ καὶ εὐθὺς τούτου καταβάλλει τοῦ ἵππου, ἀφείς δὲ τις βέλος βάλλει τούτου τὴν δεξιάν· ὁ δ' ἐκείθεν τὸ βέλος ἐλκύσας αὐτῷ τούτῳ τὸν βάρβαρον, καθάπερ ὁ Βρασίδης πάλαι, ἠμύνατο. οἱ γοῦν βάρβαροι δείσαντες αὐτοῦ τὸ γενναῖον βραχὺ τι τούτου διέστησαν. ὁ δ' ἀδείας λαβόμενος ἐπὶ τι δωμάτιον ἀνέβαινε κάκειθεν αὐτοὺς τοῖς τοξεύμασιν ἔβαλλε, καὶ τοὺς λοιποὺς εἶχον ἤδη τὰ στενωπὰ τῶν χωρίων. καταλιπόντες οὖν ἐκείνον οἱ βάρβαροι μετὰ σφοδροτάτης ῥύμης ἐκείνους ἐπήεσαν. ὁ δὲ Κομνηνὸς Ἀλεξίος ὑποστρέψας ζῆν ὀλίγοις τῶν ἄμφ' αὐτὸν πρῶτος

© Ἀραβάτης (§ 5.40) i Χασκάρης (§ 5.51) són els primers mercenaris alans documentats per una font bizantina i presagien el paper destacat d'aquests durant tota la dinastia Comnena (1081-1185); el text, que els presenta com a genets armats amb un arc (*cf.* τοξεύειν) i una llança curta (βραχὺ βέλος), reflecteix un ideal de valor guerrer (*oss. dig. æxsar, cf. IĒSOJa IV 224-5*) i lleialtat al cap, en aquest cas potser reforçat pels vincles matrimonials d'Isaac amb Irene d'Alània (§ 5.35.1); no actuar d'acord amb aquest ideal suposa un deshonor (ὄνειδος) no sols per a ells, sinó per a tot el seu poble (ἅπαν τὸ γένος); en general, *cf. KULAKOVSKIJ 1899:55-56 n. 1; VERNADSKY 1959:41-42.*

5.35.3. El cap dels auxiliars normands Roussel de Bailleul (Οὐρσέλιος), que s'havia revoltat contra Miquel VII, fou vençut i capturat prop de Nicomèdia pel cap turc Artuc (Ἀρτούχ), al servei de l'imperi, però els seus el van alliberar mitjançant un rescat i va tornar als seus dominis del θέμα Ἀρμενιακῶν, des d'on devastava les contrades circumdants: "en assabentar-se'n, l'emperador Miquel va enviar Nicèfor Paleòleg al rei d'Alània per tal que portés tropes mercenàries. Aquell, després de marxar i reclutar-hi un exèrcit d'uns sis mil homes, va dirigir-se al Pont i va intentar contenir els atacs de Roussel. En reclamar els alans el salari acordat, com que ell no disposava d'aquest, va veure's obligat a dirigir-se contra Roussel abans que els alans se n'entornessin; però aquests van insistir en reclamar llurs salaris, i atès que no tenia el que els havia ofert, es retiraren tots, deixant només uns pocs homes. En combatre'ls, Roussel els va foragitar i va occir-ne no pocs, i els restants van refugiar-se a les ciutats del Pont".¹¹⁶ Aleshores, com a darrer recurs, fou enviat contra Roussel el jove Alèxios Comnenos, amb poques tropes i menys diners: "travessant el Pont paflagoni, va arribar prop d'Amasia, on va trobar els alans supervivents, que no eren més de cent cinquanta, i va contenir els enemics atacant-los i vençant-los sovint".¹¹⁷

© Finalment, el normand fou capturat i lliurat a Alèxios per un altre cap turc, de nom Tutac (Τουτάχ); la revolta de Roussel pot datar-se *ca.* 1072/3 i va durar uns dos anys (*cf. CHEYNET 1990:78-79 n° 97; C.M. BRAND ODB III 1814-15*). Aquest és l'únic cas documentat de reclutament de "tropes mercenàries" (στράτευμα μισθοφόρον) a Alània, negociat a més amb el rei del país (ὁ ἄρχων Ἀλανίας); el text d'Anna Comnena sobre aquests fets (*Alex. 1, 1-3*) no les esmenta, però remet a aquest passatge, "més detallat" (πλατύτερον); *cf. KULAKOVSKIJ 1899:56 n. 2.*

ἓνα τούτων κατέβαλε. καὶ ὁ Χασκάρης, οὗ πρῶτον ὁ λόγος ἐμνήσθη, κατὰ τῶν μεταφρένων ἔτρωσεν ἕτερον. φόβῳ οὖν μεγάλῳ συσχεθέντες, ἀφέντες αὐτοὺς ἀνεχώρουν. οἱ δὲ ὀλίγον βαδίσαντες, ἀποβάντες τῶν ἵππων ἐν ὄχυρῳ χωρίῳ ἐσκήνουν. νυκτὸς δ' ἐπιγενομένης καὶ ὁ πρὶν ἀποβὰς τοῦ ἵππου Ἀλανὸς πρὸς αὐτοὺς κατελάμβανε. καὶ πάντες ὁμοῦ διεσώθησαν, μὴθ' ἄλόντος μῆτε θανόντος τινός.

¹¹⁶ Niceph. Bryenn. 2, 19 (ed. MEINEKE *CSHB XXVI*, p. 83-84 = *PG 127*, c. 125): δὲ δὴ μαθὼν ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον Νικηφόρον πρὸς τὸν ἄρχοντα Ἀλανίας ἐκπέμπομεν ἄξοντα στράτευμα μισθοφόρον. ὁ δὲ ἀπελθὼν καὶ στρατὸν ἐκείθεν ἀναλαβὼν περὶ που τὰς ἑξ χιλιάδας τὸν Πόντον κατείληφε καὶ τὰς ὁρμᾶς τοῦ Οὐρσελίου ἀναστέλλειν ἀπεπειράτο. τῶν δ' Ἀλανῶν ἀπαιτούντων τὸν συμφωνηθέντα μισθόν, ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἐκεῖνος ἠναγκάσθη τῷ Οὐρσελίῳ προσβαλεῖν πρὸ τοῦ παλινοστήσαι τοὺς Ἀλανούς. ἀλλ' οὗτοι ἐνέκειντο τοὺς μισθοὺς ἀπαιτοῦντες, ὃν δὲ παρασχεῖν ἐκείνου μὴ ἔχοντος ὑπέστρεφον ἅπαντες, ὀλίγων δηλαδὴ καταλειφθέντων. οἷς δὲ καὶ συμβαλὼν ὁ Οὐρσέλιος ἐτρέψατό τε τούτους καὶ οὐκ ὀλίγους ἀνείλεν αὐτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς τοῦ Πόντου διεσώθησαν πόλεις.

¹¹⁷ Niceph. Bryenn. 2, 20 (ed. MEINEKE *CSHB XXVI*, p. 84 = *PG 127*, c. 128): διελθὼν δὲ τὸν ἐν Παφλαγονίᾳ Πόντον περὶ τὴν Ἀμάσειαν γέγονε, καὶ τοὺς περισωθέντας τῶν Ἀλανῶν εὐρῶν οὐ πλείους ἑκατὸν πρὸς τοῖς πενήτηκοντα ὄντας, τοὺς πολεμίους ἀνέστελλε πολλακίς μὲν αὐτοῖς προσβαλὼν, τοσαυτάκις δ' ἠττήσας.

Aquests fets semblen anteriors al combat d'Alèxios i Isaac amb els turcs (§ 5.35.2), ja que marquen el terme *post quem* de la incorporació d'alans al servei de Bizanci.

5.36. Nicetas Coníates.¹¹⁸ L'obra històrica (mss. Χρονική διήγησις) en vint-i-un llibres de Nicetas Coníates (s. XII-XIII) abasta el període que va des del regnat de Joan II Comnenos (1118-43) fins a poc després de la presa de Constantinoble pels llatins (1206). D'interès per a la segona notícia sobre els alans és el fet que, des del 1189, l'autor fou governador del tema de Filipòpolis.

5.36.1. El primer disgní de l'emperador Isaac II Àngel (1185-95) en accedir al tron fou atacar l'exèrcit normand provinent de Sicília (οἱ Σικελοί) que poc abans s'havia apoderat de Tessalònica, segona ciutat de l'imperi. El seu general Alèxios Branass va vèncer els invasors el 7 de novembre del 1185 al riu Estrímon, foragitant-los i fent que es reembarquessin en desordre: "molts, però, en no haver trobat les naus, agafats per sorpresa voltant encara per les rodalies de Tessalònica, van perir de maneres diverses, el més sovint a mans dels auxiliars alans. Car aquests, prenent revenja del que havien patit quan fou presa Tessalònica, no van tenir miraments amb cap dels enemics, ans ompliren de cadàvers els carrers i els vestíbuls dels santuaris; preguntaven als normands que capturaven on era el seu germà, és a dir, un alà de llur tribu que ells havien mort en conquerir la ciutat, i tot dient-ho els enfonsaven l'espasa. Fins i tot degollaven aquells qui es refugiaven als temples, preguntant-los on era el papa, això és, els sacerdots que aquells havien occit malgrat haver-se acollit a sagrat".¹¹⁹

© El text documenta la presència de mercenaris (ἐπίκουροι) alans a Tessalònica a finals del s. XII; cf. Eustaci (§ 5.25.1). Després de Ἀλανῶν, el ms. B afegeix: "car allí hi havia molts habitants alans" (ἦσαν γὰρ κάτοικοι ἐκεῖ πολλοὶ Ἀλανοί). Les iròniques preguntes dels alans a llurs víctimes, lluny de ser una anècdota, podrien reflectir aspectes del ritual de la venjança de sang, amb caràcter religiós dins del dret criminal osset; cf. KOVALEWSKY 1893:237 "après avoir accompli la vengeance du sang, l'Ossète, d'après Klaproth, court à la tombe de son parent, afin de lui annoncer à haute voix: « j'ai tué ton meurtrier, » dit il, en s'adressant au défunt".

5.36.2. Un segon passatge recull, durant els enfrontaments entre Isaac II Àngel i l'emperador alemany Frederic I Barba-roja, l'anihilament d'un contingent d'alans prop de Filipòpolis pels croats a finals d'agost del 1189: "quan van entaular combat, van caure gairebé tots els alans, que tenien per cap Teodor, fill d'Alèxios Branass, comsevulla que foren els primers i els únics que lluitaren amb els alemanys; els romans, en canvi, van fugir en desordre i vergonyosament, sense atrevir-se ni a mirar els enemics a la cara".¹²⁰

¹¹⁸ Νικήτας Χωνιάτης (ed. I. BEKKER *CSHB* XXIII 1835 = *PG* 139 [1894] c. 320-1057); *ByzLit* I 430-441; *ByzTurc* I 270-275; KULAKOVSKIJ 1899:56.

¹¹⁹ Nic. Chon. *Hist.* 12 (ed. BEKKER *CSHB* XXIII, p. 471 = *PG* 139, c. 721): πολλοὶ δὲ μὴ ἐντυχόντες τριήρεσιν, ἐπικαταλαμβανόμενοι ἔτι κατὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ἀλύοντες, πολυτρόπως ἐφθείροντο, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἐπικούρων Ἀλανῶν. οὗτοι γὰρ ἀντίρροπα δρώντες ὡν πεπόνθασιν ἠνίκα Θεσσαλονικὴ ἐάλωκεν, οὐ φειδῶν τινος τῶν πολεμίων ἐλάμβανον, τὰς δ' ἀμφοδούς καὶ τὰ τῶν θείων σηκῶν προσύλια πτωμάτων ἐνέπλησαν· ἐπερόμενοι γὰρ τοὺς συλλαμβανομένους Σικελοὺς ποῦ ποτὲ ὁ ἀδελφός, ὁ συμφυλέτης δηλαδὴ Ἀλανὸς ὄν κατὰ τὴν ἄλωσιν οἶδε ἀπέκτειναν, ἐπήγον ἅμα τῷ λόγῳ τὸ ξίφος. ἀλλὰ καὶ τοὺς προσρνομένους τεμέμεσιν ἀπέσφαττον, ποῦ ποτὲ ὁ παπᾶς λέγοντες, τοῦτ' ἔστιν οὗς ἀνηγήκασαν ἐκεῖνοι ἱερεῖς εἰσεφερηκότες ἔνδον τῶν ἱερῶν.

¹²⁰ Nic. Chon. *Hist.* 12 (ed. BEKKER *CSHB* XXIII, p. 535 = *PG* 139, c. 773-776): ἐπεὶ δὲ καὶ συμπλακέντες ἐμάχοντο, οἱ μὲν Ἀλανοὶ ἐξηγούμενον αὐτῶν ἔχοντες τὸν τοῦ

© Alèxios Branas, vencedor dels normands (§ 5.36.1), havia mort mentre sotmetia Constantinoble a bloqueig després d'haver-se fet proclamar anti-emperador per les seves tropes; tanmateix, potser els alans del cos (τάγμα) que el seu fill Teodor dirigia com a ἐξηγούμενος foren els mateixos que aquell havia comandat a Tessalònica (cf. CHEYNET 1990:123 n. 6 & 439 n. 68).

5.37. Teodor d'Alània.¹²¹ Ens ha arribat un sermó epistolar adreçat al sant sínode i intitulat "Després de l'ordenació [episcopal] o alànic" (Μετὰ τὴν χειροτονίαν ἢ Ἀλανικός), obra de Teodor, bisbe d'Alània (ἐπίσκοπος Ἀλανίας) durant el patriarcat de Germà II (1222-40), que descriu un viatge pastoral que va emprendre per la seva metròpoli (§ 5.37); tot i que conté algunes dades interessants, l'obra està farcida de cites de la Bíblia, dels canons i fins i tot d'Homer, que la fan sovint fosca i difícil a causa de les contínues al·legories i metàfores.

5.37.1. La primera etapa del viatge de Teodor fou la península de Crimea; víctima primer de lladres i, després, d'un cert Tzàmanes (Τζαμάνης), que el féu presoner, arribà, malgrat tot, a Quersó (Χερσών), prop de l'actual Sevastopol': "els alans viuen prop de Quersó, no menys per aliena que per pròpia voluntat, ja que són per a aquesta l'únic mur i defensa. Jo els vaig veure i ells, molt contents, van córrer a envoltar el pastor de llur nació; i com que volien que ens hostatgèssim a casa seva, van fer tot el que calia. Nosaltres els adreçàvem paraules de consell, per tal que visquessin d'una manera digna del nom de Crist; i és que realment (ni m'averkonyiria de dir-ho ni em seria possible de témer cap baixesa en fer-ho) eren un ramadet esbarriat per muntanyes, erms i barrancs, sense estables ni cabanes, i exposat a ser devorat per les feres; car no hi havia pastor que en tingués cura, tot i ser aquesta l'ambició de molts".¹²² El fet de sojornar entre aquests alans va comportar a Teodor l'enemistat del bisbe local de Quersó: "aquest bisbe vell i antiquat semblava voler morir-se perquè els alans estaven a casa nostra o, encara més, perquè nosaltres vivíem a Quersó; de seguida hi hagué una discussió per la jurisdicció de la didcesi, perquè el seu episcopat era el propi del país i la meua missió, passatgera i forana; són prou coneguts aquests pretextos, fruit de la petitesa i enveja dels bisbes d'avui dia, per no dir indici de llur neciesa. No coneixen ni els canons establerts, ni les seves atribucions; car ni ens posàrem a predicar en públic, ni ens irrogàrem l'ordenació sacramental, de manera que li semblés que el perjudicàvem; però quan alguns alans en preguntaven, els responíem en privat".¹²³

¹ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸν τὸν Θεόδωρον μικροῦ ἔπεσον πάντες ὡς μόνοι καὶ πρῶτοι μαχεσάμενοι τοῖς Ἀλαμανοῖς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐδραπέτευον προτροπάδην καὶ ἀκλεῶς, μηδὲ καθαρῶς ἐμβλέψαι τοῖς ἐναντίοις ὑπενεγκόντες.

¹²¹ Θεόδωρος (ed. PG 140 [1865] c. 388-413); *KirchByzLit* 689; *ByzTurc* I 324.

¹²² *Theod. Alan.* 6 (ed. PG 140, c. 393): παροικοῦσι τῇ Χερσῶνι καὶ Ἀλανοὶ, οὐχ ἦττον θεληθέντες ἢ θελήσαντες, ὡς οἶόν τι περιτείχισμα ταύτη καὶ περιφρούρημα. τοῦτους ἐγὼ τε εἶδον, καὶ περιχαρῶς αὐτοὶ τὸν πάτριον ποιμένα περιέτρεχόν τε καὶ περιστάντο· βουλόμενοί τε παρ' αὐτοῖς ἡμᾶς ξενισθῆναι, πάντα ἐποιοῦν τὰ ἐπιτήδεια. ἡμεῖς δὲ ἀντεισήγομεν τὸν τῆς παραινέσεως λόγον, ὡς ἂν βίωεν ἀξίως τῆς κλήσεως τοῦ Χριστοῦ. ἦσαν δὲ ἀληθῶς (οὐ γὰρ ἂν αἰσχυνοίμην λέγειν, μηδέ μοι γένοιτο ὑφορᾶσθαι μικροψυχίας τινός) ποιμνιον ἐσκορπισμένον εἰς ὄρη καὶ ἐρήμους καὶ βάραθρα, οὐκ ἔχον μάνδραν οὐδὲ καλύβην, ἔτοιμον εἰς κατάβρωμα τοῖς θηρίοις· οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιμαίνων, εἰ καὶ πολλῶν τὸ ἐπάγγελμα.

¹²³ *Theod. Alan.* 7 (ed. PG 140, c. 393-396): οὗτος ὁ γέρων καὶ ἀρχαῖος ἐπίσκοπος θανατᾶν ἔδοξεν, ὅτι παρ' ἡμῖν Ἀλανοί, ἢ μάλλον ὅτι παρὰ Χερσῶνι ἡμεῖς· καὶ ὁ τῆς ἐνορίας λόγος εὐθύς· καὶ ὡς ἐγχώριος ἐπισκοπή, καὶ τὸ ἐμὸν παροδευτὸν καὶ παρόριον· τὰ γνώριμα ταῦτα τῶν νῦν ἐπισκόπων τῆς μικροψυχίας καὶ τοῦ φθόνου περικαλύμματα, ἵνα μὴ λέγω καὶ τῆς ἀβελτηρίας γνωρίσματα. οἶδασι δὲ οὐδὲ τοὺς θεσμοθετοῦντας κανόνας καὶ ὃ τί ποτε βουλομένοις ἐκείνοις ἐστίν· οὐ γὰρ δημοσίᾳ

Com a resultat d'aquest enfrontament, Teodor fou empresonat i portat a judici davant del sínode diocesà local, de manera que va veure's obligat a abandonar la ciutat: "però quan ens trobàvem fugitius prop de Quersó, en territori allà (car aquest poble està molt dispers; s'estenen des de les muntanyes del Caucas fins als ibers, llurs límits antics i païrals, però els agrada d'enviar petites colònies, de manera que omplen gairebé tota l'Escítia i la Sarmàtia), també aleshores [Tzàmanes] ens va perseguir amb multitud de maldats i conxorxes, mirant fins i tot de matar-nos, car ja no li restava res mes a fer; i aquest home odiós a Déu va atacar Quersó i va amenaçar els pobres alans amb la guerra, si no ens entregaven".¹²⁴ Teodor va poder escapar-se gràcies a la situació general de guerra civil i externa (οἰκείω πολέμῳ καὶ ἀλλοτριῳ) i s'adreçà a mig hivern a Bòsfor (Βόσπορος, avui Kerç'), atacada pels «escites», però el senyor (ἄρχων) de la plaça no va admetre'l i hagué de seguir camí cap a la regió a l'est d'aquella: "i allà, fins aleshores, hi romania un religiós amb un grup exigü d'alans, endurant-ho tot –pobresa, injúries, burles; car no tots comprenen la paraula de l'esperit, i són jutges d'aquells que tenen assignat sobretot jutjar; i el que és pitjor, els condemnen".¹²⁵ Després de creuar durant seixanta dies plens de privacions «l'Escítia mitjana» (μέσην Σκυθίαν), Teodor veié finalment la seva congregació (ἡ τῶν Ἀλανῶν ἐκκλησία); el quadre, però, era desolador, ja que el seu predecessor havia mort i un impostor, parent del bisbe de la Làzica, s'havia irrogat la dignitat episcopal per a enriquir-se amb les prebendes: "aquest, en pocs dies, va ordenar-nos formiguers de sacerdots; aquests vint, diuen, els va consagrar mentre anava a cavall, murmurant entre dents quatre mots inintel·ligibles, car no sortien dels seus llavis; i aquells cinquanta, a taula, amb la boca plena i la copa a la mà; i d'altres, de nit, del llit estant".¹²⁶ Alguns havien vist la successió, amb ell, de quatre bisbes, però no havia servit de res: "el meu ramat es prostitueix no sols en el lleny, com està escrit (Jer. 3, 9), sinó també en totes les pedres i aigües; i no es prosternen davant de les imatges, sinó d'alguns dimonis en llocs elevats. Els alans només són cristians de nom".¹²⁷

© Sobre la data del viatge, una acta patriarcal signada per Teodor a Nicea el 6 de febrer de 1226 (cf. S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1337) sembla el *terminus post quem*; és molt probable que el bisbe conegués la llengua alana, si no era allà ell

τοῦ διδάσκειν προέστημεν, οὐ χειροτονίαν ἠρπάσαμεν, ὡς δοκεῖν ἐκείνων ἐνδιαβάλλεσθαι. ἐρωμένοις δέ τισιν ἴσως Ἀλανοῖς ἐπὶ γωνίας ἀπεκρινάμεθα.

¹²⁴ Theod. Alan. 5 (ed. PG 140, c. 392-393): ἀλλ' ἐπειδήπερ τῆς Χερσῶνος ἐγγὺς ἐν Ἀλανικῷ χωρίῳ φυγάδες ἦμεν (πολυσιχίδες γὰρ τὸ ἔθνος τοῦτο, καὶ διήκον μὲν ἀπὸ τῶν Καυκασίων ὄρων εἰς Ἰβηρας, τὸ ἀρχαῖον καὶ πάτριον ὄριον· ἀγαπᾷ δὲ καὶ μετοικεσίας πολλοστῶν τινῶν πέμπειν· ὡς μικροῦ Σκυθικῆν τε πᾶσαν καὶ τῶν Σαυρομάτων ἐκπληροῦν)· κἀντεῦθεν ἡμᾶς ἐδίωκε πολλοῖς ὅτι πανουργήμασί τε καὶ μηχανήμασι, ζητῶν ἤδη καὶ θανατῶσαι· ἦν γὰρ τὸ λειπόμενον οὐδὲν ἕτερον· καὶ κατέδραμεν ὁ θεοστυγῆς, γενόμενός τε εἰς Χερσῶνα, πόλεμον ἠπέλπει τοῖς μικροῖς Ἀλανοῖς, μόνον εἰ μὴ προδώσιν ἡμᾶς.

¹²⁵ Theod. Alan. 11 (ed. PG 140, c. 397): καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ τέως μένει παρὰ τοῖς ὀλιγοστοῖς Ἀλανοῖς, πάντα φέρων πενίαν, ὀνειδισμούς, χλευασμούς· οὐ γὰρ χωροῦσι πάντες τὸν λόγον τοῦ πνεύματος, καὶ εἰσὶ κριταὶ τῶν τεταγμένων μάλιστα κρίνειν· καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι καὶ κατακρίνουσιν.

¹²⁶ Theod. Alan. 16 (ed. PG 140, c. 404): ἀλλ' οὗτος ἡμερῶν ὀλιγοστῆτι τινῶν μυρμηκίας ἱερέων ἡμῖν ἀνέψιξε· τὴν εἰκοσάδα ταύτην φασὶν παρόδιος ἱππότης ἐχειροτόνησε, μικρὰ ἄττα ψιθυρίσας καὶ ὑποδόντινα καὶ τέως ἀνήκουστα· τῶν γὰρ χειλέων ἦσαν ἀνέκφορα· καὶ τὴν πεντηκοντάδα ἐκείνην, διαμασσωμένους ἐπὶ τραπέζης, καὶ τῇ χειρὶ κυλικοφορῶν· ἐτέρους νύκτωρ ἐπὶ στρωμνῆς.

¹²⁷ Theod. Alan. 23-24 (ed. PG 140, c. 409): καὶ πορνεύει μοι τὸ ποιμνιον οὐκ ἐν τῷ ξύλῳ μόνον ὡς γέγραπται, ἤδη δὲ καὶ λίθοις πᾶσι καὶ ὕδασι· καὶ προσκυνοῦσι μὲν οὐ γλυπτοῖς, δαιμονίοις δὲ τισιν ἐν τοῖς ὕψηλοῖς. χριστιανοὶ δὲ μόνον ὀνόματι Ἀλανοί.

mateix (KULAKOVSKIJ 1899:58). Tot i que no diu res sobre l'antiguetat de les "colònies" (μετοικεσίας) alanes de Crimea, Constantí Porfirogènit (§ 5.4.1.b) ja esmenta els alans com a possibles defensors de Quersó i Bòsfor contra els khàzars; en aquest cas, l'enemic són «escites» (Σκύθαι; cf. *Alan.* 4 Χερσῶν καὶ γῆ Σκυθική), segons l'opinió general, mongols (així *ByzTurc* I 324; II 239 & 260, on Τζαμάνης = "Heerführer der Tataren"); cal no oblidar, però, la possibilitat de cumans (KULAKOVSKIJ 1899:62); en tot cas, aquests alans eren, malgrat el seu estat precari, independents, i encara vivien al nord de la mar Negra i del Caucas. Durant el procés a Quersó, són titllats d'impis i ateus, i d'ésser pitjors que els escites (*Alan.* 8 τοὺς ἀσεβεῖς Ἀλανοὺς καὶ ἀθέους, οἱ καὶ Σκυθῶν εἰς χείρονες); quant als "dimonis" o "esperits" (δαιμόνια) que adoraven, potser tenen a veure amb els *izædta æma idawgutæ* "déus i poders" de l'epopeia narta, genis associats a diferents activitats i elements naturals (ABAJEV 1960:5-6; DUMÉZIL 1978:302-5); els llocs de culte elevats (ἐν τοῖς ὑψηλοῖς) recorden els sacrificis dels perses a «Zeus» als cimats de les muntanyes (Hrdt. 1, 131, 2). El text esmenta a més algunes institucions, com ara "jutges" (*Alan.* 11, 19 κριταί) & "el comú dels alans" (*Alan.* 23 τὸ κοινὸν τῆς Ἀλανίας); un estudi més acurat de l'obra, que exploti les realitats que s'amaguen rera les freqüents imatges bíbliques, pot fornir-nos encara de més material etnogràfic fresc; en general, cf. KULAKOVSKIJ 1899:58 & 61-63; ALEMANY 1990-91:272.

5.38. Apèndix: la metròpoli d'Alània.¹²⁸ Després de la fallida evangelització dels alans pels monjos Eutimi i Pere a principis del s. X (cf. Nicolau Místic § 5.12.2) no tenim més notícies d'activitat missionera durant un segle i escaig, però hem de suposar que aquesta va continuar perquè, a finals del s. XI, un crisòbul d'Alèxios I Comnenos (1081-1118) i una decisió sinodal van unir les metròpolis ja existents d'Alània (Ἀλανία) i Soteriúpolis (Σωτηριούπολις, als límits entre Abàsgia i Alània; cf. A. KAZHDAN *ODB* III 1930); vet aquí una llista dels metropolitans documentats:

metropolita	data
1. anònim	patriarcat de Miquel II Oxites (1143-46)
2. anònim	19 de novembre de 1169
3. Γεώργιος	patriarcat de Miquel III d'Anquíal (1169-77)
4. anònim	finals del s. XII
5. Θεόδωρος (§ 5.37)	patriarcat de Germà II (1222-40); acta del 6 de febrer de 1226
6. anònim	ca. 1281; patriarcat de Joan XI Becos (1275-82)
7. anònim	1317-18
8. Λαυρέντιος	febrer de 1347
9. Σιμεών	deposat el juliol de 1356; restablert el setembre de 1364
10. anònim, potser l'anterior	agost 1365, metropolita d'Alània, Soteriúpolis i Melitene
11. anònim	ca. 1400, ordenat pel metropolita de Trapezunt
12. Σιμεών	recomanat per Manel III Comnenos de Trapezunt (1390-1417)
13. Παχώμιος	a partir de 1590

A la *Notitia Episcopatum* d'Alèxios I (ca. 1084), Alània ocupava el rang 61 entre les metròpolis; sota Manel I Comnenos (ca. 1170), el rang 63 (sense sufragani); sota Andronic II (ca. 1299), el rang 72; i en època d'Andronic III (1328-41), el rang 59. Les metròpolis d'Alània i Soteriúpolis semblen haver-se separat només durant el patriarcat de Joan XIV Aprenos (1334-47), mentre que

¹²⁸ Per a tot aquest punt, *vid.* S. VAILHÉ *DHGE* I [1912] 1335-38.

l'agost de 1365 llur metropolita tenia autoritat també sobre Melitene (Μελιτηνή). El juny-juliol de 1391 hom lliurà els drets patriarcals d'Alània a l'ecònom de Trapezunt. Tot i que el nom de la metròpoli està documentat fins a l'any 1590, és poc probable que encara existís aleshores una diòcesi efectiva.

Onomàsticon

5.39. Ἀλδή

NP [f.] **D** Ἀλδή Ioan. Zon. s.a. 1033. — **P** Alana (s. XI), vídua del rei d'Abàsgia (Geòrgia) Giorgi I († 1024). — **I** Els autors que esmenten Alda semblen ser Zonaras i Cedrenos (així *OË* III 41; *Slav.* 188; cf. *NB* 407 & § 9.5.3), però no hem pogut localitzar el passatge concret; segons ABAJEV (*OJaF* 42) l'epopeia narta documenta un antropònim femení oss. *Eldæ*, *Aldæ*.

5.40. Ἀραβάτης

NP [m.] **D** Ἀραβάτης Niceph. Bryenn. 2, 12-13. — **P** Mercenari alà (s. XI), al servei d'Isaac Comnenos (§ 5.35.2). — **I** Segons MILLER (*OË* III 96), potser derivat de l'oss. dig. *ærvadæ*, ir. *ærvad* "parent, germà" < **brâtâ*; cf. l'antropònim Βραδακος (Panticapaeum aet. Rom.) < **brâtaka-* (*OË* 81; *Slav.* 135; *OJaF* I 161; *Osn.* 285; *IESOJa* II 437-39); entre les dues formes, s'hauria operat la metàtesi **br-* > *(*a*)*wr-* > *ærv-*. Si aquesta hipòtesi és vàlida, caldria retardar com a mínim fins al s. XI aquest desenvolupament, tot i que BIELMEIER (*CLI* 242) el considera propi de l'osset, i no de l'alà, potser per manca de documentació.

5.41. Εἰρήνη

NP [f.] **D** Εἰρήνη Niceph. Bryenn. 2, 1. — **P** Esposa d'Isaac Comnenos (s. XI), filla d'un rei d'Alània (§§ 5.22.2, 5.34.1 & 5.35.1,). — **I** Antropònim cristià (gr. εἰρήνη "pau" > ll. *Irene*).

5.42. Ἰταξής

NP [m.] **D** τῷ Ἰταξῆ [dat.sg.] Theoph. 603B (Ἰταξή γ' Ἰταξή h' Ἰταξῆ *g cum Hiota* trad. Anast.). — **P** Senyor (κύριος) dels alans a principis del s. VIII (§ 5.16.2). — **I** MILLER (*OË* III 96; *Slav.* I 139) el compara a partir de la variant Ἰταξή amb l'oss. *idædz* "vdovj", però el mot sol no significa "vidu" (que seria *idædz læg*), sinó "vídua", i l'hong. *özvegy* "vídua" apunta a un alà **widwædz* < **vidavâ-ti* íd. (cf. *IESOJa* I 539); millor veure-hi amb MARQUART 1903:168 & ALTHEIM-STIEHL 1957:78 el títol irànic pm. *bythš*, gr. πιτιάξης, arm. *bdeaxš*, georg. *pi/atiaxs*, sir. *ptahšâ*, etc (cf. GIPPERT 1993[I]:207-216; cf. § 11.3.1).

5.43. Ἰτίλης

NP [m.] **D** Ἰτίλης Ioan. Cant. *Hist.* 1, 36. — **P** Comandant (ἄρχων) de genets alans a les ordres del tsar búlgar Jordi II Terter ca. 1322 (§ 5.26.1). — **I** *ByzTurc* II 130 hi veu el nom turc del Volga (cf. gr. Ἰτίλ, àr. *Itil*, arm. *Ar'l*), tot i que no està documentat com a antropònim: "da der Name *Itil* rein türkischen Charakter hat, müssen wir annehmen entweder, daß hier unter dem Namen Ἀλανοί Tataren zu verstehen sind, oder daß diese Alanen Namen türkischer Herkunft führten"; cf. Τεμήρης (§ 5.50).

5.44. Ἰωάννης

NP [m.] **D** Ἰωάννης ὁ Ἀλανός Ann. Comn. *Alex.* 1, 16, 3. — **P** Alà (s. XI) al servei de la cort bizantina (§ 5.22.1). — **I** Antropònim cristià (gr. Ἰωάννης < heb. *Yôhanan*).

5.45. Κυρσίτης

NP [m.] **D** τοῦ Κυρσίτη (?) Georg. Pach. *Hist.* 13, 4. — **P** Mercenari alà (s. XIV) al servei de la cort bizantina (§ 5.31.2). — **I** Sembla el Κυρσίτης d'OË III 96 (etimologia no irànica); cf. el nom hunne Κυρσίχ (*ByzTurc* II 150).

5.46. Μαρία

NP [f.] **D** Μαρία Ann. Comn., Ioan. Scyl., Ioan. Zon., Niceph. Bryenn. *passim*. — **P** Esposa dels emperadors Miquel VII Ducas (1071-8) i Nicèfor III Botaniates (1078-81), filla del rei georgià Bagrat IV de Geòrgia i de la princesa alana Borena (§§ 5.22.1; 5.28.1; 5.30.3; 5.35.1). — **I** Antropònim cristià (gr. Μαρία < heb. *Miryam*).

5.47. Ῥωσμίκης

NP [m.] **D** Ῥωσμίκης Anna Comn. *Alex.* 13, 6, 1-2. — **P** Exusioocràtor d'Alània a principis del s. XII (§ 5.22.3). — **I** L'element inicial Ῥωσ- recorda el Ῥωξ- del nom dels roxolans; cf. el gr. Ῥωσάκης (~Ῥοισο) & l'elam. *Rauzaka*, *Ruzzakka*, que semblen amagar un nom persa **rauça(h)-ka-* (NB 262a; OnP 226-7), així com l'oss. dig. *roxsnæg* "rosenc, rubicund" < **rauxsnaka-* (IËSOJa II 424); tanmateix, per a MILLER (OË III 96) el nom no té etimologia irànica.

5.48. Σαούλ

NP [m.] **D** Σαούλ Ioan. Ant. fr. 187; potser Oros. *Hist.* 7, 37, 2 *Saul* (vid. PLRE I 809). — **P** Comandant (ἄρχων) d'alans al servei de l'emperador Teodosi l'any 394 (§ 5.6.1). — **I** Antropònim cristià (heb. *ša'ul*).

5.49. Σαρῶης

NP [m.] **D** Σαρῶης Theoph. Byz. fr. 4 // Σαρῶσιος Men. fr. 4 // Σαρῶδιος Men. fr. 22; vid. PLRE IIIb 1115. — **P** Rei dels alans (ὁ Ἀλανῶν βασιλεύς) ca. 557-73 (§§ 5.11.1-2.a; 5.17.1). — **I** Derivat de l'oss. *sar* "cap", com els noms Σαρακος (Tanais III), Σαραξασος (Olbia), Σαρυκη (Panticapaeum aet. Rom.), etc; vid. Slav. 148; OJaF I 180; Osn. 302; IËSOJa III 73-76; PN 140-142. Segons NB 289b = l'antropònim np. *Sârûye* (?).

5.50. Τεμήρης

NP [m.] **D** Τεμήρης Ioan. Cant. *Hist.* 1, 36. — **P** Comandant (ἄρχων) de genets alans a les ordres del tsar búlgar Jordi II Terter ca. 1322 (§ 5.26.1). — **I** L'antropònim turc *Temür* ~ *Timür* "ferro" (*ByzTurc* II 257); cf. el segon element del xin. *Hu-du-tie-mu-er* (§ 15.37); per al rerafons cultural, gr. Ἰτίλης (§ 5.43).

5.51. Χασκάρης

NP [m.] **D** Χασκάρης Niceph. Bryenn. 2, 12-13. — **P** Mercenari alà (s. XI) al servei d'Isaac Comnenos (§ 5.35.2). — **I** MILLER (OË III 96) l'explica com oss. *xas* "ple, complet, sencer" & *qar* "força, poder" < air. **kâra-*, paraules que no recullen ni ORNS ni IËSOJa; a més, compara el segon element amb el final del nom

V. Fonts bizantines

de l'endeví bosporà Ἀχάικαρος (Strab. 16, 2, 39; cf. *NB* 12 s.v. Ἀκίχαρος); tot plegat és incert.

VI. FONTS ÀRABS

6.1. Els alans i l'Islam. Quan els primers invasors àrabs van arribar a la Transcaucàsia oriental mitjan s. VII, el Caucas marcava la línia divisòria entre el món nòmada, al nord, i l'antic món sedentari, al sud, alhora que entre la civilització grega, a l'oest, i la iraniana, a l'est; fou així com l'expansió de l'Islam va veure's de sobte avortada, ara pel poderós imperi turco-judaitzant dels khàzars, ara pels reialmes cristians d'Armènia i Geòrgia, recolzats per Bizanci, i el Caucas va esdevenir durant segles, val a dir que fins avui, un dels principals camps de batalla de les grans religions monoteistes i una de les fronteres septentrionals del món musulmà. Un cop assegurat el domini de l'actual Azerbaitjan i de la ciutat-bastió de Darband (*Bâb al-Abwâb* "la porta de les portes"), exploradors, comerciants i missioners àrabs, malgrat tot, van creuar els límits segurs de la *mamlakat al-Islâm*, van fundar comunitats en contrades d'infidels i van furnir les primeres dades sobre un nord fins aleshores desconegut. Les fonts literàries àrabs dels ss. III-VIII/IX-XIV¹ contenen abundants notícies sobre els alans (*al-Lân*, error per *Alân*, & *Âs / Âs*),² que ens parlen de la inexpugnable fortalesa de Darial (*Bâb al-Lân* "la porta dels alans"), del puixant i sovint agressiu reialme alà (*mamlakat al-Lân*) de finals del primer mil·lenni, i de la seva progressiva decadència sota els cops dels mongols.

¹ Les datacions dobles d'aquest capítol indiquen sempre en primer lloc l'any o segle de l'hègira (a partir del 622) i a continuació l'any o segle cristià corresponent; *e.g.*, en aquest cas, s. III-VIII AH & IX-XIV dC.

² Cf. W. BARTHOLD-[V. MINORSKY] *EI* ² I [1960] 354 s.v. *Alân*.

Fonts literàries àrabs

6.2. Alans en la tradició geogràfica àrab dels s. III-IV/IX-X.³

L'aparició d'una "geografia" (àr. *šûrat al-ard* = gr. γεωγραφία) entre els àrabs, més enllà de les limitacions imposades per l'hermenèutica alcorànica, és el resultat de la traducció a l'àrab d'obres científiques índies, perses i gregues, potenciada a partir del regnat del califa abbàssida Abû Ja'far al-Mansûr (135-58/753-75). Aquest esdeveniment va facilitar la familiarització amb l'obra de Ptolemeu (§ 3.17), objecte de diverses traduccions i de l'adaptació (*K. šûrat al-ard*) de Muḥammad b. Mûsâ al-Xwârizmî († *post* 232/847), base de la geografia àrab, així com amb el sistema grec dels climes (gr. κλίματα, àr. *aqâlîm*, sg. *iqâlîm*) i l'iranià dels *kešvar*. A partir de mitjan s. III/IX, l'experiència acumulada s'aprofità per a crear obres pràctiques (esp. amb els títols *K. al-masâlik wa'l-mamâlik* "Llibre de les rutes i dels reialmes" o *K. al-buldân* "Llibre dels països"), que informaven el viatger esp. de la topografia i camins de l'imperi abbàssida (*mamlakat al-Islâm*), i poden classificar-se segons l'assignació de llurs autors a dues escoles principals:

– l'escola iraquiana, dedicada a l'estudi de tot el món conegut, malgrat tractar en major detall dels dominis de l'Àl·lam; representada per Ibn Xurdaḡbih, al-Ya'qûbî, Ibn Rusta (§ 6.14), Ibn al-Faqîh, al-Mas'ûdî (§ 6.17) i la geografia anònima persa *Hudûd al-'âlam* (§ 11.10).⁴

– l'escola dels seguidors d'Abû Zayd Aḥmad b. Sahl al-Balxî, dedicada estrictament al món islàmic i només de manera incidental a les seves regions frontereres; representada pel mateix al-Balxî i els seus continuadors al-Iṣṭaxrî, Ibn Hawqal i al-Muqaddasî.⁵

³ Vid. en general F. TAESCHNER *EI*² II [1965] 575-584 s.v. *Djuḡhrâfiyâ*; MIQUEL 1967-88[1] *passim*. Per a l'estudi de les dades sobre el Caucas que presenten tots aquests autors és indispensable TAVO B VII 16 («Armenien und Georgien im 10. und 11. Jahrhundert»).

⁴ Autors de l'escola iraquiana (vid. *supra* per a Ibn Rusta, al-Mas'ûdî i les *Hudûd al-'âlam*):

— Ibn Xurdaḡbih, Abu'l-Qâsim 'Ubayd Allâh b. 'Abd Allâh (var. Ahmad). Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-masâlik wa'l mamâlik* (= BGA VI), Leiden 1889; cf. M. HADJ-SADOK, *EI*² III [1971] 839-840.

— Al-Ya'qûbî, Ahmad b. Abî Ya'qûb b. Ja'far b. Wabb b. Wâdih al-Kâtib al-'Abbâsî. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-buldân* (= BGA VII), Leiden 1892; cf. C. BROCKELMANN, *EI*¹ IV [1934] 1215-16.

— Ibn al-Faqîh al-Hamadânî. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-buldân* (= BGA V), Leiden 1885; cf. H. MASSÉ, *EI*² III [1971] 761-762.

⁵ Autors de l'escola d'al-Balxî (la seva obra, intitulada *Suwar al-aqâlîm*, no ens ha pervingut):

— Al-Iṣṭaxrî, Abû Ishâq Ibrâhîm b. Muhammad al-Fârisî al-Karxî. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-masâlik wa'l mamâlik* (= BGA I), Leiden 1927²; cf. A. MIQUEL, *EI*² IV [1978] 222-223.

— Ibn Hawqal, Abu'l Qâsim b. 'Alî al-Nasîbî. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-masâlik wa'l mamâlik* (= BGA II), Leiden 1872 (obra més coneguda com *K. šûrat al-ard*); trad. fr. J.H. KRAMERS & G. WIET, *Ibn Hawqal. Configuration de la terre*, I-II, Beirut-París 1964; cf. A. MIQUEL, *EI*² [1971] 786-88.

— Al-Muqaddasî, Šams al-Dîn Abû 'Abd Allâh Muhammad b. Ahmad b. Abî Bakr al-Bannâ' al-Šâmî. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb ahsan al-taqâsîm fî ma'rifat al-aqâlîm* (= BGA III), Leiden 1906²; trad. angl. G.S.A. RANKING & R.F. AZOO *Bibliotheca Indica* 1-4, 1897-1910 (reimp. ed. F. SEZGIN, Frankfurt a.M. 1989); cf. A. MIQUEL, *EI*² VII [1991] 492-493.

Les obres de l'escola d'al-Balxî són, bàsicament, comentaris de mapes; H. MŽIK, *Al-Iṣṭaxrî und seine Landkarten im Buch Suwar al-akâlîm*, Viena 1965, estudia els del Cod. Mixt. 344 de l'Österreichische Nationalbibliothek (trad. persa d'al-Iṣṭaxrî); hom pot trobar-hi els *Allân* a la Karte I ("Weltkarte") sub 45 i a la Karte VII ("Meer von Rûm") sub 14 (cf. pp. 22, 47); així mateix, vid.

6.2.1. Notícies sobre els alans recollides per autors de l'escola iraquiana:

a) entre les 360 "portes" (*abwâb*) del mont Caucas (*jabal al-Qabq*), fortificacions a l'entrada dels passos de les muntanyes, hi ha Bâb Şûl (Darband), Bâb al-Lân (Darial), Bâb al-Şâbirân, Bâb Lâdiqa, Bâb Bâriqa, Bâb Samsaxî, Bâb Şâhib al-Sarîr, Bâb Filânşâh, Bâb Kârûnân, Bâb Ṭabarsarânsâh, Bâb Lîrânsâh i Bâb Anûsirwân. Sobre l'origen d'aquestes *abwâb*, *vid.* al-Balâdurî (§ 6.5.1).⁶

b) el califa abbàsida al-Wâtîq billâh (r. 227-232/842-847), en assabentar-se que "la muralla d'Alexandre entre nosaltres i Gog i Magog" (*binâ' dū'l-Qarnayn bainnâ wa-bain Yâjûj wa-Mâjûj*) tenia una esquerdà, va enviar-hi l'interpret (*al-turjumân*) Sallâm, que parlava trenta llengües, a avaluar-ne els desperfectes. Durant l'etapa de viatge fins a la cort del rei dels khàzars (*Ṭarxân malik al-Xazar*), Sallâm va obtenir salconduits per a travessar les contrades caucàsiques d'Isḥâq b. Ismâ'îl, aleshores governador àrab d'Armènia (*şâhib al-Armîniyya*) i resident a T'bilisi (*Taflîs*), i més tard dels sobirans dels àvars (*şâhib al-Sarîr*), dels alans (*malik al-Lân*) i del Filân (*Filân sâh*).⁷

c) el reialme dels àvars del Daguestan es troba entre els alans i Darband (*mamlakat şâhib al-Sarîr bain al-Lân wa-Bâb al-Abwâb*).⁸

d) la conquesta de la porta dels alans (*Bâb al-Lân*) fou obra de Yazîd b. Usayd al-Sulamî; *cf.* al-Balâdurî (§ 6.5.2).⁹

e) al mont Caucas (*jabal al-Qabq*), contigu a Geòrgia (*bilâd al-Rûm*), la frontera dels khàzars (*ḥadd al-Xazar*), els alans (*al-Lân*) i les contrades dels eslaus (*bilâd al-Şaqâliba*), només hi viuen armenis (*Arman*), a més d'alguns eslaus.¹⁰

f) més enllà de Darband hi ha el rei dels sabirs i [el] dels lesguians, el rei dels alans, el rei del Filân, el rei del Masquṭ (arm. *Mazk'owt'k'*, *vid.* § 7.6.1), el senyor dels àvars i la ciutat khàzara de Samandar (*wa-xârij al-Bâb malik S(u)wâr wa'l-Lakz wa-malik al-Lân wa-malik Filân wa-malik al-Masquṭ wa şâhib al-Sarîr wa-madînat Samandar*).¹¹

6.2.2. Passatges sobre els alans recollits per autors de l'escola d'al-Balxî:

a) l'imperi bizantí (*mamlakat al-Rûm*) s'estén fins als límits dels eslaus (*al-Şaqâliba*) i els seus veïns els russos (*al-Rûs*), àvars del Daguestan (*al-Sarîr*), alans (*al-Lân*), albans (*al-Rân*), armenis (*al-Arman*) i tots els cristians (*dân bi'l-nasrâniyya*). D'altra banda, al nord de l'imperi de l'Islam (*mamlakat al-Islâm*) es troben l'imperi bizantí i els pobles veïns dels armenis, alans, albanesos, àvars, khàzars (*al-Xazar*), russos, búlgars (*Bulyâr*) i eslaus, així com certes tribus turques (*tâ'ifat min al-Turk*).¹²

les "regions dels alans" (*nawâhî al-Lân*) com a nord extrem al mapa 15 sub 5 de la trad. KRAMERS-WIET d'Ibn Ḥawqal (*şûrat Armîniyya wa-Aḍarbaijân wa'l-Rân*) = TAVO B S 2.

⁶ Ibn Xurdaḡbih K. *al-masâlik wa'l mamâlik* 106 (ed. BGA VI, p. 123-124); ampliat per Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (ed. BGA V, p. 286-288); *cf.* MIQUEL 1967-88[II]:271.

⁷ Ibn Xurdaḡbih K. *al-masâlik wa'l mamâlik* 138 (ed. BGA VI, p. 163); Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (l'ed. BGA V, p. 301h remet a l'ed. d'Ibn Xurdaḡbih); text recollit per Ibn Rusta (§ 6.14.2.d) i per al-Muqaddasî K. *aḥsan al-taqâsîm* (ed. BGA III, p. 362); *cf.* MIQUEL 1967-88[II]:498-503 (esp. p. 499 n. 3).

⁸ Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (ed. BGA V, p. 291).

⁹ Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (ed. BGA V, p. 294).

¹⁰ Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (ed. BGA V, p. 295); per a Rûm = "Geòrgia", *cf.* Ḥudûd (§ 11.10.1) & MIQUEL 1967-88[II]:270 n. 10.

¹¹ Ibn al Faqîh K. *al-buldân* (ed. BGA V, p. 297-298); *cf.* MINORSKY 1937:454-456.

¹² Al-Istaxrî K. *al-masâlik wa'l mamâlik* (ed. BGA I, p. 4-5); Ibn Ḥawqal K. *şûrat al-arḍ* 9-11 (ed. BGA II, p. 9-10; trad. KRAMERS-WIET, p. 9-10).

b) les muntanyes de l'Azerbaitjan, del Caucas, dels alans i de l'imperi bizantí (*jibâl Adarbajân wa'l-Qabq wa'l-Lân wa-balad al-Rûm*), entre d'altres, formen part del sistema muntanyós universal que s'estén des del país de Xina (*balad al-Şîn*) fins a la contrada africana de l'*Awdayusť* i l'oceà.¹³

c) els musulmans que viuen a la ciutat índia de Şaymûr són governats per un dels seus, delegat pel sobirà local, costum que Ibn Hawqal ha observat també en comunitats d'altres països d'infidels, com ara els dels khàzars, àvars del Daguestan, alans i certes contrades africanes (*mulk al-kufur ka'l-Xazar wa'l-Sarîr wa'l-Lân wa-Gâna wa-Kûya*).¹⁴

d) Armènia, Albània i l'Azerbaitjan formen una unitat que limita amb els alans (*al-Lân*) a l'oest i al nord.¹⁵

e) la ciutat de Darband (*Bâb al-Abwâb*), tocant a la Mar Càspia (*baĥr al-Xazar*), és el port dels àvars del Daguestan (*al-Sarîr*), dels alans (*al-Lân*) i de totes les contrades del Tabaristan, del Jurjân, de les regions dels infidels (*buldân al-kufur*) i del Dailam.¹⁶

f) l'obra d'al-Muqaddasî, dedicada quasi exclusivament al món de l'Islam, conté tanmateix una notícia singular: al país dels alans no hi ha cap ciutat coneguda (*fi bilâd al-Lân bilâ mudun ma'rûfat*).¹⁷

6.3. Abû'l-Fidâ'¹⁸ Entre les obres del príncep, historiador i geògraf siri Abû'l-Fidâ' (n. 672/1273, † 732/1331) trobem una geografia descriptiva, "La taula dels països" (*K. taqwîm al-buldân*), acabada ca. 721/1321 i compilada a partir de fonts primerenques, esp. la traducció àrab de Ptolemeu (*Kitâb al-aṭwâl*), al-Bîrûnî i Ibn Sa'îd al-Mayribî.

6.3.1. El capítol dedicat a la descripció de la part septentrional de la terra, habitada entre altres per francs (*al-Faranj*) i turcs (*al-Atrâk*), explica que, segons Ibn Sa'îd, a l'est d'Abkhàzia (*al-Abxâz*) hi havia "la ciutat d'Alània" (*madînat 'Allâniyya*), habitada pel poble dels alans (*qaum min al-'Allân*), i, prop d'aquests, un poble turc (*qaum min al-Turk*), anomenat *al-Âs*, que tenia la mateixa manera de viure i religió que els alans.¹⁹

© Abkhàzia (**al-Abxâz*, ms. *al-Anjâz*) és potser Geòrgia; *vid.* W. BARTHOLD- [V. MINORSKY] *EI*² I [1960] 100b. L'etnònim *al-Âs* no designa pas un poble turc, sinó en realitat una part dels alans, potser a causa de llur vida nòmada, semblant a la dels turcs; *cf.* MARQUART 1903:165 ("offenbar sind unter den Âs hier speziell die in der Steppe zurückgebliebenen Alanen zu verstehen, im Unterschiede von denen im Kaukasus"), així com MINORSKY 1937:456 n. 1.

¹³ Ibn Hawqal *K. sûrat al-ard* 169 (ed. BGA II, p. 110a; trad. KRAMERS-WIET, p. 166).

¹⁴ Ibn Hawqal *K. sûrat al-ard* 320 (ed. BGA II, p. 227; trad. KRAMERS-WIET, p. 313).

¹⁵ Al-Istaxrî *K. al-masâlik wa'l mamâlik* (ed. BGA I, p. 181); Ibn Hawqal *K. sûrat al-ard* 331 (ed. BGA II, p. 237; trad. KRAMERS-WIET, p. 325).

¹⁶ Ibn Hawqal *K. sûrat al-ard* 339 (ed. BGA II, p. 242d; trad. KRAMERS-WIET, p. 332).

¹⁷ Al-Muqaddasî *K. ahsan al-taqâsîm* (ed. BGA III, p. 61; trad. [RANKING-AZOO]-SEZGIN, p. 102).

¹⁸ Abû'l-Fidâ', Ismâ'îl b. (al-Afdal) 'Alî b. (al-Muzaffar) Mahmûd b. (al-Mansûr) Muhammad b. Taqî al-Dîn 'Umar b. Şâhansâh b. Ayyûb, al-Malik al-Mu'ayyad 'Imâd al-Dîn. Ed. J.T. REINAUD & MacGUCKIN DE SLANE, *Géographie d'Aboulféda*, París 1840; *cf.* H.A.R. GIBB *EI*² I [1960] 118-119.

¹⁹ Abû'l-Fidâ' *K. taqwîm al-buldân* (ed. REINAUD-MacGUCKIN DE SLANE, p. 203).

6.4. Abû Hâmid al-Ġarnâṭî.²⁰ El granadí Abû Ḥamîd (n. 473/1080, † 565/1169-70), que va viatjar durant la major part de la seva llarga vida pel nord d'Àfrica, el Pròxim Orient i les estepes d'Euràsia, va escriure dues obres sobre les seves vivències, "Elogi de les meravelles del Magreb" (*al-Mu'rib an ba'd 'ajâ'ib al-Mayrib*) i "Present [fet] als intel·lectes i selecció de meravelles" (*Tuhfat al-albâb wa-nuxbat al-a'jâb*).

6.4.1. En un passatge d'*al-Mu'rib*, l'autor recorda el seu amic Abû'l-Qâsim, un emir de Darband que va allotjar-lo a casa seva ca. 524/1130 i que parlava, a més del turc, el persa i l'àrab, diverses llengües caucàsiques, entre elles les d'al-Lakzân, Ṭabbalân, al-Fîlân, al-Zi'qalân, al-Xaydâq, al-Ġumîq, al-Sarîr, al-Lân, Arsâ & al-Zaqhakârân.²¹

© Hom pot localitzar la major part d'aquests etnònims i topònims a les comarques del Caucas oriental que envoltaven Darband: els lesguians o lakz (**al-Lakzan*, ms. *al-Kazân*), les gents del Ṭabarsarân (*Ṭabbalân*) i de l'enigmàtic principat d'*al-Fîlân* (sobre aquest MINORSKY 1958:100-101; MIQUEL 1967-88[II]:262 n. 3), els qaytaq (*al-Xaydâq*), els ghâzî-qumûkh (*al-Ġumîq*), els àvars del Daguestan (*al-Sarîr*) i els "fabricants de cotes de malles" (*al-Zaqhakârân* = np. *Zerehgarân*). Tots aquests pobles (llevat dels turcòfons qaytaq) parlaven llengües nakho-daguestàniques com ara l'àvar, el dido, el tabassaran o el lak. A l'oest d'aquesta zona trobem els alans (*al-Lân*) i, tocant a la Mar Negra, els txerkessos (*al-Zi'qalân* = gr. Ζίγχοι, Ζίχοι). Quant als *Arsâ*, vid. al-Mas'ûdî (§ 6.17.2); en general, cf. la trad. de C. DUBLER, p. 254-258.

6.5. Al-Balâḍurî.²² "La conquesta dels països" (*Futûḥ al-buldân*) d'al-Balâḍurî († ca. 279/892), versió breu d'una obra més extensa, narra, a partir de les guerres de Mahoma i la defecció (*al-rida*) de les tribus àrabs posterior a la mort del profeta, la història de les conquestes musulmanes de Síria, Mesopotàmia (*al-Jazîra*), Armènia, Egipte, l'Occident (*al-Mayrib*), Iraq i Pèrsia. El capítol dedicat a la conquesta d'Armènia (*Futûḥ Armîniyya*) esmenta en alguns passatges "la porta dels alans" (*Bâb al-Lân*).

6.5.1. A causa de les ràtzies dels khàzars contra Armènia, que arribaven fins a Dînawar, el rei Qubâḍ ibn Fîrûz va enviar-hi un dels seus grans generals amb dotze mil homes, i aquest va saquejar el país d'Albània (*bilâd Arrân*) i va conquerir la regió entre el riu al-Ras i Šarwân. Aleshores, el mateix Qubâḍ va fundar a Albània les ciutats d'al-Baylaqân, Barga'a i Qabala, i va erigir una "presa de maó" (*sudd al-libn*) entre Šarwân i Darial (*Bâb al-Lân*). Al llarg de la presa, Qubâḍ va establir-hi 360 ciutats que van caure en ruïnes després de l'erecció de Darband (*al-Bâb wa'l-*

²⁰ Abû Hâmid (o Abû 'Abd Allâh) Muhammad b. 'Abd al-Rahmân (o al-Rahîm) b. Sulaymân b. Rabî' al Mâzinî al-Qaysî al-Andalusî al-Ġarnâṭî al-Uqlîsî b. Tamîm al-Qayrawânî. Ed. + trad. dels fols. 96v-114v de l'únic manuscrit d'*al-Mu'rib* (ms. àr. n° XXXIV de la col. Gayangos de la Real Academia de la Historia) per C. DUBLER *Abû Ḥamîd el Granadino y su relación de viaje por tierras euroasiáticas*, Madrid 1953; cf. E. LÉVI-PROVENÇAL *EI* ² I [1960] 122. La recent ed. + trad. d'I. BEJARANO (Madrid 1991) està dedicada a la part no estudiada per DUBLER (fols. 1v-95v2).

²¹ Abû Hâmid al-Ġarnâṭî *al-Mu'rib* fol. 96v (ed. DUBLER 1953:3-4).

²² Al-Balâḍurî, Ahmad b. Yahyâ b. Jâbir b. Dâwûd. Ed. M.J. DE GOEJE, *Liber expugnationis regionum*, Leiden 1863-66 & Salâh al-Dîn al-MUNAJJID, *Kitâb Futûḥ al-Buldân*, El Caire 1956; trad. P.K. HITTI, *The Origins of the Islamic State*, Nova York 1916 (reimp. Beirut 1966); cf. C.H. BECKER-[F. ROSENTHAL] *EI* ² I [1960] 971-72.

Abwâb) pel seu fill i successor Anûsirwân Kisra, que també va fortificar, entre molts altres llocs, *Bâb al-Lân*.²³

© *Qubâd ibn Fîrûz al-Malik*, forma arabitzada del np. *Qobâd-e Fîrûz*, és el sassànida Kavâd I (488-531), fill de Pêrôz i pare de Husrav I Anôsrûvân (531-578: àr. *Anûsirwân Kisra*). Sobre la fortificació de Darband per aquest darrer, *vid.* al-Mas'ûdî (§ 6.17.3.a) & Ferdûsî (§ 11.9.5); l'Armènia (*Armîniyya*) d'al-Balâdurî inclou també Albània i Geòrgia, on trobem diferents "portes" (*bâb*, pl. *abwâb*), entre les quals "la porta dels alans" (*Bâb al-Lân*), és a dir, el pas de Darial, a l'est del mont Kazbek i al sud de l'actual Vladikavkaz; quant al nombre de ciutats erigides per Qubâd, Ibn Xurdâdbih (§ 6.2.1) parla de 360 *abwâb* caucàsiques.

6.5.2. L'obra d'al-Balâdurî recull també breus notícies referents a les activitats de dos governadors àrabs d'Armènia a Darial (*Bâb al-Lân*). Marwân b. Muḥammad va començar la seva campanya de l'any 119/737 contra Khazària (*ard al-Xazar*) creuant Darial per a reunir-se amb els exèrcits d'Asîd b. Zâfir al-Sulamî Abû-Yazîd i dels "reis de les muntanyes" (*mulûk al-jibâl*), que venien de Darband (*al-Bâb wa'l-Abwâb*).²⁴ Més endavant, Yazîd b. Usayd al-Sulamî va apoderar-se ca. 141/758 de Darial i hi va establir un contingent de cavalleria amb estipendis.²⁵

© Sobre les campanyes de Marwân, *vid.* al-Ṭabarî (§§ 6.20.2.h & 3.c); per a la datació d'ambdós esdeveniments, D.M. DUNLOP *EI*² I [1960] 837a s.v. *Bâb al-Lân*.²⁶

6.6. Baybars al-Manşûrî.²⁷ El general i historiador mameluc Baybars († 725/1325), que d'esclau del soldà al-Malik al-Manşûr Qalâ'ûn (d'on el sobrenom *al-Manşûrî*) arribà a virrei d'Egipte, va escriure una història de l'Islam fins a l'any 1324, intitolada "La crema del pensament sobre els annals de l'hègira" (*Zubdat al-fikra fî ta'rix al-Hijra*).

6.6.1. L'any 698/1298-99 el mongol Nûyaya, poc després de derrotar ʿŢoqtâ, khan legítim de l'Horda d'Or, va enviar el seu nét Aqtâjî a percebre el tribut de les poblacions de Crimea (*bilâd Qirim*). Tanmateix, quan Aqtâjî va arribar a Caffa (*Kafâ*), possessió dels "francs genovesos" (*al-Faranj al-Janawiyya*), fou assassinat a traïció, i Nûyaya va enviar en represàlia un poderós exèrcit que va

²³ Al-Balâdurî *K. futûḥ al-buldân* 227-228 (ed. DE GOEJE, p. 194-195 & al-MUNAJJID, p. 231-232; trad. HITTI, p. 305-307). El text considera obra d'Anûsirwân les ciutats (*madîna*) d'al-Şâbirân, Masqat i al-Bâb wa'l-Abwâb; a Albània (*Arrân*), Abwâb Şakkan, al-Qamîbarân, Abwâb al-Dûdanîya i al-Durdûqîya; a Geòrgia (*Jurzân*), la ciutat de Suydabil, els castells (*qasr*) de Bâb Fîrûziqubâd, Bâb Lâdiqa i Bâb Bâriqa, i les fortaleses (*qal'a*) de Bâb al-Lân, Bâb Samsaxî, al-Jardamân i Şamsulda.

²⁴ Al-Balâdurî *K. futûḥ al-buldân* 242 (ed. DE GOEJE, p. 207 & al-MUNAJJID, p. 244; trad. HITTI, p. 325).

²⁵ Al-Balâdurî *K. futûḥ al-buldân* 245 (ed. DE GOEJE, p. 209-210 & al-MUNAJJID, p. 246; trad. HITTI, p. 328-329).

²⁶ Un altre passatge (al-Balâdurî *K. futûḥ al-Buldân* 237; ed. DE GOEJE, p. 202-3 & al-MUNAJJID, p. 239; trad. HITTI, p. 318) esmenta un topònim *Bâb al-Lâl* (v.l. *al-Lân*, descartada per les edd. DE GOEJE & al-MUNAJJID) en connexió amb les contrades georgianes de Qalarjî, Taryâlî, Xâxî i Xûxî (georg. *Klardzet'i*, *T'rialet'i*, *Kaxet'i*, *Kuxet'i*). MINORSKY 1930:111-12 va identificar *Bâb al-Lâl* amb el mont Lalvar, al Somxet'i o «Arménie géorgienne» (Darial limita al sud amb la contrada georgiana de *Xevi*).

²⁷ Baybars al-Manşûrî. Ed. + trad. russa dels passatges de la *Zubdat al-fikra* relatiu a l'Horda d'Or a TIESENHAUSEN 1884:76-123 (V. "Rukneddin Bejbars"); cf. E. ASHTOR *EI*² I [1960] 1127-1128.

saquejar la ciutat, va massacrar-ne gran part dels habitants i va empresonar "els mercaders musulmans, alans i francs" (*tijâr al-Muslimîn wa'l-'Allân wa'l-Faranj*) que aleshores s'hi trobaven.²⁸

© Sobre *Nûyaya, Toqtâ & Aqtâjî* (formes àrabs = mong. *Noyai, Toqtâi, Aqtâci*), *vid.* PELLIOT 1949:67-71 & 73-74; MORAVCSICK 1943:183, 267 *s.v.* *Noyâs & Τουκράτς*; quant a les guerres intestines entre *Noyai* i el khan legítim *Toqtâi* (1291-1312) pel control de l'Horda, *vid.* VERNADSKY 1953:187-189; SPULER 1965:75-77. Més sobre mercaders alans a Crimea *vid.* § 4.39 & Ibn 'Abd al-Zâhir (§ 6.9.1).

6.6.2. L'any 700/1300-1, després de la mort de *Nûyaya* a la batalla de *Kûkânlik* a mans d'un soldat rus de l'exèrcit de *Toqtâ*, el seu primogènit **Jakâ*, que havia heretat els seus dominis al sud de l'Horda d'Or, va fer matar el seu germà **Takâ* i va enemistar-se amb el seu lloctinent *Ṭunγuz* i el seu cunyat *Ṭâz*, que l'atacaren i el forçaren a fugir al "país dels alans" (*bilâd Âs*), on, malgrat reunir un exèrcit de deu mil homes (*tumân*), fou derrotat per aquells.²⁹

© Sobre *J.kâ & T.kâ* (formes àrabs = mong. *Jöge, *Tüge*), *vid.* PELLIOT 1949:79-81; *cf.* MORAVCSICK 1943:261 *s.v.* *Τζαχάς* [3], així com la bibliografia del punt § 6.6.1. Els alans que recolzaren *Jöge* havien arribat a Moldàvia a mitjan s. XIII al servei del seu pare i ocupaven la zona de l'embocadura del Danubi; part d'ells va passar a l'Imperi Bizantí l'any 1302, a causa de les desfetes dels nogaides (*cf.* Paquimeres § 5.31.2).

6.7. Al-Bîrûnî.³⁰ Un dels més grans erudits de l'Islam medieval, l'iranià al-Bîrûnî (n. 362/973, † *ca.* 442/1050) va deixar unes cent vuitanta obres sobre totes les disciplines del seu temps. La seva "Descripció del límit dels llocs per a la verificació de la distància entre els habitatges" (*Tahdîd nihâyât al-amâkîn li-tašhîh masâfât al-masâkin*), completada *ca.* 416/1025, és un petit tractat geogràfic sobre el mètode per a calcular correctament la longitud i latitud dels diferents països.

6.7.1. En un passatge de la introducció a aquesta obra, al-Bîrûnî parla de "la tribu dels alans i els as" (*jîns al-Lân wa'l-Âs*), que habitaven en l'antic "la terra dels petxenegs" (*arḍ al-Bajnâkiyya*), al curs inferior de l'Âmû-daryâ, entre el *Xwârizm* i el *Jurjân*, però que, a conseqüència d'un canvi del llit d'aquest riu, van emigrar junt amb els mateixos petxenegs a la costa de la Mar Càspia (*baḥr al-Xazar*). Segons al-Bîrûnî, llur llengua es componia llavors d'una barreja de la coràsmia i la petxenega (*wa-luγathum al-ân mutarakkibat min al-Xwârizmiyya wa'l-Bajnâkiyya*).³¹

© Un dels escassos testimonis sobre la presència d'alans a l'est de la Mar Càspia; *cf.* la polèmica *Alânândež* de *Ferdûsî* (§ 11.9.1). La tribu dels petxenegs (*Bajnâk*), en un temps part de la confederació dels turcs occidentals (dissolta *ca.* 630), va emigrar cap al sud de la mar d'Aral sota l'empenta dels qarluq i, més tard, a la zona entre el Volga i l'Ural, on va romandre fins que khàzars i oghuz la van desplaçar l'any 889 de nou cap a l'oest (GROUSSET 1965:238-240; MIQUEL

²⁸ Baybars al-Mansûrî *Zubdat al-fikra*, recollit per TIESENHAUSEN 1884:88-89 (ed.), 111-112 (trad.); *cf.* trad. francesa parcial a GREKOV-IAKOUBOVSKI 1939:87.

²⁹ Baybars al-Mansûrî *Zubdat al-fikra*, recollit per TIESENHAUSEN 1884:92-93 (ed.), 116-117 (trad.).

³⁰ Al-Bîrûnî (*Bêrûnî*), Abu'l-Rayhân Muḥammad b. Aḥmad. Ed. P. BOTSCHAKOFF, *Tahdîd nihâyât al-amâkîn li-tašhîh masâfât al-masâkin*, El Caire 1964; *cf.* D.J. BOILOT *EI* ² I (1960) 1236-1238.

³¹ Al-Bîrûnî *Tahdîd nihâyât al-amâkîn* (ed. P. BOTSCHAKOFF p. 46-47; passatge extractat per ZEKI VALIDI TOGAN 1936:*28*; *cf.* MINORSKY 1937:481).

1967-88[III]:216-217; *Sarm.* 64). Quant a l'assertió sobre la llengua dels alans, la dada (verificada o només transmesa?) suggereix una llengua irànica fortament turquitzada; val a dir que l'autor era nadiu de Kât, capital del Xwârizm, i que el corasmi fou, igual que l'alà, una llengua irànica mitjana nord-oriental.

6.8. Al-Dahabî.³² Un passatge de la "Història de l'Islam" (*Ta'rix al-Islâm*) de l'historiador i teòleg al-Dahabî (n. 673/1274, † 748/1348) ens informa que l'any 105/724 al-Jarrâh b. 'Abd Allâh al-Ḥakamî va envair la Khazària per la ruta de Darial (*Bâb al-Lân*), i que l'any següent va rebre dels alans tributs de capitació (*jizya*) i contribució territorial (*xarâj*).³³ La font d'aquesta notícia, com la de tota la primera part de l'obra d'al-Dahabî (ss. I-III/VII-X), que n'és un epítom, sembla al-Ṭabarî (cf. § 6.20.2.d).

6.9. Ibn 'Abd al-Zâhir.³⁴ Secretari privat dels soldans mamelucs d'Egipte, el cairota Ibn 'Abd al-Zâhir (n. 620/1223, † 692/1292) va escriure una biografia d'al-Malik al-Zâhir Baybars I (*Sîrat al-sultân al-Malik al-Zâhir Baybars*), que regnà entre 658/1260 i 677/1277, conservada només parcialment en mss. del Museu Britànic, París i Istanbul.

6.9.1. L'any 660/1261, el soldà mameluc al-Malik al-Zâhir va enviar una carta a Berke, khan musulmà de l'Horda d'Or, per tal d'incitar-lo a la "guerra santa" (*jihâd*) contra el seu cosí Hülegü, khan de l'Iran i destructor del califat abbàsida de Bagdad, missatge que fou tramés gràcies a un home de confiança "d'entre els mercaders alans" (*min tujjâr al-'Allân*).³⁵ Més tard, la relació de viatge d'una nova ambaixada a l'Horda l'any 662/1263-64 esmenta la presència de cumans, russos i alans a Crimea.³⁶

© Per a les relacions diplomàtiques entre Egipte i l'Horda aleshores, *vid.* GROUSSET 1965:475; *cf.* Baybars al-Manşûrî (§ 6.6.1), qui parla també de mercaders alans a Caffa (Crimea) en aquesta època.

6.10. Ibn al-Aṭîr.³⁷ L'obra més destacada d'Ibn al-Aṭîr (n. 555/1160, † 630/ 1233) és la "Crònica perfecta" (*al-Kâmil fî al-ta'rix*), una història annalística

³² Al-Dahabî, Šams al-Dîn Abû 'Abd Allâh Muhammad b. 'Uṭmân b. Qây mâz b. 'Abd Allâh al-Turkumânî al-Fâriqî al-Dimaşqî al-Şâfi'î. La *Ta'rix al-Islâm* (ed. El Caire a partir de 1367/1947; *cf.* MOH. BEN CHENEB-[J. DE SOMOGYI] *EI* ² II [1965] 214-216) ens ha estat inaccessible.

³³ Passatge extractat per D.M. DUNLOP *EI* ² I [1960] 837a s.v. *Bâb al-Lân* (= al-Dahabî *Ta'rix al-Islâm* ed. El Caire IV, 88).

³⁴ Ibn 'Abd al-Zâhir, Muhyi al-Dîn Abû'l-Faḍl 'Abd Allâh b. Raşîd al-Dîn Abû Muhammad 'Abd al-Zâhir b. Naşwân b. 'Abd al-Zâhir b. Najda al-Sa'dî al-Rawhî. Ed. + trad. russa dels passatges de la *Sîrat al-sultân al-Malik al-Zâhir Baybars* relatius a l'Horda d'Or a TIESENHAUSEN 1884:46-64 (II. "Ibnabdezzakhyr"); *cf.* J. PEDERSEN *EI* ² III [1971] 679-680.

³⁵ Ibn 'Abd al-Zâhir *Sîrat al-Malik al-Zâhir*, recollit per TIESENHAUSEN 1884:47 (ed.), 55 (trad.); *cf.* GREKOV-IAKOUBOVSKI 1939:25 n. 1; VERNADSKY 1953:162.

³⁶ Ibn 'Abd al-Zâhir *Sîrat al-Malik al-Zâhir*, recollit per TIESENHAUSEN 1884:54 (ed.), 63 (trad.); *cf.* trad. alem. a SPULER 1968:218.

³⁷ Ibn al-Aṭîr, 'Izz al-Dîn Abu'l-Hasan 'Alî. Ed. C.J. TORNBERG, *Ibn-el-Athiri Chronicon quod perfectissimum inscribitur*, I-XII, Leiden 1851-76 [reimp. Beirut 1965-67]; passatges d'*al-Kâmil fî al-ta'rix* sobre l'Horda d'Or (trad. russa) recollits per TIESENHAUSEN 1884:1-45 (I. "Ibnel'asir"); *cf.* F. ROSENTHAL *EI* ² III [1971] 723-725 *sub* (2). L'ed. TORNBERG ens ha estat inaccessible; a més del conegut passatge que recollim, *al-Kâmil* conté més dades sobre els alans; bona part d'elles, però, provenen d'al-Ṭabarî (§ 6.20), principal font d'Ibn al-Aṭîr per a la història dels primers segles de l'Islam.

des de l'origen del món fins a l'any 628/1230-31, que marca el punt culminant del gènere.

6.10.1. L'any 619/1222, després d'atacar els lesguians, els tàtars passaren al territori del alans; aquests, en tenir-ne notícia, van cridar en ajut seu els cumans i, junts, van enfrontar-s'hi, però cap d'ambdós bàndols no obtingué la victòria. Aleshores, els tàtars enviaren missatgers als cumans, invocant la fraternitat turco-mongol i oferint-los part del botí anterior a canvi de llur defecció, de manera que van concloure un pacte de no agressió i, després de percebre'n els béns acordats, els cumans van retirar-se. Llavors els tàtars atacaren els alans, els massacraren, van cometre-hi tota mena d'atrocitats i pillatges i van fer-hi presoners. A continuació, però, van trencar la paraula donada i es llençaren també a una guerra sense quarter contra els cumans, que, confiats en l'acord, estaven dispersos i desprevinguts, i es veieren obligats a refugiar-se en aiguamolls i muntanyes.³⁸

© Els turcs cumans (àr. *Xifšâx*, *Qifjâq*, gr. Κούμανοι, rus *Polovcy*), arribats a mitjan s. XI a les estepes del sud de Rússia, formarien amb el temps la base ètnica de l'Horda d'Or (np. *dašt-e Qipçâq*). La relació dels fets és de gran interès, en tant que obra d'un coetani, ja que aquesta primera gran cavalcada mongol contra l'occident (1220-23), dirigida pels generals Jebe i Sübedei, va esdevenir-se durant els darrers anys de la vida d'Ibn al-Atîr.

6.11. Ibn al-Azraq.³⁹ Els manuscrits Or. 5803 i Or. 6310 del British Museum ens han conservat una història de la ciutat de Mayyâfârîqîn, a uns 70 kms. al nord-est d'Àmid (Diyârbakr), prop de *Tigranocerta*, l'antiga capital d'Armènia, obra d'un autor anomenat Ibn al-Azraq, que va escriure poc després del 572/1176.

6.11.1. En un excurs, l'autor explica com l'any 548/1153 va adreçar-se a Tiflis i va entrar al servei del rei georgià Dimitri I (1125-1154), i afegeix: "I went forth with him and travelled together with him in his country (*wilâya*) for some 70 days. He went on to the al-Lân (Alan), to the side of Darband and to the country (*wilâya*) of the Abkhâz".⁴⁰ Un passatge posterior confirma aquestes dades: "I was in the country (*wilâya*) of the Kurj (Georgians) in the service of the king of the Abkhaz Dîmitrî, son of Dâvûd, king of the whole of the country. I entered Tiflis in the year 548/1153 and joined the king's service, travelling with him to the country of the Alan and the Abkhaz and Derbend".⁴¹

© *Dâvûd*, pare de *Dîmitrî* (Dimitri I), és el rei georgià Davit' II (1089-1125). La constatació de relacions entre els sobirans bagràtides i *al-Lân* per part d'una font àrab té un gran interès, ja que és un clar reflex de la política d'aliances i vincles matrimonials que ens transmet la crònica georgiana *K'art'lis C'xovreba* (§ 9.7) durant aquest període; *Abxâz* equival en fonts d'aquesta època a Gedrgia, però MINORSKY 1949:33 n. 2 considera la possibilitat d'una confusió entre *الابخاز al-Abxâz & الابجان al-Lâyjân*, nom d'un districte del Širwân: "as King Dimitri was operating in the eastern part of the Caucasus, Lâyjân (...) might fit into the geographical pattern of his campaign. More important is the reference to Derbend and the Alan territory showing the large extent of Dimitri's operations".

³⁸ Ibn al-Atîr *al-Kâmil* (ed. TORNBERG, vol. XII, pp. 252-253; trad. russa TIESENHAUSEN 1884:25-26; cf. KULAKOVSKIJ 1899:57; GREKOV-IAKOUBOVSKI 1939:54; GROUSSET 1965:307; SPULER 1965:12).

³⁹ Ibn al-Azraq al-Fârîqî, Aḥmad b. Yûsuf b. 'Alî. Passatges manuscrits inèdits de la seva obra referents al món caucàsic recollits per MINORSKY 1949.

⁴⁰ Ibn al-Azraq (ms. Or. 5803 del British Museum, fol. 161b; trad. MINORSKY 1949:33).

⁴¹ Ibn al-Azraq (ms. Or. 5803 del British Museum, fol. 176b; trad. MINORSKY 1949:35).

6.12. Ibn Battûta.⁴² El llibre de viatges (*rihla*) d'Ibn Battûta (n. 703/1304, † 770/1368-9 ó 779/1377), intitulat "Present [fet] als observadors sobre les coses extraordinàries de les ciutats i les meravelles dels viatges" (*Tuhfat al-nuzzâr fî yarâ'ib al-amšâr wa-'ajâ'ib al-asfâr*), recull les seves aventures per bona part del món conegut entre els anys 725-54/1325-53 i conté nombroses descripcions de les terres que va visitar.

6.12.1. Durant la seva estada al reialme mongol de l'Horda d'Or (ca. 734/1333), aleshores governat per Özbek qayan (1313-1341), Ibn Battûta aprofita per a parlar-nos de la seva capital, *al-Sarâ* (Sarây Berke o Nova Sarây); en ella hi viuen sis nacions diferents: els mongols (*al-Muyul*), que són els habitants del país i els seus soldans, i alguns dels quals són musulmans; els alans (*al-Âs*), que són musulmans; i els cumans (*al-Qifjaq*), els txerkessos (*al-Jarkas*), els russos (*al-Rûs*) i els bizantins (*al-Rûm*), que són tots cristians; cada nació n'habita un barri separatament, on hi té els seus basars.⁴³

© El mot *tawâ'if* "nations, groups of people" (pl. de *tâ'ifa*) pot significar "tropes", fet que suggereix que alguns d'aquests grups ètnics no eren més que contingents militars. Els quatre darrers pobles són cristians (*našâra* "natzarens") i quant als mongols, només "alguns d'ells són musulmans" (*wa-ba'ḏhum muslimûn*), però l'única nació (totalment?) musulmana d'*al-Sarâ* són els alans (*al-Âs*); cf. al-Mas'ûdî (§ 6.17.2). Atès que Özbek qayan fou un dels màxims protectors i propagadors de la fe islàmica dins l'Horda, això podria ser indicatiu d'una aproximació al poder, si no d'una posició preeminent, per part dels alans. Sobre els pobles esmentats, cf. al-'Umarî (§ 6.22.1).

6.13. Ibn Xaldûn.⁴⁴ La història universal del tunisià Ibn Xaldûn (n. 732/1332, † 808/1406), intitulada "Llibre d'exemples i recull d'origens i relats sobre la història dels àrabs, dels pobles estrangers i dels berbers" (*Kitâb al-'ibar wa-dîwân al-mubtadâ' wa'l-xabar fî aiyâm al-'arab wa'l-'ajam wa'l-barbar*), sovint no és la font més fidedigna, però ha esdevingut famosa per la seva introducció (*al-Muqaddima*), síntesi enciclopèdica dels coneixements culturals i metodològics necessaris per a la realització d'una investigació històrica veritablement científica, convertida amb el temps en una obra independent.

6.13.1. L'excurs geogràfic de la *Muqaddima* conté algunes dades sobre els alans:

⁴² Ibn Battûta, Šams al-Dîn Abû 'Abd Allâh Muhammad b. 'Abd Allâh b. Muhammad b. Ibrâhîm b. Muhammad b. Ibrâhîm b. Yûsuf al-Lawâtî al-Tanjî. Ed. + trad. fran. C. DEFRÉMERY & B.R. SANGUINETTI, *Voyages d'Ibn Batoutah*, I-IV, París 1853-1859; trad. angl. H.A.R. GIBB, *The travels of Ibn Battûta*, I-III, Cambridge 1958-1971; trad. russa dels passatges del *Tuhfat al-nuzzâr* relatiu a l'Horda d'Or a TIESENHAUSEN 1884:278-314 (XV. "Ibnbatuta"); cf. A. MIQUEL *EI*² III [1971] 735-736.

⁴³ Ibn Battûta *Tuhfat al-nuzzâr* (ed. + trad. fr. DEFRÉMERY-SANGUINETTI, vol. II, p. 448; trad. angl. GIBB, vol. II, p. 516; trad. russa TIESENHAUSEN 1884:306; cf. GREKOV-IAKOUBOVSKI 1939:137; VERNADSKY 1953:198; W. BARTHOLD-V. MINORSKY *EI*² I [1960] 354b; SPULER 1965:268 & 1968:237.

⁴⁴ Ibn Xaldûn, Walî al-Dîn 'Abd al-Rahmân b. Muhammad b. Muhammad b. Abû Bakr Muhammad b. al-Hasan. Ed. K. al-'ibar, I-XIV, Beirut 1981; trad. angl. F. ROSENTHAL, *The Muqaddimah. An Introduction to History*, I-III, Nova York 1958; trad. fran. V. MONTEIL, *Al-Muqaddima. Discours sur l'histoire universelle*, I-III, París 1978² (pàgin. consecutiva); ed. + trad. russa dels passatges sobre l'Horda d'Or a TIESENHAUSEN 1884:365-394 (XIX. "Ibnkhal'dun"); cf. M. TALBI, *EI*² III [1971] 825-831.

a) la Mar Càspia (*baħr Jurjân wa Ṭabaristân*) limita al nord amb la terra dels khàzars i dels alans (*arḍ al-Xazar wa'l-Lân*).⁴⁵

b) a l'est (*fī sarqa*) de la cinquena secció (*juz'*) del sisè clima (*iqlīm*), hi ha el país dels alans i, tocant a la mar Negra, la seva capital Sinope (*bilâd al-Lâniyya wa qâ'idathâ Sawtalî 'ila baħr Nītas*). A la sisena secció del mateix clima, hi ha la resta del país dels alans (*baqiyyat bilâd al-Lâniyya*), perllongament de l'altra part des del sud.⁴⁶ L'ed. Beirut vocalitza el nom de la capital ("its principal place", "sa principale ville") *سوتالی Sawtalî*, però les trad. de ROSENTHAL i MONTEIL *ad loc.* parlen de Sinope (gr. Σινώπη); potser es tracta de restes dels alans arribats a Bizanci el 1302, cf. Paquimeres (§ 5.31.2).

c) al nord del món hi ha nacions i races diverses: turcs (*al-Turk*), eslaus (*al-Saqâliba*), toquz-oghuz (*al-Ṭuyuzyuz*), khàzars (*al-Xazar*), alans (*al-Lân*) i la major part dels "francs" (*al-kaḥīr al-Ifranja*), així com Gog i Magog (*Yâjûj wa-Mâjûj*).⁴⁷

6.13.2. El tercer llibre del *Kitâb al-'ibar* inclou també notícies sumàries sobre les expedicions de Marwân b. Muḥammad (§§ 6.5.2; 6.20.2.h & 3.c) i els atacs mongols contra el país dels alans (*arḍ al-Lân, balad / bilâd al-Lân*); la font d'Ibn Xaldûn sembla aquí Ibn al-Aḥfâr (§ 6.10), qui alhora segueix al-Ṭabarî (§ 6.20) per als fets més antics.⁴⁸ D'altra banda, és confús el passatge que recorda com el mongol *Jakâ b. Nûyây, atacat per Ṭunyuuz i Ṭâz quan havia marxat de campanya al país d'alans i russos (*bilâd *al-Lân wa'l-Rûs*, mss. *al-Lâz*), va retirar-se al país dels alans de Moldàvia (*bilâd Umûq*, v.l. *Âs*); millor el text de Baybars al-Maṣṣûfî (§ 6.6.2).⁴⁹

6.14. Ibn Rusta.⁵⁰ Només ens ha pervingut una setena part del "Llibre dels adorns preciosos" (*Kitâb al-a'lâq al-naḥḥisa*) de l'iranià Ibn Rusta (s. III-IV/IX-X), que, escrit ca. 290/903–300/913, tractava de geografia matemàtica, descriptiva i humana, així com d'història i de varietat d'altres matèries que en feien una petita enciclopèdia del seu temps. La principal font d'Ibn Rusta sembla haver estat el "Llibre dels itineraris i dels reialmes" (*Kitâb al-masâlik wa'l-mamâlik*), avui perdut, del visir samànida Abû 'Abd Allâh al-Jayhânî, alhora continuador d'Ibn Xurdâdbih (§ 6.2).

6.14.1. En abandonar el regne dels àvars del Daguestan (*mulk al-Sarîr*), en direcció a l'esquerra (l'oest), hom travessa durant tres dies de marxa muntanyes i prats fins al reialme dels alans (*mulk al-Lân*). El rei dels alans (*malik al-Lân*) és un veritable cristià (*fī nafsa naṣrânî*), però la gent del poble del seu reialme són pagans idòlatres (*wa-'âmmat ahl mamluka kuffâr ya'budûna al-aṣnâm*). Aleshores, hom viatja deu dies més per entre rius i boscos abans d'arribar a una fortalesa (*qal'a*) anomenada "la porta dels alans" (*Bâb al-Lân*). Situada al cim d'una muntanya, al

⁴⁵ Ibn Xaldûn *Muqaddima* (ed. Beirut, vol. I, p. 80; trad. ROSENTHAL, vol. I, p. 101; trad. MONTEIL, p. 97).

⁴⁶ Ibn Xaldûn *Muqaddima* (ed. Beirut, vol. I, p. 134-135; trad. ROSENTHAL, vol. I, p. 160; trad. MONTEIL, p. 158-159).

⁴⁷ Ibn Xaldûn *Muqaddima* (ed. Beirut, vol. I, p. 146; trad. ROSENTHAL, vol. I, p. 172; trad. MONTEIL, p. 170).

⁴⁸ Ibn Xaldûn *K. al-'ibar* (ed. Beirut, vol. III, pp. 285-286, 1101).

⁴⁹ Ibn Xaldûn *K. al-'ibar* a TIESENHAUSEN 1884:370 (ed.), 383 (trad.).

⁵⁰ Ibn Rusta, Abû 'Alî Aḥmad b. 'Umar. Ed. M.J. DE GOEJE, *Kitâb al-a'lâq al-naḥḥisa*, BGA VII, Leiden 1892; trad. fran. G. WIET, *Les atours précieux*, El Caire 1955; cf. S. MAQBUL-AḤMAD, *El² III* [1971] 920-921. Trad. angl. i erudit comentari dels passatges sobre el Caucas a l'annex IV de MINORSKY 1958.

peu d'ella corre un camí; l'envolten altes muntanyes i mil homes guarden les seves muralles nit i dia. Els alans estan integrats per quatre tribus (*qabâ'il*), però la noblesa i la dignitat reial (*al-ašraf wa'l-mulk*) corresponen a aquella anomenada *D.xsâs*. El sobirà dels alans s'anomena *B.γây.r* (§ 6.25), nom que porten tots els seus reis (*ism li-kull min mulk 'alaihum*).⁵¹

© El passatge presenta punts de contacte (la idolatria i la guarnició de mil homes) amb la geografia andònima persa *Ḥudūd al-'âlam* (§ 11.10.1); altres dades, però, són inèdites, com ara l'existència de quatre tribus, la preeminència dels *D.xsâs* (**Ruxs-Âs* = gr. Ρωξολανοί; cf. BLEICHSTEINER 1918:15; MINORSKY 1937:445 n. 5 & 1958:169) i el títol reial *B.γây.r*, enlloc del *K.rk.ndâj* d'al-Mas'ûdî (§§ 6.17.1 & 4.b). Una altra de les tribus alanes fou, probablement, la dels *Tûlâs* (§ 6.14.2.c).

6.14.2. Quatre passatges més de l'obra donen breus notícies sobre els alans:

a) dins la "Descripció del riu" (*šifat al-anhâr*), Ibn Rusta parla del Kura (*al-nahr al-Kurr*, gr. Κῦρος, georg. *Mtkavar*), que, procedent del país dels alans (*bilâd al-Lân*), passa per T'bilisi (*Taflîs*) i Barda'a, i més endavant desemboca a la Mar Càspia (*baḥr Ṭabaristân*). La dada és inexacta, ja que el Kura neix al sud-oest de Geòrgia i només arriba a T'bilisi després de descriure un arc en direcció nord-est; ara bé, si els alans no són sinònim d'un nord desconegut, potser cal conjecturar-ne certa expansió des del Dvalet'i, e.g. per la contrada del Šidakart'li; millor al-Qazwîni (§ 6.19.1.a).⁵²

b) més enllà dels set climes (*aqâlîm*), fins a l'extrem nord de la terra habitable coneguda, hi ha el país de Gog (*bilâd Yâjûj*), el dels toquz-oghuz (*bilâd al-Tuγuzγuz*), la terra dels turcs (*arḍ al-Turk*), el país dels alans (*bilâd al-Lân*), els àvars (*al-Abar*), els búlgars (*Burjân*), els eslaus (*al-Šaqâlîba*) i, finalment, l'Atlàntic (*baḥr al-maγrib*).⁵³

c) el país dels khàzars limita per una de les seves bandes amb una immensa muntanya que s'estén fins a la regió de T'bilisi (*bilâd Taflîs*), a l'extrem de la qual viuen els *Tûlâs* i els *Lûγ.r*, esmentats també per les *Ḥudūd* (§ 11.10.2.f). Els *Tûlâs* / *Tûlâs* (= **Tuwal-Âs*) semblen els *twaltæ* o ossets del sud, de ben segur una altra de les tribus (*qabâ'il*) alanes de § 6.14.1; quant a *لوعر Lûγ.r*, sembla un error per *لوعز *Awγâz* "abkhaz", correcció que, afegida a la proximitat de T'bilisi, convida a llegir també *جرز Jurz* "Geòrgia" enlloc de *خزر Xazar* "khàzars"; cf. MINORSKY 1937:445, 456-458.⁵⁴

d) la narració del viatge de l'interpret Sallâm = Ibn Xurdâbîh (§ 6.2.1.b).⁵⁵

6.15. Al-Marwazî.⁵⁶ El naturalista al-Marwazî, metge a la cort del gran soldà seljúcida Malik Šâh († 485/1092), va escriure unes "Propietats dels animals" (*Ṭabâ'i' al-ḥayawân*) on tracta qüestions de zoologia i biologia; la introducció a l'obra, consagrada a les races humanes, conté dades etnogràfiques manllevades d'autors dels ss. III-IV/IX-X. Dins del capítol dedicat a Bizanci (*Bâb al-Rûm*)

⁵¹ Ibn Rusta *K. al-a'lâq al-nafîsa* (ed. DE GOEJE, p. 148; trad. WIET, p. 167; recollit per MARQUART 1903:165; cf. MINORSKY 1958:169).

⁵² Ibn Rusta *K. al-a'lâq al-nafîsa* (ed. DE GOEJE, p. 89; trad. WIET, p. 99).

⁵³ Ibn Rusta *K. al-a'lâq al-nafîsa* (ed. DE GOEJE, p. 98; trad. WIET, p. 109).

⁵⁴ Ibn Rusta *K. al-a'lâq al-nafîsa* (ed. DE GOEJE, p. 139).

⁵⁵ Ibn Rusta *K. al-a'lâq al-nafîsa* (l'ed. DE GOEJE, p. 149 remet a Ibn Xurdâbîh; trad. WIET, p. 168).

⁵⁶ Al-Marwazî, Šaraf al-Zamân Tâhir. Extracte ed. i trad. per MINORSKY 1950 (recollit a MINORSKY 1982:VIII).

llegim que entre les diferents classes de cristians destaquen els francs (*Ifranj*) per llur coratge i valor: "i entre ells [= Rûm] hi ha Geòrgia, l'Armènia interior, l'Armènia exterior, els alans (*al-Lân*) i el poble del Tron".⁵⁷ Cf. MINORSKY 1950:468: "by including in Rûm both the Franks and the Caucasian tribes the author throws the cloak of the Byzantine Empire over all the *Christian* peoples". Quant al "poble del Tron" (*ahl al-Sarîr*), són els àvars del nord del Daguestan.

6.16. Mas'ûd b. Nâmdâr.⁵⁸ El manuscrit àrab de la Bibliothèque Nationale n° 4433, volum de 269 folis de 185 x 140 mm. i 10 a 15 línies (anterior al 643/1246; per a més detalls, *vid.* MINORSKY-CAHEN 1949:94), està integrat per una sèrie de quaderns, d'una dotzena de pàgines cadascun i relligats en desordre, que contenen poemes, cartes i actes privades o públiques, i una crònica de la vila de Baylaqân, a l'Arrân (l'antiga Albània), obra d'un historiador i poeta de principis del s. VI/XII, Mas'ûd b. Nâmdâr, el nom del qual es troba al principi de la secció epistolària (fol. 91 v°).

6.16.1. Un poema d'aquest recull (que ens ha estat inaccessible) esmenta els alans; vet-ne aquí una paràfrasi: "dans ce poème, le même dont le premier vers conservé nous fait connaître le nom de Farîburz, Mas'ûd énumère les conquêtes de ce prince: outre le Širvân proprement dit, il possédait, dit notre auteur, le Mûqân jusqu'à la mer, Ghumîq et Sulwâr (?) jusqu'aux Alains; il a soumis les Abkhâz, c'est-à-dire les Géorgiens (?), et il a conquis l'Arrân et Janza, où l'auteur est *mušrif*".⁵⁹

© El sintagma "jusqu'aux Alains" podria ser un tòpic (*cf.* § 11.5.1). *Farîburz b. Salâr* fou el *Širwânšâh* regnant des del 455/1063 fins a finals del s. V/XI (sobre aquest personatge, *vid.* MINORSKY 1958:64-69); durant la seva màxima expansió, el regne del Širwân abastava gran part de l'Azerbaitjan rus (l'actual estat ex-soviètic); quant al *Mûqân* o *Mûqâniyya*, és una contrada entre el Caucas i el riu Kurr, llavors sotmesa al Širwân (MIQUEL 1967-88[II]:262; Constantí Porfirogènit § 5.4.2 Σαρβάν, Μωκάν). Els *Ghumîq*, de llengua caucàsica i religió cristiana, són els avantpassats dels actuals ghâzî-qumûkh o lak, que habiten la vall del riu homònim, un afluent del Qoy-su; quant a *Sulwâr*, fou corregit per MINORSKY 1958:102 en **Šandân*, nom d'una regió hostil a l'Islam de difícil localització. Per a la postil·la "les Abkhâz, c'est-à-dire, les Géorgiens", *cf.* § 6.3.1; l'interrogant potser obeeix al fet que aquest ús del terme era ja anacrònic o inexacte en època de Mas'ûd. *Janza* val per *Ganja*, capital de la dinastia shaddàdida (*cf.* § 6.21.3).

6.17. Al-Mas'ûdî.⁶⁰ L'obra d'al-Mas'ûdî († 345/956) intitulada "Prats d'or i mines de pedres precioses" (*Murûj al-dahab wa ma'âdin al-jawhar*) és una veritable enciclopèdia geogràfica i històrica, de gran valor per la mentalitat oberta del seu autor i per l'interès que demostra per totes les nacions, antigues i coetànies, dins o fora de l'Islam. Els *Murûj* contenen tot un capítol (XVII = II 1-78 = §§ 442-

⁵⁷ Al-Marwazî *Tabâ'i' al-hayawân* 26b (ed. + trad. MINORSKY 1950:463).

⁵⁸ Mas'ûd b. Nâmdâr. Descripció del manuscrit inèdit per MINORSKY-CAHEN 1949 (recollit a MINORSKY 1982:X).

⁵⁹ Ms. 4433 de la Bibliothèque Nationale, fol. 150 v° (descriu per MINORSKY-CAHEN 1949:119).

⁶⁰ Al-Mas'ûdî, Abû'l-Hasan 'Alî b. al-Ḥusayn. Ed. + trad. CH. PELLAT, *Murûj al-dahab wa ma'âdin al-jawhar*, I-V, Beirut 1966-1974 [+ índex àrab, I-II, Beirut 1979] & *Les prairies d'or*, I-III, Paris 1962-1971 (ambdues revisió de l'ed. + trad. B. DE MEYNARD-P. DE COURTEILLE, Paris 1861-1877); *cf.* CH. PELLAT *Et* 2 VI [1990] 784-789. Trad. angl. i erudit comentari del cap. XVII a l'annex III ("Mas'ûdî on the Caucasus") de MINORSKY 1958.

508) dedicat al Caucas (*jabal al-Qabx*) amb dos importants passatges sobre *al-Lân* i *al-Arsiyya* (§§ 6.17.1 & 2) i una munió de petites notícies complementàries escampades arreu de l'obra que fan d'al-Mas'ûdî l'autor àrab més important per al nostre estudi sobre els alans. Segons la nota introductòria de Ch. PELLAT a aquest capítol, "indépendamment de quelques ouvrages cités au passage, les sources de Mas'ûdî sont difficilement identifiables. Sans doute a-t-il mis à profit les notions géographiques dont disposaient alors les Arabes, mais il y a ajouté des informations personnelles et des traditions orales qui font de ce chapitre l'un des plus intéressants des *Murûdj*".

6.17.1. El reialme dels alans (*mamlakat al-Lân*) confina amb el dels àvars del Daguestan (*al-Sarîr*). El seu rei (*malikhâ*) porta el títol de *K.rk.ndâj* (§ 6.26), i la seva capital (*dâr mamlakat al-Lân*) s'anomena **Mayaş*, mot que significa "mosca" (*al-dîbbâna*). El rei disposa de castells (*quşûr*) i llocs d'esbarjo (*muntazahât*) fora de la ciutat, a on es trasllada ara i adés. El rei dels alans i el dels àvars han esdevingut aliats en els darrers temps en donar-se mútuament les seves germanes en matrimoni. Després de l'adveniment dels abbàssides (750), els reis dels alans (*mulûk al-Lân*), fins aleshores en el paganisme (*jâhiliyya*), van convertir-se a la religió cristiana (*dîn al-naşrâniyya*), però a partir de l'any 320/931 van abjurar-ne i van expulsar els bisbes i sacerdots (*al-asâqifa wa'l-qusûs*) que els havia enviat l'emperador bizantí (*malik al-Rûm*). Entre el reialme dels alans i el Caucas (al pas de Darial), hi ha la fortalesa de la porta dels alans (*qal'at Bâb al-Lân*) i un pont sobre un gran riu (el Terek). Aquesta fortalesa fou fundada pel rei persa Isbandiyâr b. Bistâsf, qui hi va deixar una guarnició per a barrar el pas als alans (cf. la llegenda d'Esfandyâr, fill del rei Kei Gostâsp, a § 11.9.3). No hi ha cap altre camí fora del pont que hi ha dessota; bastida en un ferm roquissar, hom no pot conquerir-la ni abastar-la si no és d'acord amb la guarnició; a més, una deu d'aigua dolça brolla des de la part més alta del roquissar i emergeix al bell mig de la fortalesa. Famosa arreu del món per la seva inexpugnabilitat, les poesies perses tracten sovint d'ella, esp. el *Kitâb al-Baykâr* (**Paykâr-nâme* "Llibre de les batalles"?), traduït a l'àrab per Ibn al-Muqaffa' (cf. introd. a § 10.9). Des que Maslama b. 'Abd al-Malik b. Marwân va sotmetre aquesta contrada, hi ha una guarnició àrab que la custodia, aprovisionada des de la marca de T'bilisi (*ta'yr Tiflîs*), que es troba a cinc jornades de distància per entre infidels; amb un sol home, però, n'hi hauria prou per a defensar-la, ja que per la seva posició domina alhora el camí, el pont i el riu. El senyor dels alans (*şâhib al-Lân*), puixant i molt valeros, administrador de justícia entre els altres reis, té una escorta de trenta mil cavallers (*fâris*); els seus dominis són una successió ininterrompuda de llocs habitats (*'amâ'ir*), tan propers que els galls es responen entre ells d'una a altra banda del reialme.⁶¹

© Segons al-Balâdurî (§ 6.5.2) no fou Maslama b. 'Abd al-Malik qui va sotmetre Darial, sinó Yazîd b. Usayd al-Sulamî, en època del califa al-Manşûr (ca. 141/758). Ibn Rusta (§ 6.14.1) anomena el rei dels alans *B. yây.r*, en comptes de *K.rk.ndâj*. Quant al nom de la capital del reialme d'Alània, diferent de la fortalesa de Bâb al-Lân, a més de la forma *منص* **Mayaş*, correcció per mss. *معص* *Ma'aş*, tenim documentat el persa *Mks, Mnks, Myks* (§ 11.15), mong. *Meket, Meget* (§ 12.2.1), xin. *Mai-ge-si* (§ 15.18); l'etimologia popular d'al-Mas'ûdî deu provenir d'una homofonia entre el mot persa *magas* "mosca" i el nom alà de la ciutat (vid. MINORSKY 1952:232-35).

⁶¹ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 42-45 (ed. + trad. PELLAT §§ 479-480; passatge recollit per MARQUART 1903:165-167; cf. MINORSKY 1958:156-157; extractes a MIQUEL 1973-80[II]:266-267).

6.17.2. Entre els khàzars (*al-Xazar*), predominen els musulmans, ja que aquests formen l'exèrcit reial (*jund al-malik*); coneguts pel nom d'*al-Arsiyya*, són originaris dels voltants de Coràsmia (*bilâd Xwârizm*), d'on arribaren poc després de l'aparició de l'Islam, fugint de la fam i de la pesta, que delmaven llur país (*bilâdhum*). Puixants i coratjosos, principal contingent del rei khàzar, en incorporar-se al seu imperi sol·licitaren la lliure pràctica de llur religió, tenir mesquites i poder cridar a l'oració, i que un dels seus ocupés la dignitat de ministre del rei (*wizârat al-malik*), en temps de l'autor en mans del musulmà *Aḥmad b. Kûya* (§ 6.24); així mateix, mai no lluitarien amb altres musulmans, ans només contra infidels (*al-kuffâr*). De fet, tots els musulmans establerts al país reben el nom d'*al-Arsiyya*. Set mil d'entre ells són cavallers i porten arc, cuirassa, casc i cota de malles; d'altres són llancers i van armats com els musulmans.⁶²

© Els *Arsiyya*, de ben segur idèntics als *Arsâ* d'Abû Ḥamîd (§ 6.4), recorden l'antic etnònim gr. Ἄορσοι (§ 1.3.3), i no ha faltat qui proposés l'evolució fonètica *Aorsi* > *Âs* (així MINORSKY 1958:147 n. 1). El cert és que l'origen corasmi dels *Arsiyya* d'al-Mas'ûdî concorda amb el passatge d'al-Bîrûnî (§ 6.7) sobre l'emigració cap a l'oest dels petxenegs i dels alans transcaspis (*al-Lân wa'l-Âs*); potser els alans musulmans (*al-Aş*) que Ibn Baṭṭûta (§ 6.12.1) va trobar a Nova Sarây ca. 734/1333 n'eren els descendents. La connexió proposada per DUBLER 1953:255 amb la tribu dels *Rûs* anomenada *al-Artâniyya* (potser mordvans) no té cap sentit. MIQUEL 1967-88[II]:294 n. 2, que sembla ignorar el text d'al-Bîrûnî, considera els *Arsiyya* «Alains convertis» o «une tribu sœur des Alains», però en rebutja l'origen "corasmi".

6.17.3. A més d'aquests passatges principals, la resta del capítol dedicat al Caucas, està farcida de breus notícies sobre els alans:

a) el rei sassànida Kisra Anûsirwân va bastir al Caucas oriental la ciutat de Darband (*al-Bâb wa'l-Abwâb*) i una muralla tocant a una plaça forta anomenada Ṭabarsarân, per tal d'oposar una barrera infranquejable a les incursions de khàzars, alans, tribus turques, àvars i altres sorts d'infidels (*al-Xazar wa'l-Lân wa-anwâ' al-Turk wa'l-Sarîr wa-ḡairuhum min anwâ' al-kuffâr*); cf. §§ 6.5.1 & 11.9.5.⁶³

b) els ghâzî-qumûkh (*Ḡumîq*, els actuals Lak), cristians, sense rei però amb molts cabdills, estan en pau amb el poble del reialme dels alans (*ahl mamlakat al-Lân*).⁶⁴

c) en el veïnatge del reialme dels alans (*mamlakat al-Lân*), entre el Caucas i la Mar Negra (*baḥr al-Rûm*, *baḥr Buntus*), viuen els txerkessos (*Kasak*), inferiors en poder als alans, però independents d'aquests gràcies a llurs places fortes, bastides tocant al mar.⁶⁵

d) a l'oest dels països de khàzars i alans (*bilâd al-Xazar wa'l-Lân*) hi ha quatre pobles turcs: els *çâpni oghuz* (*Bajna*), els baixkirs (*Bajyird*), els petxenegs (*Bajnâk*) i els *Nûkarda* (?), cadascun amb un rei propi, que viuen en pau amb el rei dels khàzars (*malik al-Xazar*) i amb el senyor dels alans (*şâhib al-Lân*); cf. MIQUEL 1967-88[II]:214-224.⁶⁶

e) els mercaders musulmans (*tujjâr al-muslimîn*) acostumen a anar al país dels khàzars, a Darband i als alans (*bilâd al-Xazar wa'l-Bâb wa'l-Lân*).⁶⁷

⁶² Al-Mas'ûdî *Murûj* II 10-12 (ed. + trad. PELLAT § 450-452; cf. MINORSKY 1958:146-147).

⁶³ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 2-3 (ed. + trad. PELLAT § 442).

⁶⁴ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 40 (ed. + trad. PELLAT § 477).

⁶⁵ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 45-47 (ed. + trad. PELLAT §§ 481-482).

⁶⁶ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 58-59 (ed. + trad. PELLAT § 493).

⁶⁷ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 61 (ed. + trad. PELLAT § 495).

f) prop del país dels alans (*bilâd al-Lân*) hi ha el poble dels abkhaz (*al-Abxâz*), que és cristià i obeeix un rei; el seu territori arriba fins al Caucas, però no és prou puixant com per a lluitar amb els alans.⁶⁸

g) entre la marca de T'bilisi (*ta'yr Tiflîs*) i la fortalesa de Darial (*qal'at Bâb al-Lân*) hi ha el reialme del sanareus (*al-Sanâriyya*); cf. els *Canark'* de l'*Aṣṣarhac'oyc'* (§ 7.3.1).⁶⁹

h) si Déu no hagués inspirat als reis de Pèrsia la construcció de Darband i de la muralla i fortificacions del Caucas oriental, no hi ha dubte que els reis de Geòrgia, els alans, els àvars, els turcs (*mulûk al-Jurz wa'l-Lân wa'l-Sarîr wa'l-Turk*) i d'altres nacions envairien sense problemes l'Islam septentrional (cf. § 6.17.3.a.).⁷⁰

6.17.4. Finalment, vet aquí les dades fornides per altres parts de l'obra:

a) diversos pobles del mont Caucas (*jabal al-Qabq*) provenen d'Ar'û, descendent de 'Âmûr b. Tûbîl b. Yâfîṭ b. Nûḥ (genealogia bíblica): lesguians (*al-Lakz*), alans (*al-Lân*), khàzars (*al-Xazar*), abkhaz (*al-Abxâz*), àvars (*al-Sarîr*) i txerkessos (*al-Kasak*).⁷¹

b) el rei dels alans (*malik al-Lân*) s'anomena *K.rk.ndâj* (cf. § 6.17.1).⁷²

c) els alans (*al-Lân*), com totes les altres nacions que habiten el nord (*jarbî*), són descendents de Yâfîṭ (cf. § 6.17.4.a).⁷³

d) segons Ibrâhîm al-Fazârî (finals del s. II/VIII), autor d'una taula astronòmica (*zîj*) i d'un conegut poema sobre els astres i l'esfera, el país dels khàzars i dels alans (*'amal al-Xazar wa'l-Lân*) tenia una superfície de 700 per 500 parasanges (*farsax*).⁷⁴

6.18. Al-Nadîm.⁷⁵ Un passatge de l'enciclopèdia (*Kitâb al-Fihrist*) d'al-Nadîm de Bagdad († 380/990-1) enumera una sèrie de pobles que no coneixen l'escriptura: turcs, búlgars, blayâ', buryaz, khàzars, alans (*al-Lân*) i certes gents d'ulls petits i cabells extremament rossos; cf., però, el *Chronicon ad annum 1234* (§ 14.5).⁷⁶

6.19. Al-Qazwînî.⁷⁷ "Els monuments del països i la història de llurs habitants" (*Âtâr al-bilâd wa-axbâr al-'ibâd*), obra del compilador tardà al-Qazwînî († 682/1283), és un diccionari geogràfic distribuït en set parts, cadascuna dedicada a un clima (*iqîm*).

⁶⁸ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 65 (ed. + trad. PELLAT § 498).

⁶⁹ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 67 (ed. + trad. PELLAT § 499).

⁷⁰ Al-Mas'ûdî *Murûj* II 72-73 (ed. + trad. PELLAT § 504).

⁷¹ Al-Mas'ûdî *Murûj* I 287 (ed. + trad. PELLAT § 311).

⁷² Al-Mas'ûdî *Murûj* I 371 (ed. + trad. PELLAT § 412).

⁷³ Al-Mas'ûdî *Murûj* III 66 (ed. + trad. PELLAT § 910).

⁷⁴ Al-Mas'ûdî *Murûj* IV 38 (ed. + trad. PELLAT § 1366).

⁷⁵ Al-Nadîm, Abû'l-Faraj Muhammad ibn Ishâq ibn Muhammad ibn Ishâq. Trad. angl. B. DODGE, *The Fihrist of al-Nadîm. A Tenth-Century Survey of Muslim Culture*, I-II, Nova York & Londres 1970.

⁷⁶ Al-Nadîm *K. al-Fihrist* I 1 (trad. DODGE 1970:36-37 & n. 82); segons DODGE, *Blaghâ'* = "Vlachs or Blakia, the Walachia of Rumania" & *Burghaz* = "a part of Bulgaria, and probably an old tribal name".

⁷⁷ Al-Qazwînî, Zakariyyâ' b. Muhammad b. Mahmûd Abû Yahyâ. Ed. + trad. alem. dels passatges del *Âtâr al-bilâd* sobre el Caucas a DORN 1840:486-505 & 533-544; cf. T. LEWICKI *EI* ² IV [1978] 865-67. La principal font d'al-Qazwînî és el *Mu'jam al-buldân* de Yâqût al-Rûmî, que ens fou inaccessible.

6.19.1. Vet aquí dos passatges d'al-Qazwîni que esmenten els alans:

a) el riu Kura (*nahr al-Kurr*), provinent de Gedrgia (*bilâd Jurzân*), travessa les contrades dels abkhaz tocant al país dels alans (*bilâd al-Abxâz min nâhiyat al-Lân*) abans de dirigir-se a T'bilisi (*T.flîs*); cf. Ibn Rusta (§ 6.14.2.a).⁷⁸

b) la fortalesa dels alans (*qal'at al-Lân*) és una plaça forta de la terra dels alans (*ard al-Lân*), al cim d'una muntanya; famosa per la seva inexpugnabilitat, rep el nom de "la porta dels alans" (*Bâb al-Lân*). Hom diu que, si un sol home volgués mantenir-ne a distància tots els reis de la terra, ho aconseguiria, perquè està suspesa enmig d'alçàries difícilment transitables. Té un gran pont magníficament bastit, sorprenent de veure i no pas de descriure, ja que no hi ha prou paraules com per a expressar-ne les meravelles; erigida per Sindbâd (error per *Isbandiyâr) b. Kustâsf b. Luhrâsf, es troba en un roquissar pelat, d'on brolla, al bell mig, una deu d'aigua fresca (cf. la descripció que en dona al-Mas'ûdî, § 6.17.1).⁷⁹

6.20. Al-Ṭabarî.⁸⁰ Un dels més grans historiadors de la literatura àrab, al-Ṭabarî († 310/923) va escriure una "Història dels profetes i dels reis" (*Ta'riḫ al-rusul wa'l-mulûk*), que comença amb els patriarques i arriba fins a l'època abbàsida (915), de gran valor documental per a l'estudi de la Pèrsia sassànida i dels primers tres segles de l'Islam. L'any 963, el visir samànida Abû 'Alî Muḥammad al-Bal'amî va refer i traduir al persa l'obra d'al-Ṭabarî; malgrat comportar un abreujament de l'obra original, el seu digest incorpora dades d'altres fonts que el fan sovint més detallat.

6.20.1. El rei sassànida Kisra Anûsarwân (531-578) va haver de fer front a incursions contra Armènia (*Armîniyya*) per part d'una aliança de pobles del nord, integrada per †Abxaz, †Banjar, Balanjar i al-Lân.⁸¹

© MARQUART 1903:16 proposa de llegir *Xazar "khàzars" enlloc d'*Abxaz* (llició dubtosa; de fet, hom esperaria una forma *Abxâz*) i *Burgar "búlgars" enlloc de *Banjar*, a partir de l'homografia en pahlavi de les formes <bwrġl> & <bwngl>. Quant a *Balanjar*, aquí potser encara un etnònim, més tard el nom d'una de les dues capitals dels primers khàzars al nord del Caucas (l'altra fou *Samandar*), vid. W. BARTHOLD-P.B. GOLDEN *EI* 2 IV [1978] 1173; cf. Ferdûsî (§ 11.9.5).

6.20.2. Altres passatges de l'obra d'al-Ṭabarî esmenten de manera annalística esdeveniments relatius als alans dels ss. I-II/VII-VIII, en concret de l'època dels califes 'Umar I (634-644), Mu'âwiya I (661-680), Yazîd II (720-724) i Hisâm (724-743):

a) l'any 22/642 Ḥudâifa b. Asîd va arribar per primer cop a les muntanyes dels alans (*jibâl al-Lân*); cf. § 6.20.3.a.⁸²

⁷⁸ Al-Qazwîni *Âtâr al-bilâd* a DORN 1840:486 (ed.), 533 (trad.).

⁷⁹ Al-Qazwîni *Âtâr al-bilâd* a DORN 1840:503 (ed.), 541-542 (trad.).

⁸⁰ Al-Ṭabarî, Abû Ja'far Muḥammad b. Jarîr. Ed. M.J. DE GOEJE et al., *Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed Ibn Djarir at-Tabari cum aliis*, I-III, Leiden 1879-1901; trad. angl. E. YAR-SHATER (ed.), *The History of al-Ṭabarî*, Nova York 1987 ff. (en curs de publicació); trad. alem. parcial de Th. NÖLDEKE, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sassaniden aus der arab. Chronik des Tabari*, Leiden 1879. Trad. francesa del digest persa d'al-Bal'amî per H. ZOTENBERG, *Chronique de ... Tabari, traduite sur la version persane d'Abou-'Ali Mo'hammed Bel'ami*, I-IV, Paris 1867-1874 [reimp. Paris 1958]; ed. + trad. alem. dels passatges sobre khàzars d'al-Bal'amî a DORN 1840:445-599 ("Tabary's Nachrichten über die Chasaren"); cf. R. PARET *EI* 1 IV [1934] 607-608.

⁸¹ Al-Ṭabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE I, p. 895; trad. NÖLDEKE, p. 157 & n. 3).

⁸² Al-Ṭabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE I, p. 2666).

b) l'any 42/662-3 els musulmans (*al-Muslimûn*) van atacar els alans (*al-Lân*).⁸³

c) l'any 103/721-2 els turcs (*al-Turk*) van envair el país dels alans (*al-Lân*).⁸⁴

d) l'any 105/723-4 al-Jarrâh b. 'Abdallâh al-Ḥakamî va conduir una expedició militar contra els alans (*al-Lân*), va travessar-ne el país i va arribar fins a les ciutats i fortaleses del nord que es trobaven més enllà de l'enclavament khàzar de Balanjar; cf. § 6.20.3.b & al-Dahabî (§ 6.8).⁸⁵

e) l'any 106/724-5 al-Ḥajjâj b. 'Abd al-Malik va anar de campanya contra els alans (*al-Lân*) i quan va pactar-hi la pau, va rebre d'ells tribut de capitació (*jizya*).⁸⁶

f) l'any 110/728-9 Maslama b. 'Abd al-Malik va anar de campanya contra els turcs (*al-Turk*), trobant-los prop del pas de Darial (*Bâb al-Lân*); després de gairebé un mes de lluita, va derrotar llur cap (*xâqân*) i va tornar a casa per la mesquita de Dû'l-Qarnayn (Mc'xet'a, residència dels reis georgians).⁸⁷

g) l'any 112/730-1 al-Jarrâh b. 'Abdallâh al-Ḥakamî fou derrotat i mort per invasors turcs (*al-Turk*) procedents del país dels alans (*al-Lân*), que a l'acte van prendre Ardabîl.⁸⁸

h) l'any 117/735-6 Marwân b. Muḥammad, governador d'Armènia (*Armîniyya*), va enviar una expedició que va conquerir tres fortaleses (*ḥuṣûn*) al país dels alans (*al-Lân*); cf. § 6.20.3.c.⁸⁹

© Per als fets dels anys 105-117/723-36 (segona guerra àrabo-khàzara), vid. DUNLOP 1954:66-70 & 81.

6.20.3. El digest persa d'al-Bal'amî esmenta els alans en tres passatges:

a) en temps del califa 'Umar I (634-644), durant la conquesta de l'Azerbaitjan i del "pas dels khàzars" (*darband-e Xazarân*), el seu general Surâqa b. 'Amrû va enviar l'any 22/642 Ḥudâifa b. Asad a "aquelles muntanyes i ciutats que es trobaven enfront del pas dels alans" (*bedân kûhhâ va sahrhâ ... ke barâbar-e darband-e al-Lân bûd*) i "va fer fortificar tots els passos de khàzars i alans" (*va darbandhâ-ye Xazarân va al-Lân hame ostovâr kard*). A la mort de Surâqa, el seu successor en el comandament, 'Abd al-Raḥman b. Rabî'a, "va entrar per un dels passos" (*va be-darbandî andar šod*), potser per Darial, fins a Balanjar (cf. § 6.20.2.a).⁹⁰

b) el califa Yazîd II (720-724) va enviar Tâbit al-Nahrânî amb un nombrós exèrcit de gents de Síria i de la Jazîra per a combatre alans i khàzars, però aquest fou derrotat en un lloc anomenat Marj al-Ḥajâra; aquest desastre va motivar la nova expedició a les ordres d'al-Jarrâh b. 'Abdallâh al-Ḥakamî de l'any 105/723-24 (cf. § 6.20.2.d).⁹¹

⁸³ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 16; trad. YAR-SHATER XVIII, p. 20).

⁸⁴ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1437; trad. YAR-SHATER XXIV, p. 167).

⁸⁵ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1462; trad. YAR-SHATER XXIV, p. 192).

⁸⁶ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1472; trad. YAR-SHATER XXV, p. 8).

⁸⁷ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1506; trad. YAR-SHATER XXV, p. 45).

⁸⁸ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1530; trad. YAR-SHATER XXV, p. 69).

⁸⁹ Al-Tabarî *Ta'riḫ* (ed. DE GOEJE II, p. 1573; trad. YAR-SHATER XXV, p. 111).

⁹⁰ Digest d'al-Bal'amî (DORN 1840:455-57 (trad.), 502-3 (ed.); trad. ZOTENBERG III, 497-98).

⁹¹ Digest d'al-Bal'amî (DORN 1840:461 (trad.), 509-510 (ed.); trad. ZOTENBERG IV, 269). El text de DORN *ad loc.* sembla tenir una llacuna; cf. trad. ZOTENBERG: "à la tête d'une armée nombreuse composée de gens de Syrie et du Djezira, pour combattre les Alains et les Khazars de Derbend, qui s'étaient révoltés. Lorsque les Khazars surent que Thobait était entré en Arménie..." = DORN "mit einem großen Heere aus Syrien und Dschesirah nach Armenien. Die Kunde davon gelangte an die Chasaren..." (*bâ sepâhî besyâr az mardân-e Šâm va Jazîra [va zamîn-e] Armîniyya va xabar [be-Xazar] resîd*).

c) sobre l'expedició de Marwân b. Muḥammad del 117/735-36 (cf. § 6.20.2.h), hi llegim que aquest "va prendre l'exèrcit, va entrar a la vall que hom anomena la porta dels alans (*Bâb al-Lân*) i, matant i cremant-ho tot, va arribar fins a Samandar".⁹²

6.21. *Ta'rîx Bâb al-Abwâb*.⁹³ Per al seu "Recull de riqueses" (*Jâmi' al-duwal*), el compilador Aḥmad b. Lutfullâh († 1113/1702), més conegut com "l'Astrònom Reial" (*Münejjim-Baṣî*), va utilitzar gran quantitat de fonts, entre elles una història local de Darband, Šarwân i l'Arrân (*Ta'rîx Bâb al-Abwâb*), escrita ca. 1075 per un autor anònim; sovint la única font per a la història del Caucas durant els ss. IV-V/X-XI, només ens ha pervingut en les parts conservades per l'obra de Lutfullâh.

6.21.1. Segons el capítol dedicat a la ciutat de Šarwân,

a) l'any 237/851, el general turc Abû Mûsâ Buyâ el Vell, enviat pel califa Mutawakkil, va reduir Ishaq b. Ismâ'îl b. Šu'ayb, governador rebel de T'bilisi. Després d'hivernar a Dabîl, Buyâ va combatre georgians, abkhaz, alans i khàzars, i va rebre tribut de capitació (*jizya*) de tots ells; cf. *K'art'lis C'xovreba* (§ 9.5.1).⁹⁴

b) l'any 423/1032, una coalició de gentes del Sarîr i alans va atacar Šarwân i va prendre Yazîdiya, occint-hi més de deu mil persones; després de romandre-hi deu dies, cavant a la recerca dels béns que els habitants hi havien soterrat, van tornar cap al seu país carregats de botí, però foren atacats i delmats a la "Porta de Fusta" (*Bâb al-*xašab*) per les gentes de la marca d'al-Bâb. Un dels pocs que va escapar fou el senyor dels alans, qui va tornar l'any següent (424/1033) a venjar-se d'al-Bâb, però fou de nou derrotat (= § 6.21.2.a).⁹⁵

6.21.2. Segons el capítol dedicat a la ciutat d'al-Bâb wa'l-Abwâb / Darband,

a) l'any 423/1032, Manšûr b. Maymûn b. Aḥmad, emir d'al-Bâb, va atacar els Rûs, que tornaven de saquejar Šarwân, i els va passar per l'espasa; a l'any següent, Rûs i alans tornaren per a venjar-se, però foren de nou vençuts per un petit grup de guerrers a la porta d'al-Karax. El senyor dels alans fou rebutjat i la cobdícia dels infidels per aquelles contrades de l'Islam, suprimida (= § 6.21.1.b).⁹⁶

b) l'any 456/1064, els alans van apoderar-se de moltes contrades de l'Islam.⁹⁷

6.21.3. El capítol sobre els shaddàdides explica que l'any 454/1062, els alans (*al-Allâniyya*) creuaren el pas de Darial (*Bâb al-Lân*), penetraren en territori de l'Arrân i hi occiren molta gent, capturant més de 20.000 persones vives, entre homes, dones i infants d'ambdós sexes; aleshores, Abû'l-Aswâr, emir de Janza, va construir una sòlida muralla al suburbi de la ciutat, la va tancar amb portes fermes i la va circumdar amb una profunda fossa. L'any 457/1065, després de sotmetre's al soldà seljúcida Alp Arslan, Abû'l-Aswâr va dirigir una campanya contra Armènia i Rûm; en tornar a Janza, però, un cop llicenciades les tropes, un gran contingent

⁹² Digest d'al-Bal'amî (DORN 1840:485 (trad.), 539 (ed.); trad. ZOTENBERG IV, 288-289): *va sepâh bar gereft va be-dare-ye andar sod ke ân-râ Bâb al-Lân (v.l. Bâb al-Abwâb) gûyand hamî kost va hamî sûxt tâ be-Samandar resîd*.

⁹³ Ed. + trad. del capítol del *Jâmi' al-Duwal* sobre els shaddàdides (*Bâb fî al-Šaddâdiyya*) a MINORSKY 1953 & trad. dels capítols sobre Šarwân i al-Bâb a MINORSKY 1958 (ambdós amb profusió de comentaris erudits).

⁹⁴ Münejjim-Baṣî *Jâmi' al-duwal* A 1051b & B 721 (trad. MINORSKY 1958:25).

⁹⁵ Münejjim-Baṣî *Jâmi' al-duwal* A 1054a & B 725 (trad. MINORSKY 1958:32).

⁹⁶ Münejjim-Baṣî *Jâmi' al-duwal* A 1058b & B 734 (trad. MINORSKY 1958:47).

⁹⁷ Münejjim-Baṣî *Jâmi' al-duwal* A 1059b & B 736 (trad. MINORSKY 1958:51).

d'alans (*al-Lân*) creuà de nou Darial (du'l-qa'da/octubre 1065) i, aliats amb els infidels de Šakkî (*al-kafarat *al-Šakawiya*), van envair l'Arrân i van infiltrar-se pels passos, occint-ne els habitants i saquejant les planes i les terres altes sense trobar cap obstacle. Després d'exterminar més de dos-cents voluntaris lluitadors per la fe a les portes de la ciutat fronterera (*ta'yr*) de Šamxûr, van arribar fins a la mateixa Janza, però Abû'l-Aswâr i els seus generals no van atrevir-se a sortir-ne per a lluitar-hi; aleshores, els invasors van anar a Barda'a i durant tres dies van rapinyar-ne tots els districtes fins a Xânaqîn, prop de l'Araxes. Durant la incursió van fer un gran nombre de presoners de l'Arrân, tant musulmans com armenis cristians aliats (*mu'âhidîn*).⁹⁸

© La dinastia saddàdida, d'origen kurd, va governar la Transcaucàsia oriental entre el 340/951 i el 468/1075; la fortificació l'any 455/1063 de la seva capital, Ganja (*Janza*), presentada com a resultat de la ràtzia alana de l'any anterior, fou una empresa massa important com per a dur-se a terme en tan poc temps, però la dada no deixa de ser significativa. D'altra banda, segons el *šaha'if al axbâr* (epítom turc del *Jâmi' al-duwal*, completat per Aḥmad Nedîm el 1730), la incursió alana del 457/1065 contra els dominis d'Abû'l-Aswâr, aliat d'Alp Arslan, fou la causa l'any 1067 d'una campanya del seljúcida contra el rei de Geòrgia (*Abxâz*) Bagrat IV (*Baqrâtis*); sens dubte, el monarca georgià, cunyat del rei osset Durğulel, havia estat l'instigador de l'expedició alana anterior; de fet, els «infidels» aliats dels alans eren georgians de Šake/Nuxp'ato (àr. *Šakkî*), al Heret'i; en general, cf. MINORSKY 1953:31, 59, 67 & 75, així com *K'art'lis C'xovreba* (§ 9.5.3).

6.22. Al-'Umarî.⁹⁹ Ibn Faḍl Allâh al-'Umarî († 749/1348-49), secretari del soldà egipci al-Malik al-Nâsir, va escriure un compendi enciclopèdic titulat "Itineraris de l'esguard pels reialmes dels països" (*Masâlik al-abšâr fî mamâlik al-amšâr*).

6.22.1. L'obra d'al-'Umarî dóna notícies geogràfiques de caire general sobre els alans de l'època d'Özbeg qayan (*Uzbak Xân*); les llistes de països són sospitoses de treball llibresc i no forneixen dades segures, però és d'interès el fet que sembla distingir entre alans esteparis (*al-Âš*), a l'Horda, i caucàsics (*al-Lân*), al nord de l'Iran ilkhànida:

a) sotmeses a l'Horda d'Or (*aṭrâf malik al-Qibjâq* "les contrades del rei del Qipçâq"), les nacions de txerkessos, russos i alans (*tawâ'if al-Jarkas wa'l-Rûs wa'l-Âš*) tenen ciutats florents i populoses, així com muntanyes boscoses i fèrtils; l'agricultura i la ramaderia són pròsperes, hi ha rius cabalosos i hom hi recull gran varietat de fruits. Aquests pobles, però, no poden fer res davant del khan (*sultân hâḡihi al-bilâd*), tot i ser governades per reis (*mulûk*). Si el complauen amb llur submissió i li trameten presents i objectes de valor, els deixa viure en pau, però, en cas contrari, els fa la guerra i posa setge a llurs ciutats, en passa per les armes la

⁹⁸ Munejjim-Bašî *Jâmi' al-duwal* 506b-507a (ed. + trad. MINORSKY 1953:20-22).

⁹⁹ Al-'Umarî, Šihâb al-Dîn Ahmad b. Yahya b. Faḍl Allâh. Ed. F. SEZGIN, *Routes toward Insight into the Capital Empires*, Frankfurt am Main, 1988-89 (*non vidi*); ed. + trad. alem. de la secció sobre els reialmes del casal de Činggis qayan (*mamâlik bait Jinkiz Xân*) a K. LECH, *Das mongolische Weltreich. Al-'Umarî's Darstellung der mongolischen Reiche*, Wiesbaden 1968; ed. + trad. russa dels passatges sobre l'Horda d'Or a TIESENHAUSEN 1884:207-251 (XI. "Ibnfaḍlallakh Elomari").

població masculina i en ven com a esclaus les dones i els infants per tots els països de la terra.¹⁰⁰

b) a les ciutats de l'Horda, sobretot a les dels tres pobles esmentats (*fī mudun al-Jarkas wa'l-Rûs wa'l-Âs*), hom hi conrea moltes verdures, naps, pastanagues, cols i altres cultius. Tot i que els cumans són superiors als exèrcits de txerkessos, russos, magiars i alans (*juyûš al-Jarkas wa'l-Rûs wa'l-Mâjâr wa'l-Âs*), aquests els raptaven sovint els fills i els venen als mercaders d'esclaus (*al-tujjâr*).¹⁰¹

c) els alans i les muntanyes del Caucas (*al-Lân wa-jibâl al-Qabq*) constitueixen la frontera septentrional d'Armènia, Albània i l'Azerbaitjan (*Armîniyya wa-Arrân wa-Adrabîjân*), territoris de l'Ilkhanat de l'Iran (*mamlakat al-'Irâq wa'l-'Ajam*).¹⁰²

6.23. Arabica Christiana.¹⁰³ La crònica universal (*Kitâb al-'Unwân*) del melquita Agapios de Mabbûg (s. X) recorda el fet que, després del contraatac àrab per a recuperar els territoris conquerits a l'Armènia occidental per l'emperador bizantí Constantí V Coprònim (741-75) durant la seva ofensiva de l'any 751, els àrabs feren presoners de guerra soldats bizantins i armenis, així com també algunes tropes auxiliars alanes (cf. CZEGLÉDY 1960:78).¹⁰⁴

Onomàsticon

Per a la transcripció de l'àrab hem seguit arreu l'*Encyclopaedia of Islam*, amb tres excepcions: <x> per <kh>, <y> per <gh> & <q> per <ḳ>. Abreviatures utilitzades en l'apartat D:
- MAS = al-Mas'ûdî K. *Murûj al-dahab* (llibre i capítol + paràgraf ed. PELLAT, Beirut 1966-1974).

- RST = Ibn Rusta K. *al-a'lâq al-nafisa* (pàg. ed. DE GOEJE BGA VII, Leiden 1892).

6.24. Aḥmad b. Kûya احمد بن كويه

NP [m.] D *Aḥmad b. Kûya* (v.l. *Kûba*) MAS II 10 (§ 450). — P Un dels *Arsiyya*, ministre del rei dels khàzars en temps d'al-Mas'ûdî (§ 6.18.2). — I Malgrat l'antropònim àr. *Aḥmad* "laudabilissimus", el patronímic *Kûya* (**Kûta*) pot amagar un nom alà; cf. els NP oss. *Kudza*, *Kudzæg*, de l'iron *kudz*, digor *kuj* "gos" (< **kuti*-), potser present en l'escita Kouçaios (*Slav.* 141; *OJaF* I, 171; *Osn.* 294; *PN* 110; *IESOJa* I 605), així com el nom mong. *Noyai* "gos".

6.25. B.γây.r بغاير

T [m.] D *B.γây.r* RST 148. — P Nom dels reis dels alans segons Ibn Rusta (§ 6.15.1). — I Corregit encertadament per MINORSKY 1958:169 n. 8 en <b.γât.r> **Baγâtar*, és a dir, el títol honorífic turco-mongol *baγatur*, freqüent entre els alans; vid. gr. Πακαθαρ (*ZGUSTA* 1987:34), georg. *Baqat'ar* (§ 9.13), xin. *Ba-du-er* (§ 14.26), etc.

¹⁰⁰ Al-'Umarî *Masâlik al-abšâr* a LECH, p. 69 (ed.), 137 (trad.); cf. TIESENHAUSEN 1884:210 (ed.), 231 (trad.).

¹⁰¹ Al-'Umarî *Masâlik al-abšâr* a LECH, p. 72 (ed.), 140 (trad.); cf. TIESENHAUSEN 1884:212-213 (ed.), 234 (trad.).

¹⁰² Al-'Umarî *Masâlik al-abšâr* a LECH, p. 108 (ed.), 164 (trad.).

¹⁰³ Agapios (ed. A.A. VASILIEV *PO* V.4 1910, pp. 557-692; VII.4. 1911, pp. 457-491; VIII.3 1912, pp. 399-547).

¹⁰⁴ Agapios (ed. VASILIEV *PO* VIII.3, p. 538).

6.26. K.rk.ndâj کرننداج

T [m.] D *K.rk.ndâj* MAS I 371 (§ 412); II 42 (§ 479). — P Nom dels reis dels alans segons al-Mas'ûdî (§§ 6.18.1 & 4.b). — I Segons MINORSKY 1958:156 n. 1 potser un títol honorífic turc **kär-kündâj*. L'element *kär* es troba documentat en diversos noms i mots turcs (*Kär-bugha*, *kär-baliq*), i la segona part del nom recorda el títol magiar *k.nda*, així com el patronímic d'un emir d'origen nord-caucàsic, *Ishâq b. Kundâj* (o *Kundâjîq*); sobre aquest, potser un khàzar, *vid. NB 166b = pahl. kundâg* "mag, endevinaire" (?) & MARQUART 1903:18.